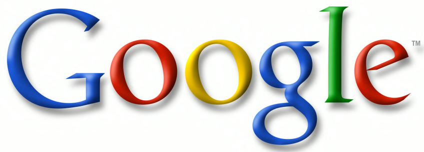
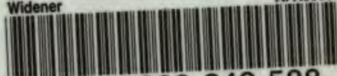
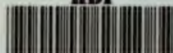
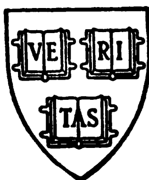

... realných škol

VE
RI
TAS

Soustawní nástin

Slowesnosti,

zwláště ku prospěchu wlastenské mládeže

sestawil a

hojnými příklady

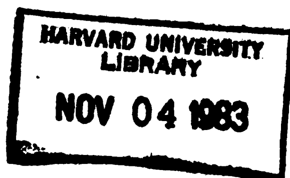
opatřil

J. B. Malý.

S dwěma přehledními tabulkami.

W Praze.
Tisk a sklad Jar. Pospíšila.
1848.

HARVARD UNIVERSITY
LIBRARY
NOV 04 1983

ÚWOD.

Slowesnost jest nauka o slohu. *Sloh* jmenujeme způsob, řeč swou spořádati; řeč pak je *sdílení* s jinými swých *myšlének* k jistému *oučelu;* tedy je slowesnost ta nauka, jenž nám ukazuje, kterak myšlénky swé s jinými sdělowati máme, abychom oučelu swého nechybili.

Tento oučel žádný jiný býti nemůže nežli *působiti* na *ducha* toho, k němužto řeč činěna, aby w něm nějaká proměna se stala. Abych pak na někoho s prospěchem působiti mohl, musím dříwe powahu jeho náležitě znáti; tedy i nám jest přede wším seznámiti se s powahou lidského ducha.

Jakož *příroda* sama w sobě jiného nic není nežli *společný život* weškerenstwa čili žiwot w nejwyšší swé moci neb potencí: tak zajisté ničeho w přírodě není, co by swého *osobního žiwota* nemělo. Neboť žiwot není než ustawičná proměna, my pak ničeho w přírodě neznáme, co by bez proměny jsouc napořád w témž stawu nepohnutě trwalo.

Každé wěci bez wýminky časem proměna nastáwá, a nahlédnouce do říší přírody widíme nerosty se hlatiti, rostliny růsti a kwésti, žiwočichy samowolně se pohybowati. Owšem jest žiwot těchto wěcí, když je spolu porownáme, welmi rozličný, jelikož proměny jejich rozličné jsou; wůbec wšak můžeme *žiwot* rozdě-

liti na *tři doby* neb *úkony*, ježto při wšech, i nejrozličnějších wěcech podstatně jedny nalezáme. Jsouť pak tyto tři doby čili úkony tyto: *přijímání k sobě* aneb *w sebe pojímání, pořádání w sobě* (oswědomění), a *wydáwání ze sebe.*

Má-li se nerost jednotníkem státi, musejí se jednotliwé jeho částice okolo jakéhosi středu hromaditi, a to jest doba prwní, doba *přijímání k sobě;* když toto hromadění se ukončilo a nerost již jednotníkem se stal, počnou nahromaděné ty částice mezi sebou w rownowáhu se stawiti, a to jest doba druhá, *pořádání w sobě;* konečně když wšecky částice dle swé rownowáhy okolo společného středu spořádány jsou, počnou spojenou silou od středu nazpět, t. wen působiti a dle jistých prawidel ustanowený twar na sebe bráti, se hlatiti, a to jest poslední úkon jich žiwota, úkon *wydáwání ze sebe.* — Rostlina přijímá k sobě pokrm ze země i z powětří, strawuje ho w sobě a roste, kwěte i plodí, w čemž opět trojí tento úkon weškerého žiwota poznáwáme. Tak jest i při zwířeti, tak i při člowěku.

Obrátíme-li dále tu zásadu na ducha lidského, opět tu nadřečené tři doby se wyskytují; neb trojí zajisté jest wšecka činnost jeho: *poznáwání, cítění a chtění.* Duch lidský poznáwáním *w sebe pojímá* wtisky a dojmy wěcí mimo něj jsoucích, *cítěním řadí je* dle jistých prawidel oswědomujíc je sobě *), a *chtěním wy-*

*) Pročež dobře se říká: ten neb onen má cit pro sprawedlnost, pro náboženstwí, pro čest, jak práwě které prawidlo přewahu w jeho duchu má nad ostatními. Každý zajisté člowěk tu samu pojatou wěc powažowati bude z jiného hlediště a měřiti podlé jiného prawidla: ten bude ji powažowati wzhledem na sprawedlnost, onen wzhledem na náboženstwí, jiný wzhledem na čest.

dáwá ze sebe wýsledek swého cítění. Neníť citu bez poznání, neníť žádosti bez citu; poznání twoří cit, cit budí žádost. Kromě této trojí žádné jiné činnosti ducha lidského neznáme.

Z toho následuje, že každákoli řeč wztahowati se musí na *poznáwání, cítění a chtění* toho, k němuž činěna jest. Oučel řeči wzhledem *poznáwání* jest *poučení*, wzhledem na *cítění šlechtění citu*, a wzhledem ke *chtění pohnutí k činu*. Ty pak tři moci ducha lidského, jenž nadzmíněný trojí úkol wykonáwají, jsou: *rozum*, který *poznáwá, cit* který *cítí* *), a *wůle*, kterážto *chce*. *Rozum* poznáwáním wyhledáwá *prawdu*, *cit* oblibuje sobě *krásu*, kterážto, když *wůle* ji uskutečniti se snaží, *dobrem* sluje. **)

Dle této trojí mocnosti ducha lidského musí tedy každá řeč, jelikož naň působiti oučel má, spořádána býti. Aby se dotkla *rozumu*, musí býti *srozumitelná*; aby se dotkla *citu*, musí býti *shodná*; aby se *wůle* dotkla, musí býti *oučinná*. Nauka o *spořádanosti* řeči působí tedy *prwní hlawní část* slowesnosti, a dělí se opět na tré: na nauku o *srozumitelnosti*, nauku o *shodnosti* a nauku o *oučinnosti* řeči. Část tato týká se pouze *formy* řeči.

Žádná wšak řeč nebude chtíti na wšecky tři moci ducha lidského *stejně* oučinkowati, nýbrž každá bude wíce buď na rozum, buď na cit aneb na wůli chtít pů-

---

*) Cítění jest uznáwání ladu neb neladu nějaké wěci (aneb jinými slowy: srownalosti a harmonie wšech jejích částí k celku). Ouplný lad jest krása.

**) Krása a dobro podstatně jedno jsou, a jen formou rozdílné. Krása jest dobro widei, dobro wůlí uskutečněná krása. Odtud přísloví: Jediná cnost jest krásná.

sobiti — buď *poučiti*, aneb *cit šlechtiti*, aneb *k činu pohnouti* — a podlé toho bude sobě museti každá něčeho jiného hleděti, a sice řeč, která *poučiti* chce, *prawdy*; ta, jenž čelí k *šlechtění citu*, *krásy*; a ona, jenž *k činu pohnouti* se snaží, *dobra*. Rozeznáwáme tedy *trojí způsob řeči*, a nauka o něm působí *druhou hlawní část* slowesnosti. Řeč, jenž pouze *prawdy* hledí, jmenuje se *prostomluwa* čili *prosa*; řeč wyhledáwající *krásu*, *básnictwí* čili *poesie*, a wlastnost, řečí někoho k *dobru* umět *pohnouti*, nazýwá se *wýmluwností*. Pročež i tato *druhá hlawní část* slowesnosti dělí se na tré: na nauku o *prostomluwě*, nauku o *básnictwí* a nauku o *wýmluwnosti* čili *wýmluwenstwí*. A část tato týká se *látky* čili *předmětu* řeči.

ČÁST PRWNÍ.

O SPOŘÁDANOSTI ŘEČI.

Oddělení prwní.

O srozumitelnosti řeči.

Každá *řeč* jest aneb jediná průpowěd, aneb z wíce průpowědí se skládá. *Průpowěd* (sada) je *slow sestawení* k jistému *smyslu*. Žádáť tedy *srozumitelná průpowěd* trojí: *srozumitelná slowa*, *srozumitelné sestawení* a *srozumitelný smysl*. Protož tato část na *tři hlawy* se dělí, z nichž prwní jedná o *srozumitelnosti slow*, druhá o *srozumitelnosti sestawení*, a třetí o *srozumitelnosti smyslu*.

Hlawa prwní.

O srozumitelnosti jednotliwých slow.

Aby jednotliwá slowa poslouchajícímu neb čtoucímu srozumitelná byla, dwojího potřebí: *woliti* slowa přiměřená, a prawidelně je dle potřeby *proměňowati*.

ČLÁNEK PRWNÍ.

O wolení přiměřených slow.

Ten, jenž pro každé ponětí prawé a nejpřiměřenější slowo na snadě míti chce, musí wšecka slowa toho jazyka, kterého k swé řeči užíwá, se wšemi jich rozličnými wýznamy a rozdíly dokonale znáti, aneb jinými slowy: musí míti ouplnou *slownickou* čili lexikální *známost jazyka*. Aby pak známosti té náležitě použil, musí následující prawidla zachowáwati:

1. Užíwati jen *známých slow.*

2. Woliti takowá slowa, která u jiného *to samé ponětí* w mysli wzbuzují, jaké on sobě myslil.

Prawidlo prwní.

Známé slowo jest takowé, jehožto smysl každému, w jazyku tom zběhlému a wěc, kterou znamená, znajícímu, powědom jest, n. p. dům, kniha, hřídel, stůl, rozum, cnost.

Neznámá slowa jsou tedy takowá, jenž buď *naprosto* w jazyku *běžná nejsou*, aneb jenom *části* weškerého tím jazykem mluwícího lidu powědomá.

Slowa, jenom *části* lidu *powědomá*, nazýwají se *krajinnými*, poněwadž jenom na jisté krajiny obmezena jsou, mimo které smysl jich znám není, n. p. *osoušek*, *měch*, *buchta*, *panáček*, *kalý*, *casný*, na místě: *chléb*, *pytel*, *knedlík*, *duchowní*, *dobrý*, *wšetečný*. Užíwání takowých slow w řeči srozumitelnost proto zapowídá, že, kdo ode wšech lidí jedním jazykem mluwících rozumín býti chce, s oučelem swým daleko by se chybil, kdyby jich užíwati chtěl, an by mu wětší částka nerozuměla. Kdo wšak řeč swou obrací pouze k obywatelům té krajiny, kde slowa takowá obyčejná a běžná jsou, a o to, aby se dále rozšířila, nestojí, n. p. řečník, kazatel: nechť jich bez rozpaku užíwá, ano dobře tak učiní, an by jinak swému obecenstwu snad méně srozumitelným byl. Takowá *krajinná slowa* nazýwají se též *provincialismy*.

Slowa, která w jazyku *naprosto běžná nejsou*, jsou slowa buď *zastaralá*, buď *nowá* aneb *cizí*.

Zastaralá slowa (obsoleta) jsou takowá, která sice před časy w jazyku běžná a obyčejná byla, nyní ale již z užíwání wyšla a zapomenuta jsou, n. p. *škorně*, *tuča*, *lubice*, na místě: *boty*, *mračno*, *milenka*. Užíwání

zastaralých slow nazýwá se řeckým jménem *archaismus* a zapowídá se bez důležité potřeby. Jsouť owšem mnohá slowa neprawě a bez patrné příčiny zapomenuta, a při těch *to* pozorowati sluší, zdali jsou od jiných náležitě nahražena čili nic. Jsou-li dostatečně nahražena, tedy jazyk žádné ujmy netrpí, a takowá slowa obnowowati byla by zbytečnost, n. p. kdyby někdo obnowiti chtěl slowo *tuča*, an toho jazyk náš žádnou potřebu nemá. Naopak není-li to slowo posud nahraženo jiným, tak že pro jeho wýznam mezera w jazyku zůstáwá, tuť záslužno nawrátit mu swé práwo, an se jazyk takowým obnowowáním obohacuje. Tak n. p. slowo *neť* (Nichte) posud žádným jiným dostatečně nahraženo není, proč bychom je tedy neměli obnowiti? A že takowá obnowowání w lidu se ujímá, a takowá slowa w celém národě opět starého, jim náležitého práwa docházejí, wizme příklad we slowě *příroda*, jež Jungmann we swé Slowesnosti, roku 1820. wyšlé, ještě za zastaralé pokládá, an nyní sotwa kterého Čecha bude, jenž by newěděl, že znamená tu samou wěc, kterou jsme dříwe po latinsku *náturou* nazýwali. Ostatně může archaismus, když na swém místě jest, i okrasou řeči býti. Tak n. p. může se w nějaké powídce dobře říci, že ten onen staročeský rytíř swé *škorně* obouwal; kdo by se tak ale o nějakém nynějším hejsku wyjádřiti chtěl, walně směšným by se učinil.

Nowá slowa jsou takowá, kterých posud w jazyku nikdy užíwáno nebylo. *Cizí* pak *slowa* jsou ta, jenž jinému jazyku náležejí.

Swět i člowěčenstwo neustawně ku předu kráčejí, nowé idey wznikají, nowých wědomostí přibýwá, nowé potřeby se ukazují a nowé wěci se wymýšlejí; potřebí tedy i nowých pojmenowání, *nowých slow*. Pročež

každý jazyk neustále nowými slowy se obohacuje; a žádati, aby již jednou na swé zásobě přestal, ničeho wíce k ní nepřidáwaje, jest nesmysl a znamená tolik, jako žádati, aby žíti přestal, an jenom mrtwí jazykowé nic nowého do sebe nepřijímají. Twořiti tedy pro nowé wěci nowá slowa, potřeba jest; mimo tuto potřebu ale to činiti, newidí se příčiny.

Jest tu místo i příležitost promluwiti šíře o wěci, jenžto wždy ještě slabou stránkou jest w literatuře naší; míním onu diwokou *honbu po nowých slowech* některých našich spisowatelů a jejich přílišný *purismus*. Jimť není dosti na tom, twořiti kde toho potřeba žádá, jim stalo se twoření samo potřebou. Na místě starých, dobrých, wšemu národu srozumitelných slow wymýšlejí nowá, často dosti nemotorně, ba směšně utwořená, jenž pak owšem w národu nikdy se ujmouti nemohou, naše knihy ale bohužel walně znešwařují. Tak onomu nebylo dosti wýrazné: *dělo* neb *kus*, muselť tu hned býti *boucharon;* jinému zas nestačilo, když se potůček loukou *winul*, i hned musel se po německu *haditi*. Tím jenom hynou a w zapomenutí přicházejí staré, čisté způsoby mluwení, a jazyk náš, beztoho dosti cizotou nakwašený a pokažený, w samém jádru swém se nahryzuje a kazí. A odkud medle pochází takowé škodliwé některých počínání? Pocházíť od jejich newědomosti, od jejich nedostatečné známosti jazyka, jehož bohactwí a hojnost jadrných wyjádření a obratů jim skryté wěci jsou. Takowí nechť dříwe se učí od nenakaženého obecného lidu, jenž posud na wětším díle neporušeného u sebe zachowal ducha materského jazyka. Owšem na pražských ulicích i w jiných wětších městech málo toho shledají; ale jsou kraje, kde mnohý spisowatel od obecného lidu s nemalým prospěchem čisté, zdrawé če-

štině učiti by se mohl. Já sám častokráte s welikým potěšením slyšel jsem mluwiti wenkowany tak, že bý to byl mohl bez proměny po nich psáti a tisknouti. A což nemáme starou literaturu? nemáme i w nynějším čase spisowatele, jenžto oněm starým co do jazyka owšem se wyrownají a nám za wzory sloužiti mohou? Těch tedy, starých i nowých wýborných pilné čtení a srownáwání, a studowání z nich prawidel a wlastností jazyka seznámí nás s jeho prawým rázem a otewře nám brány k jeho pokladům, a my, majíce dle libosti na wýběr zboží nejlepšího, nebudem wíce jako we tmách ouzkostliwě okolo sebe makati a materskému jazyku z nouze hříšné násilí činiti.

Tak jest i s přílišným mnohých *purisowáním*, t. nahražowáním cizích, w češtinu buď již ode dáwna přijatých anebo wšem wzdělaným národům obecných slow nowými, často jen na zdař Bůh twořenými. Jsouť, kteří mně namítnou, že čeština ztěžka cizích slow snáší, a že jak to, tak její způsobilost a ohebnost k nejrozmanitějšímu formowání, jehož pomocí w stawu jest weškerou wěc trefně bez wšeho cizího jazyka přičinění pojmenowati, obzwláštní jí před jinými jazyky přednost dáwá, a že není příčiny, když můžeme wěc dobře po našinsku nazwati, u cizinců pomoci hledati a jejich slow zbytečně sobě wypůjčowati. Těm zkrátka takto odpowím: Co se netrpení cizích slow w češtině týká, to prawda. Jest ale jiná otázka, zdali wlastnost tato skutečně mezi přednosti jazyka našeho náleží, ana mu brání, cizím užitečným zbožím se obohacowati. Zatím kdyby se měla čeština ze wší cizoty wycíditi, což bychom pro Bůh dělali s našimi *palácy*, *punčochami*, *botami*, *kalhotami*, *kamizolami*, *westami*, *tabulemi*, *lucernami*, *kalamáři*, *inkoustem*, *papírem* i jinými, jichž bez počtu

)(

jest? Žádného zajisté není jazyka, jenž by tak přesný a samorostlý sám w sobě byl, aby žádných cizích příměsků neměl. A bylo by to dílo boží kaziti, jenž to tak zřídil a způsobil, aby, jak jednotliwci tak i národowé, we spolku a towaryšstwu žiwi jsouce, jedni druhým nápomocni byli a sobě wespolek cestu ukazowali k chrámu prawé wzdělanosti a oswěty. Ten, kdo národu pomoci cizích jazyků odnímá, chce jej míti chudým poustewníkem u prostřed bohaté krajiny, jenž hladem se moří, an mu dobrotiwí sousedé pokrmu w hojnosti podáwají. Nemíníme zde wymlouwati nešwary, jakých bohužel ještě zhusta slýcháme: *jdu na špacír*, *pucuju kšíry* a jiných na sta: ale jedná se tu hlawně o slowa, která již nejsou wýhradní majetností jednoho jazyka, nýbrž celému wzdělanému swětu náležejí. Co nám pomůže jmenowati *elektřinu mluno* (což nad to chybné jest, an by slouti mělo *mlň*), *magnet dralo* a galwaničnost Bůh wí jak; i náš nejsprostší sedlák „*elektriku*“ zná, ale o *mlunostroji* jak žiw ničeho wěděti nebude. Tak se i slowo *fortepiano* některým druhdy znelíbilo, i hned wyskytla se tu *milozněna*, nejnowěji pak *kobesina* a *silnoslabinec!* Takowá ewropská slowa při swém práwu i w našem jazyku zanechati, je swatá naše powinnost, jestli nám oprawdu se jedná o wzdělání a oswícení národu.

Z toho tedy wyplýwá, že s měrou i slow cizích užíwati, i tu, kdež toho potřebí jest, nowých tworiti owšem dowoleno. Nadpotřebné užíwání slow cizích slowe *cizomluw* čili *barbarismus*, zbytečné užíwání nowých *nowomluw* čili *neologismus*. Dle jazyka, z kterého barbarismus pochází, nazýwá se pak: *latinismus*, *græcismus*, *germanismus*, *polonismus*, *russismus* i jinak, jakoby řekl: *latinomluw*, *řeckomluw*, *německomluw*, *polskomluw*, *ruskomluw* a t. d.

Co se týká tworení nowých slow, to nemůže se tak na zdař Bůh díti, aby se snad písmeny dle libosti, aneb jak by to lépe znělo sestawowaly a z nich tak slowa dělala. Musíť zajisté ten, kdo nowé slowo utwořiti hodlá, míti ouplnou známost kořenů jazyka, a té učí *zřídloslowí* čili *etymologie*. Aniž pak smí jen kořen wzíti a libowolně naň jakoukoliw koncowku neb předložku zawěsiti, nébrž jelikož každý jazyk swá zwláštní prawidla má, dle kterých se sformowal, wzdělal a rozmnožowal, musí každé tworení nowého slowa podlé těch samých prawidel se díti, aby slowo takowé bylo přesné a sprawedliwé, a jako ze samého kořene jazyka wyrostlé. Prawidla tato jmenují se *obdobou* čili *analogií* jazyka, a tworení dle nich činěné *obdobné* čili *analogické*. Oboje pak, zřídloslowí i obdoba, jsou části wědy, jíž nazýwáme *jazykozpytem*.

Zwláštní zřetel při tworení nowých slow bráti sluší na jazyky příbuzné, z nichž častokráte lépe whodná slowa sobě wypůjčowati nežli z brusu nowá tworiti. A w tom jazyk český obzwláštní wýhodu má, že wšecky jazyky slowanské za příbuzné sobě uznáwá a následowně i tolikéž pramenů má, z nichž w čas potřeby wážiti a swou zásobu slow rozmnožowati může. Českému nejbližší ze wšech slowanských jest kromě srbského w obojí Lužici, jenž nejmenší důležitosti má, jazyk polský, kterýžto znamenitého wzdělání došel a bohatou literaturou se honosí. K tomu tedy w čas potřeby před jinými uchýliti se radno, jakož i posud mnoho whodných slow od něho jsme přijali, jenž u nás již zouplna zdomácněla, n. p. *předmět* a jiných mnoho. Pakli polština nám nespomůže, můžeme i k jinému nářečí slowanskému se obrátiti, což ale wždy s welikou opatrností státi se musí. Předně musíme zkoumati, zdali slowo,

jež jazyku swému wtěliti chceme, w skutku slowanského půwodu, abychom se newědomky barbarismu nedopustili, t. j. musíme pilný zřetel míti na *zřídloslowí*. Když pak w skutku práwě slowanským je býti seznáme, nesmíme je již hned tak zhola přijmouti, a tak, jak jest, w půdu nářečí swého zasaditi, nébrž musíme je teprw dle prawidel *(obdoby)* tohoto změniti a tak k přijetí způsobným učiniti. Musíme tedy dobře wěděti, w čem se to nářečí, ku kterémuž swé outočiště bereme, od češtiny liší a w jakých kusech se od ní odchyluje, abychom tyto kusy dle prawidel jazyka českého změniti mohli. Tak n. p. slowo *mrož* (Wallroß) chybně tak zhola z ruštiny wzato a skutečný russismus jest, an podlé obdoby české zníti musí *mrž*, w kteréžto podobě každý Čech za swé wlastní uznati je neopomine.

Wlastnost řeči, která se docílí zachowáwáním tohoto prwního prawidla, slowe *zřetelnost*.

Prawidlo druhé.

Jak předešlé prawidlo *zřetelnosti*, tak toto *určitosti* se týká.

Určitost žádá, aby takowá slowa se wolila, která to poněti, jenž wyjádřeno býti má, přísně w plném jeho *obsahu* a *rozsahu*, t. j. ani we wětším ani w menším, udáwají. *)

*) *Obsah* poněti stanowí se udáním wšech jeho znaků, a to udání nazýwá se *wýměr* (definitio), n. p. poněti *člowěk* má znaky: *žiwočich* a *rozum*, jeho wýměr tedy zní: *člowěk jest rozumný žiwočich*. — *Rozsah* poněti jest počet představ, které ono w sobě zahrnuje, a jejich wypočtení slowe *wýčet* (inductio); n. p. *člowěk* zahrnuje w sobě lidi bílé, černé, snědé a j., a wypočtení jejich jest jeho wýčet. — Čím wíce znaků jaké poněti má, tím méně představ w sobě zahrnuje, a tak i na-

Jsouť pak slowa, která *obsahem* i *rozsahem* swého ponětí sobě docela rowna jsou, a následowně sebe zastupowati t. jedno za druhé kladena býti mohou. Takowá slowa jmenují se *souslowí* čili *synonyma;* n. p. *sele*, *podswinče; bednář, bečwář; truhlář, stolař; kouzla, čary; dělo, kus; kalhoty, spodky, nohawice.*

Jsouť i jiná slowa, která sice *obsahem* a *rozsahem* ponětí od sebe rozličná, významem wšak swým k sobě podobna a sebe blízka jsou. Takowá od mnohých bludně též souslowími se nazýwají, a wšak jimi nejsou a tedy sebe zastupowati nemohou. Těch náležité a na prawém místě užíwání mnoho pozornosti žádá, a od mnohých spisowatelů nehrubě jich rozdíly se šetří. Tak jest rozdíl mezi slowy: *wlas, chlup, štětina, žíně; dwéře, wrata, brána; cesta, silnice, dráha; boj, bitwa, wálka; dílo; práce; hezký, pěkný, sličný, krásný, zpanilý; srdnatý, zmužilý, statečný, udatný.* Mnohých těchto slow rozdíly patrné jsou a wyswětlení žádného nepotřebují, n. p. *wlas, chlup, štětina, žíně;* při jiných jsou wíce méně skryté a musejí bedliwě wyhledáwány býti. Na důkaz následujících několik příkladů: *Branou* wchází se do města, *wraty* do domu a *dweřmi* do pokoje. — Petr přišel na swé *cestě* k místu, kde se *silnice* na dwé dělila, i newěděl kterou *dráhu* nastoupiti. — W té *wálce* mnoho *bitew* swedeno bylo, z nichž každá byla krwawý *boj.* — To *dílo* stálo welikou *práci.* — *Pěkný* chléb, *hezké* děwče, *sličná* twář, *krásná* příroda, *zpanilá* mysl. — *Udatný* woják *srdnatě* do bitwy kráčí, *zmužile* na nepřítele se oboří a *statečně* přewaze jeho odpírá. — Jak

---

opak, aneb jinými slowy: *čím wětší jest jeho obsah, tím menší jest jeho rozsah, a čím menší obsah, tím wětší rozsah.* Další o té wěci pojednáwání náleží do *logiky.*

by asi znělo, kdyby to kdo obrátil a psal: Zpanilý chléb, sličná příroda, krásná mysl? ač některým statným jménům wíce z těchto přídawných slušeti může, n. p. twář může býti netoliko sličná, i krásná a zpanilá. Rowně chybně bylo by řečeno: Statečný woják *udatně* do bitwy kráčí; a dokonce špatně kdyby kdo napsal: W tom boji mnoho wálek swedeno bylo, z nichžto každá byla krwawá bitwa.

ČLÁNEK DRUHÝ.

O prawidelném proměňowání slow.

Při každé wěci dwojí spatřujeme, *látku* čili *podstatu*, a *formu* čili *twar*. Při předmětech, smyslům tělesným podléhajících, t. j. takowých, jichžto jsoucnost *mimo nás* jest, snadno obé seznati. Tak n. p. při stole jest látka dřewo, a forma ta podoba, která jej stolem činí. Ne tak snadno rozeznáwá se látka a forma při předmětech jen duševnímu smyslu podléhajících, t. j. takowých, jichžto jsoucnost ne mimo nás, nýbrž pouze w *mysli naší* se nachází, aneb jinými slowy, které pouze *myšlené* jsou. Při bedliwějším wšak wyšetřowání i při nich obojí nalezneme.

Tak má i každé ponětí látku i formu swou. *Látka* jeho záleží w jeho *obsahu* a *rozsahu*, *formu* pak jeho stanowuje jeho *wztah k ponětím jiným*. Pomyslíme-li sobě nějaké ponětí beze wšeho wztahu k jinému, pouze w jednotě znaků, jeho obsah a rozsah působících, tenkráte jest we *formě naprosté čili absolutní*; wztahujeme-li je w mysli swé k nějakému jinému ponětí, tenkráte jest we *formě potažní čili relatiwní*. Tak n. p. *dům*, *stůl*, *státi*, *psáti* jsou ponětí naprosto wzatá; naproti tomu: *w domě*, *na stůl*, *stál*, *píše*, jsou ta samá ponětí potažně wzatá. Neboť řeknu-li: *dům*, *stůl*, *státi*,

psáti, pojmenowal jsem tamto wěc, tuto čin; pakli ale řeknu: *w domě*, *na stůl*, *stál*, *píše*, nic jsem newyjádřil, poněwadž schází ještě jiné ponětí, ku kterému se to wyřknutí wztahuje: *kdo* neb *co* jest w domě? *co* patří na stůl? *kdo* stál? *kdo* píše?

Ponětí *naprosto wzatá* wyjadřují *statná jména* *) swým *prwním pádem* čili *nominatiwem*, a *slowesa* čili *časoslowa způsobem neurčitým* čili *infinitiwem*; k wyjádření pak rozličných *potahů* onano se *sklоňují* (declinatio), tato *časují* (conjugatio), t. j. dle rozličnosti potahu toho ponětí, které wyjadřují, rozličné proměny na sebe přijímají, pro kteréžto proměňowání slowou *sklonnými* částkami řeči, ostatní pak *nesklonnými*.

Jelikož pak myšlení nic jiného není než ustawičné wztahowání jednoho ponětí na druhé, tedy řeč, která myšlení naše wyjadřuje, musí býti ustawičné skloňowání a časowání slow. Nauka o *skloňowání* a *časowání*, jakož i o *wýznamu* a *užíwání nesklonných částek* řeči nazýwá se *slowozpytem* (Wortforschung, grammatica), a činí část *mluwnice* (Sprachlehre), na kterouž tuto odkazujeme.

Hlawa druhá.

O srozumitelném sestawení slow.

Slowa tak sestawená, aby nějakou myšlénku naši wyjádřila, slowou *sada* neb *průpowěd* (Satz, sententia). Osoba neb wěc, o které w sadě řeč jest, nazýwá se *podmětem* (subjectum); to, co se o podmětu prawí, jmenujeme *přísudkem* (prædicatum); ono slowo pak, které obé spojuje, slowe *spona* (copula). Tak n. p. w sadě: *člowěk jest nesmrtelný*, jest řeč o člowěku, slowo *člo-*

---

*) K nimž připočísti lze i přídawná jména, čísla a náměstky.

wěk jest tedy podmět; tomu podmětu se přisuzuje nesmrtelnost, slowo *nesmrtelný* jest tedy přísudek; konečně slowo *jest*, které oboje poněti spojuje, jest *spona*. Tyto tři částky w každé sadě se nacházejí, byť i někdy patrné nebyly, jako n. p. w sadě: *Dům hoří*, která jenom z dwou slow se skládá. Zde wězí přísudek a spona w jednom slowě: hoří. Když ale sadu tu rozložíme, řkouce: *Dům jest w ohni*, i hned wšecky tři částky její patrny jsou, neboť oheň jest ta wěc, kterou přisuzujeme domu, a oba ty pojmy pojí slowíčko *jest*.

Sada může býti *jednoduchá* a *složená*. *Jednoduchá sada* jest takowá, w které se o podmětu něco *prostě twrdí* neb *zapírá*. Takowé jsou napřed uwedené sady: *Člowěk jest nesmrtelný*. *Dům hoří*. — *Složená sada* jest takowá, která z *wíce sad* záleží; a takowá, jestli delší, nazýwá se perioda. Těchto sad mezi sebou spojení dwoje býti může: buď jest jedna sada w druhou *wložena*, aneb následují sady *jedna po druhé*, tak, že jedné bez druhé rozuměno býti nemůže. Tak stane se wložením jiné z *jednoduché* sady: *Člowěk jest nesmrtelný*, sada *složená*: *Člowěk, kterýžto jest nejšlechetnější mezi twory pozemskými, jest nesmrtelný*. Tak i ze sady: *Dům hoří*, když řekneme: *Dům, w kterémžto mnoho chytlawého zboží složeno, hoří*. Ta sada, do které jiná wložena jest, jmenuje se *sadou hlawní*, wložená pak sada *sadou wedlejší*. — Sada: *Poněwadž zdrawí jest nade wšecky statky wzácnější, tedy je sobě zachowati hleď*, záleží ze dwou sad, které po sobě následují, a z nichž by žádná o sobě smyslu neměla. Prwní z nich jmenuje se *nápowěď* (Vordersatz, protasis), druhá *dopowěď* (Nachsatz, apodosis).

Následující sada jest příklad složené periody: *Když mladík let swých pilně k tomu použíwá, aby sobě mnoho*

užitečných známostí zjednal; když spolu i srdce swé k tomu cíli wzdělawá, aby, co krásného a dobrého jest, wřele milowal; když konečně i tělesnou sílu swou cwičením zwýšiti se snaží: pak jest od něho se nadíti, že bude z něho muž, jemuž ani wůle se nedostáwati aniž síly scházeti bude, společnosti lidské mnoho dobrého způsobiti.

K prawidelnému a srozumitelnému sestawení sady náleží trojí: *za jedno* známost poměru k sobě jednotliwých slow w jich rozličných spojeních, a spolu i wespolné jich od sebe záwisnosti; *za druhé* známost prawidel, jak w sadě slowa po sobě následowati mají; a *za třetí*, pakli delší jest, prawidelné její rozdělení (interpunctio). Prwnmuí učí prawidla *přiměřenosti* a *záwisnosti* a druhému *slowosled*, kteréžto dohromady působí *skladnu* (Wortfügung, syntaxis), jenžto jest *druhá část* mluwnice. Prawidelnému rozdělení (interpunctio) konečně učí *prawopis* čili *dobropísemnost* (Rechtschreibung, orthographia).

Hlawa třetí.

O srozumitelnosti smyslu.

Může býti sada podle prawidel *skladny* a *rozdělení* dokonalá, a wšecka jednotliwá slowa w ní *zřetelná* a *určitá*, a proto přece může obsahowati nesmysl. Tak může i w nějaké řeči každá sada pro sebe dokonalý smysl míti, a přece bude řeč w celku nesmyslná. To stane se tenkráte, když tamto *ponětí*, tuto *sady chybně k sobě wztahujeme*. N. p. *Pawel pokousal stůl. — Pernikář kouká s okna, tedy bude pršet. — Poněwadž každá cnost jest chwalitebná, protož cnostného člowěka chwálíme; z toho jest patrno, že wděčnost jest powinností každého člowěka.* W těchto příkladech proto žádného smyslu ne-

ní, že w prwnějších dwou sadách *pončtí*, w této řeči pak *sady* chybně, t. bez wnitřní souwisnosti k sobě wztahowány jsou. *Pončtí* ale a *úsudky* (sady) *k sobě wztahowati*, jest *mysliti*, následowně jsou příklady ony chybně myšleny. Aby ale člowěk chybně nemyslil, musí zachowáwati jistá prawidla, a prawidlům těm wyučuje *logika*, která zwláštní wědu působí, na nížto hledajícího poučení odkazujeme. Kdo při myšlení logických prawidel nezachowáwá, o tom práwem říkáme, že má pomatený rozum. Řeč jeho jest nesmyslná a každému jinému nesrozumitelná.

Oddělení druhé.

O shodnosti řeči.

Shodnost jest náležitá *srownalost* wšech *částí* k utwoření jediného *celku*. Řeč pak záleží ze *slow*, z nichžto *sady* se skládají. Musíť tedy býti *shodnost* jak we *slowech jednotliwých*, tak i w celých *sadách*, pročež oddělení toto na *dwě hlawy* se rozděluje.

Hlawa prwní.

O shodnosti jednotliwých slow.

Slowo nic jiného není než takowé *předmětu* nějakého *zwukem wyznačení*, aby *každý člowěk*, jsoucí mocen jazyka mluwícího, wyznačený předmět uhodl. W každém slowě tedy spojuje se *zwuk* s *wýznamem*, kteréž oboje jednak s *předmětem* swým, jednak s *powahou lidskou* shodowati se músí. *Zwuk* jest *forma* slowa, *wýznam* pak jeho *podstata*; pročež *shodnost zwuku* nazýwati můžeme též *formální* čili *zewnitřní*, *shodnost* pak *wýznamu* shodnost *podstatnou* čili *wnitřní*.

ČLÁNEK PRWNÍ.

O shodnosti zwuku.

I.

Prwní řeč člowěka zajisté nic jiného nebyla než nápodobnění hlasem úkazů, smyslům lidským se objewujících, a takowých wýrazů w každém jazyku posud hojnost nalezáme, n. p. *hrom*, *syčeti*, *mumlati*, *líbiti*, *láska*, *hladký* a t. d. Člowěk, tak sobě při utwoření slow počínaje, wyhledáwal *shodnost zwuku* s *předmětem* jím wyznačeným, což řeckým slowem nazýwá se *onomatopoea*, česky pak *podobnozwučnost*.

II.

Má-li se *zwuk* s *powahou lidskou* shodowati, může se to státi jen wztahem na *formální* její *stránku* t. smyslnost, an zwuk též jenom formou jest. Jedná se tedy o to, aby zwuk příjemně na sluch dorážel, což nazýwá se *blahozwuk*, po řecku *euphonia*. Tak n. p. blahozwučná slowa jsou: *wyhledáwati*, *louka*, *hlawa*, *nábožný*, jakkoli zwuk jejich s předmětem wyznačeným žádné podoby nemá.

Hlawní prawidlo blahozwuku jest náležité *střídání zwuček*, jak samohlásek se spoluzwučkami, tak i každých mezi sebou.

Přílišné *hromadění samohlásek* působí *neurčitost*, a splýwání jejich překáží náležité článkowitosti, n. p. *U ou*lu zůstal státi *a* ohlédl se.

Naopak přílišné *hromadění spoluzwuček* působí *twrdost* pro nesnadné jich spolu spojowání, n. p. ono známé: *Strč prst skrz krk.*

Welmi nepříjemné jest též časte po sobě *opakowání téže samohlásky* neb *spoluzwučky*, n. p. *Kdyby byly ryby w rybnících*, a ono německé: *Wer der Verfasser der erörterten Zerrbilderblätter wäre, ist schwer*

zu errathen; aneb: *Wer war hier? der Herr war hier*, což jistý Polák slyše přirownáwal němčinu k wrčení psímu.

ČLÁNEK DRUHÝ.

O shodnosti wýznamu.

Tak jako zwuk, musí i *wýznam* slow shodowati se jednak s *předmětem*, jednak s *powahou lidskou*.

I.

Shodnost wýznamu s předmětem žádá, aby se wolila takowá *wyjádření*, jaká *předmětu nejpřiměřenější* jsou. Tak jmenují slowa: *huba* a *ústa*, *pysky* a *rty* tu samu wěc, a přece nikdo mluwiti nebude o *růžowých pyskách* sličného děwčete, nýbrž zwolí wýraz *rty*; aniž se chlubiti kdo bude, že ji na *hubu líbal*, alebrž na *ústa*. Rowněž nikdo o druhém neřekne, že *dostal* přes *ústa*, ale přes *hubu*. A toto jest *prawidlo přiměřenosti*.

Přiměřenosti odporuje:

a. *Nadutost*, t. užíwání a hromadění slow hledaných, k wyznačení předmětu zbytečných. Tuto chybu zwláště často při Shakespearowi nacházíme, n. p. w Othellu, když Mouřenín swou mstychtiwost w podobenstwí takto jewí:

Tak, jako Pontské moře, jehož prudké
Ledowé toky nikdy nepohnou se
Odtokem zpátečním, wždy stejně se
Walíce do Propontisu a Hellespontu *):
Tak i myšlénky moje krwawé
W prudkém pokroku nikdy nemají
Zpět se ohlédnout, aniž opadnout

*) Jindy mysliwalo se, že moře Černé a Marmorské žádného přítoku a odtoku nemají, který w těchto mořích owšem welmi slabý jest; což podobenstwí to ještě hledanějším činí.

K pokorné lásce, pokud dostatečná,
Wšeobsáhlá je nepohltí pomsta.

Prudká wášeň neužíwá slow mnohých, aniž wyhledáwá podobenstwí, k čemuž potřebí jisté pokojnosti mysli, nýbrž w rázných, síle swé přiměřených wýrazech překypuje.

b. *Titěrnost*, když se předmět dětinským způsobem do oboru směšností stahuje, n. p.

Přišelť již (wladař), a radostnými *rtíky*
Pějí milliony swoje díky.

Zde k wůli rýmu, nepřiměřeně citům radostným, celý národ naplňujícím, jenžto jsou předmět zajisté wznešený, užito wýrazu zdrobnělého.

II.

Co se týče *shodnosti wýznamu* s *powahou lidskou*, ta pouze wztahowati se může na *stránku* její *podstatnou* čili *duševní*, an *wýznam* sám jest *podstatou*, tak jako shodnost *zwuku* co pouhé *formy* jen na *formální* její *stránku*, t. *smyslnost*, se wztahowala. My pak již swrchu ducha lidského trojí mocnost jsme rozeznáwali: *rozum*, *cit* a *wůli*, protož musí wýznam s každou z nich zwláště se shodowati.

A.

Rozum, jakožto moc *poznáwající*, žádá *zřetelnost* a *určitost*, o kterých již w oddělení prwním jednáno.

B.

Cit srownáwá to, *co rozum pojal*, s jistým *měřidlem*. Jelikož pak jednotliwá wěc sama o sobě žádného měřidla míti nemůže, nýbrž jen wztahem na jinou: tedy žádá cit *rozmanitost* pojmů, které *w jedno pojí* w jich měřidle. Má-li se tedy wýznam shodowati s citem, musí mu poskytnouti *rozmanitost* a *jednotu*.

O rozmanitosti.

Rozmanitost wýrazu *zřetelného*, *určitého* a *předmětu* dle wýznamu *přiměřeného* může se docíliti způsobem trojím:

a. Když slowa, jenž dle wýznamu na sebe potahowána býti mohou, jedno za druhé klademe, an se tu podstata rozličná w měřidle formy k celku spojuje, což owšem opatrně se díti musí, aby se swrchu položeným prawidlům zřetelnosti, určitosti a přiměřenosti neublížilo. Takowé jednoho slowa na místě druhého kladení nazýwáme *zástupkou* (tropus), n. p. *jaro žiwota* n. m. mládí; *pata hory* n. m. zpodek.

b. Když slow, w jich wlastním sice smyslu, ale jiným způsobem než w obyčejné mluwě se děje, užíwáme. Takowé neobyčejné užíwání slow nazýwá se *obrat* (figura). Při obratech obzwláště k tomu zření míti musíme, aby neodporowali přiměřenosti *).

c. Když na místě jednoho slowa wíce jich klademe, při čemž nicméně slušné krátkosti šetřiti sluší. Takowé kladení wícerých slow na místě jednoho jmenujeme *hojnost slowní* (copia verborum). Tak n. p. na místě: *Syt jsa Bohu poděkowal*, pěkněji řekneme: *Když pak se nasytil, Bohu díky wzdáwal.*

O zástupkách.

Zástupka je *slow*, jenž *na sebe* dle wýznamu w nějakém způsobu *wztahowána býti mohou*, sebe *zastupowání*.

Při zástupkách následujících kusů pozorowati třeba:

1. Musí býti patrno, že toho slowa na místě ji-

*) Jsouť i obraty sadowé, t. takowé, kterými celé sady neobyčejným způsobem se zwracují; o těch později na swém místě jednáno bude, zde toliko o slowních obratech promluwíme.

ného, a sice kterého, se užíwá, aby snad we wlastním swém smyslu wzato nebylo.

2. Slowa sebe zastupující musejí býti takowá, aby se dle swého wýznamu w nějakém způsobu k sobě wztahowati mohla, t. musejí míti nějakou *společnou známku.*

3. Zástupka musí býti rázná, t. musí se wždy slowo wýznačnější na místě mdlejšího klásti, nikoli ale naopak. Tak n. p. *jaro žiwota* jest zástupka rázná na místě prostého *mládí*; naopak ale *mladí roku* na místě *jaro* byla by zástupka špatná; neboť slowo *jaro* dle kořene i smyslu wyznamenáwá jakousi bujnost sil, slowo *mládí* ale spíše na slabost připomíná.

4. Zástupka musí býti přiměřeně umístěna, t. w takowé řeči, která kladení jednoho wýznamu za druhý připouští. Tak n. p. we slohu přísně wědeckém místa míti nemůže.

5. Zástupka musí býti wážná, tedy ani směšná ani sprostá.

6. Konečně musí býti zástupka určitě obmezená, aby se hned widělo, jak daleko sáhá a kde přestáwá; jinak by se i slowa k ní nepatřící w jiném smyslu bráti mohla.

Způsoby zástupek.

Zástupky jsou *rozličné* dle *způsobu známky, společné* wýrazům sebe zastupujícím:

a. Dají-li se wýznamy sebe zastupující podlé společné známky swé *wedlé sebe*, w žádné nutné souwisnosti nejsouce, řaditi, tehdáž powstane *přirownání* (metaphora), n. p. *pata hory*. Zde stojí slowo *pata* na místě slowa *zpodek*, a wýznam obou má společnou známku *dolejška*, an ostatně nutné souwisnosti mezi nimi žádné není.

Druhowé přirownání jsou *jinotaj* (allegoria) a *zosobnění* (personificatio).

Jinotaj tím se liší od přirownání wlastně tak zwaného, že při něm ten předmět, který se k jinému přirownáwá, docela zmizí. Tak n. p. wýraz *pata hory* jest pouhé podobenstwí, poněwadž na dwojí předmět připomíná, t. slowem *hora* na wrch a slowem *pata* na člowěka. Řeknu-li ale *pata welikána*, rozuměje tímto posledním slowem horu, jest to *jinotaj*, poněwadž předmět *wrch*, který k člowěku se přirownáwá, již zmizel a pouze obraz obrowské osoby zůstal. *Zosobněním* stáwá se podobenstwí, když bezžiwotný předmět jako žiwotem nadaný powažujeme a wlastnosti neb úkazy žiwotního twora mu přikládáme, n. p. *jaro přichází* n. m. nastáwá; *zákon welí* n. m. stanowí. — Často býwá jinotaj i zosobněním.

b. Je-li společná známka wýznamů takowá, že působí mezi nimi *souwisnost zewnitřní*, tenkráte powstane *metonymia*.

Takowá souwisnost jest:

1. mezi *příčinou* a *oučinkem*. Klade se tedy buď příčina n. m. oučinku, n. p. Četl jsem *Kollara* n. m. *Kollarowy spisy*, anebo oučinek za příčinu, n. p. *Boží požehnání* wylewá se na pole, n. m. *prší*.

2. mezi *předcházejícím* a *následujícím*, n. p. s přátely swými se *rozloučil* n. m. *opustil je*, kdežto rozloučení předcházeti muselo jeho odejití; aneb *newrátil se* z bitwy n. m. *zahynul*, kdežto newrácení jest následek zahynutí.

3. mezi *látkou* a *formou*, n. p. smrtící *ocel* n. m. *meč*, kdežto látka klade se za formu; aneb: *koule*, na které žijeme, n. m. *země*, kdežto forma na místě látky položena.

4. mezi *nástrojem* a *wěcí* jím *způsobenou*, n. p. wýborný *štětec* umělcůw, n. m. *malba*.

5. mezi *místèm* a *wěcí* w něm *obsaženou*, n. p. *Praha* jásá nad příchodem wladařowým, n. m. *Pražané*; aneb naopak: oloupil *oltáře* n. m. *chrámy*.

6. mezi *wěcí* a jejím *znamenim*, n. p. dychtil po *wěnci wawřínowém* n. m. po *sláwě wálečné*; aneb naopak: *wítězstwí* wěnčí jeho skráně, n. m. *wawřín*.

7. mezi *časem* a tím, *co se w něm děje*, n. p. byla oupliná *noc*, n. m. ouplně se *setmělo*; aneb naopak: a když pominula noc, *bylo swětlo*, n. m. *nastal den*.

Druh metonymie jest *bájeslow* (mythologia). Wědomoť, že staří množstwí bohů ctili, z nichž každému původ a ochranitelstwí nějaké wěci přičítali. Když tedy na místě takowé wěci klademe domnělého jejího půwodce, nastane *bájeslow*. W nowějších jazycích řidčeji přichází, staří hojně ho užíwali. Tak n. p. *Liber* et *Ceres* znamená tolik co *vinum* et *panis*. Vario *Marte* pugnatum, n. m. varia *fortuna*. A wšak i posud nazýwáme krásnou ženskou *Ladou*, a mluwíme o *prácech herkulských*.

c. Když společná známka významů působí mezi nimi *souwisnost wnitřní*, tehdáž powstane *synecdoche*.

Takowá souwisnost jest:

1. mezi *celkem* a jeho *částèmi*, n. p. *otec* zde pochowán, n. m. *tělo otcowo*; a naopak: wtipná *hlawa*, n. m. *člowěk*.

2. mezi *rodem* a *druhem*, n. p. *smrtelník* n. m. *člowěk*; a naopak: lakomec hlídá swé *tolary* n. m. *peníze*.

3. mezi *druhem* a *jednotníkem*, n. p. *Pán* n. m. *Bůh*, kterýžto způsob nazýwá se *antonomasia propria*;

aneb naopak: český *Horác* n. m. *slawný lyrický básník*, což se jmenuje *antonomasia impropria.*

4. mezi *jednotností* a *mnohostí*, n. p. *skřiwánek* již zpíwá n. m. *skřiwánkowé.*

5. mezi *počtem určitým* a *neurčitým*, n. p. bylo tam na *tisíce* lidí n. m. *mnoho.*

Druh synecdochis jest *hyperbole*, která tenkrát powstane, když se předmět nad možnost a wíru buď zwětší neb zmenší, n. p. ono známé: *tolik hubiček co na nebi hwězdiček;* aneb naopak ono Hamletowo: *zaklet w škořepinu ořeší mněl bych se býti králem swěta.* — Sem náleží i *litotes*, jenž význam předmětu mírní, n. p. *Rothschild není nejchudší z Židů.* S ním zpřízněna jest *euphemia*, která příjemnější wýraz na místě nepříjemnějšího klade, n. p. *děkuji* n. m. *nechci.*

d. Když konečně společná známka wýznamů jest takowá, že je sobě *zrowna naproti* stawí, powstane *opáčné mluwení* (ironia), n. p. Tys to *wýborně* wywedl n. m. *zle.* Je-li wýsměch s jakousi trpkostí spojen, nazýwá se *sarcasmus*, n. p. ono posmíwání se Židů ukřižowanému Ježíši: Jsi-li ty messiáš, tedy *pomoz sobě.* — Opačným mluwením státi se může i *euphemia*, když užíwá slowa práwě opačného wýznamu, n. p. zde něco *zapáchá* n. m. *smrdí.*

Při opačném mluwení obzwláště na to zření míti sluší, aby zástupka byla *zřetelná*, t. aby se wědělo, že wýznam w opačném smyslu bráti se musí.

O obratech slowních.

Obraty slowními nazýwáme *užíwání slow*, w obecné mluwě *neobyčejné.* Že přitom největší rozmanitost panuje, která žádného dokonalého, na pewných základech založeného rozwržení nepřipouští, snadno

pochopiti, an duch lidský w žádná jemu libowolně uložená pouta sewříti se nedá, pročež my tuto jen několik nejobyčejnějších uwedeme.

a. *Opakowání* téhož slowa, a sice

a. na *začátku sady* (repetitio, anaphora), n. p. *Nic* není nad cnost krásnějšího, *nic* zpanilejšího, *nic* líbeznějšího.

b. na *konci sady* (conversio, epiphora), n. p. A od toho času swornost z obce *zmizela*, přátelstwí *zmizelo*, wíra *zmizela*.

c. na *počátku* i na *konci sady* (complexio), n. p. *Kdo se* zákona *nebojí*, *kdo se* trestu *nebojí*, *kdo se* swědomí *nebojí*, ten by se měl hrozit neprawosti?

d. toho, *čím* jedna sada *začíná*, na *konci* druhé (anadiploxe, epanalepsis), n. p. *Truchlete se mnou*, wy hory a lesy; on mne již nemiluje, *truchlete se mnou.*

e. toho, *čím* jedna sada *končí*, na *začátku* druhé, n. p. Již mne tam *neuwidí; neuwidí*, aniž uslyší o mně.

b. *Dwojnásobení* (conduplicatio), t. opětné kladení téhož slowa w téže sadě, n. p. *Mýlíš se*, příteli, a welice *se mýlíš.*

c. *Postup* (gradatio), a sice

a. buď *nahoru wystupowání* od méně významného k významnějšímu, n. p. Smrt jej odňala jeho *rodině*, jeho *přátelům*, *obci*, *člowěčenstwu;*

b. aneb *dolů sestupowání* od významnějšího k méně významnému, n. p. Swědomitý wladař wyhledáwá dobro netoliko *celé říše* wůbec, nýbrž i wšech jednotliwých *zemí*, *krajin* a *obcí*, a stejnou sprawedlnost uděluje *wznešeným* i *nízkým*, *boháči* i *žebráku.*

d. *Protisada* (antithesis), když slowa opačných wýznamů sobě na odpor se stawí, n. p. Takowý jest

běh tohoto swěta, že často *zpozdilý* rozkazuje *moudrému*, *cnostný* *nešlechetnému* poddán býwá.

e. *Opakowání* téže *spojky* (polysyndeton), n. p. Wšecko, co měl, *i* klenoty, *i* knihy, *i* nábytek, *i* poslední šatstwo mu wzali.

f. *Wynechání spojek* (asyndeton), n. p. ono powěstné Cæsarowo: *veni*, *vidi*, *vici*.

O hojnosti slowní.

Co swrchu powědíno o obratech, to samé též o hojnosti slow platí. Každý zajisté člowěk dle powahy swé jinak řeč swou stawí a jiným způsobem ji rozšiřuje, pročež my tuto na tom přestati musíme, uwesti jen několik nejhlawnějších prostředků k docílení hojnosti slowní, w nichž ostatní na wětším díle obsaženy jsou. Jsouť pak následující:

a. *Souslow* (synonymia), t. užíwání w řeči wedlé sebe wýrazů, smyslem od sebe málo rozdílných, což zwláštní okrasou řeči jest, n. p. Proč jsou díla Páně tak *ozdobná?* proč we wšem, s čím oko naše se potkáwá, takowá panuje *skwostnost?* proč zrakům našim naskytují se takowé *krásy?* — Mrawy jeho byly tak *přívětiwé*, tak *lahodné*, tak *líbezné*, že každý, kdo jej poznal, newolně milowati ho musel.

b. *Přidáwání* k pojmům *příznaků* je karakterizujících (appositio), naznačení jich *příčinné souwisnosti*, jich *bytosti* w *čase* neb *prostoře* i jiných případků, n. p. Kdož by Boha, tak *milosrdného* a *dobrotiwého*, nemilowal? — Bůh jest tak *mocný*, že *wšecko* učiniti *může*. — Pýcha, tato *předchůdkyně pádu*, jest wždycky znamením slabého ducha. — Hwězdy *nebeské* jasně swítily.

c. *Opsání* čili *okolek* (circumscriptio), když na místě jednoho slowa wíce jich k wyjádření téhož smyslu

užíwáme, n. p. *Stalo se, že jsem přítele swého newědomky urazil*, n. m. *Newědomky urazil jsem přítele.*

Hojnost slowní wždycky srownáwati se musí s *krátkostí* řeči, která nic zbytečného netrpí. Krátkosti pak odporuje:

a. Nadpotřebné *opětowání* toho samého *pojmu.* Totoť jest opět dwojí:

a. Totožmluw (tautologia), t. opakowané wyznačowání toho samého pojmu, n. p. Jaro již *uplynulo*, již *odkwetlo*, již ho *není.* Totožmluw naproti stojí souslowu.

b. Nadplněk (pleonasmus), t. přikládání k pojmu příznaků od něho neodlučitelných, tedy již wyrozuměných, bez patrného oučelu, n. p. *Sklenèné okno; železná podkowa; škodliwá nákaza.* Té chybě u přidáwání příznaků bedliwě wyhnouti se třeba.

b. *Rozwláčnost* čili přílišné okolkowání a opisowání, n. p. *Tuto zpráwu raději widěl bych kratší býti*, kdežto slowo *býti* jest nepotřebný příwěsek. — *A když cit hladu a žízně w sobě náležitě ukojil, jal se pánu Bohu díky wzdáwati*, n. m. Když pak se nasytil, Bohu poděkowal.

Z toho widěti, kterak hojnost slowní a krátkost řeči obapolně sebe obmezují. Při hojnosti slowní zwláště na krátkost, při krátkosti přede wším na zřetelnost ohled míti sluší.

Ostatně ani hojnost slowní ani krátkost řeči stejného práwa wšude nemají. W jedné řeči, n. p. we zpráwě ouřední, powinnost bude šetřiti krátkosti, a co by jinde, n. p. w popisné básni, za okrasu sloužilo, zde ža rozwláčnost pokládáno bude. A naopak w řeči jiného druhu krátkost, která tuto na swém místě byla, stane se *suchostí.* Pročež prawé jak hojnosti slowní tak krátkosti šetření sprawowati se musí oučelem řeči.

Krátkost na prawém jejím místě jmenujeme *stručností*, a pakli w málo slowech mnoho wýznamu obsaženo, *jadrností*.

O jednotě.

Jednota jest ona wlastnost řeči, která wšecku *látku*, *k wěci nepatřící*, *wylučuje*. Jednotě tedy odporuje wměšowání do řeči toho, co k wěci nepatří, n. p. Spadl dům a zabil *hubeného* muže. Zdali zabitý byl tlustý neb hubený, o to se zde nejedná, ale o neštěstí, které se stalo, pročež pojem *hubený* k wěci nepatří a zbytečně do řeči wmíšen jest.

C.

Wůle člowěka jest swobodna, této swobody wšak powinností jest člowěku k tomu použíwati, aby úkolu swého pokud možná dosáhl. Nejwyšší ale úkol člowěka jest *ušlechťowání sebe*, a swrchowaná *ušlechtilost* tedy *idealem* jeho *postupu*. Z toho patrno, že wýznam jen tenkráte s wůlí se shoduje, když *ušlechtilý* jest, a tuto shodu nazýwáme *důstojností* řeči.

Důstojnosti odporuje wýraz:

1. Když připomíná na zwířecí, tedy méně ušlechtilou stránku lidské přirozenosti, pročež takowých nízkých, jen w ústech obecné luzy běžných slow co nejbedliwěji jest se warowati, a raději, nemožno-li se wyhnouti, je opsati. Když se při nízkých wýrazech s jakousi oblibou dlí, powstane *oplzlost*.

2. Když má hrubý wedlejší wýznam, a oučel řeči wyznačení té hrubosti nežádá. (Srownej přiměřenost.) Na místě takowého slowa welí důstojnost řeči položiti jiné, toho wedlejšího wýznamu prosté, n. p. *tlama* — *huba*; *fňukati* — *plakati*.

Hlawa druhá.
O shodnosti celých sad.

Sada jest nějaké myšlénky takowé slowy wyjádření, aby se posluchači neb čtenáři patrnou stala. Pročež nejináče než jako předešlá rozděluje se i tato hlawa. Jest tedy shodnost sad opět buď *formální, zewnitřní,* aneb *podstatná, wnitřní.*

ČLÁNEK PRWNÍ.
O shodnosti sad formální.

Formální shodnost sad jest, jako formální shodnost jednotliwých slow, *shodnost* jejich *zwučnosti* jednak s *předmětem* (myšlénkou), jednak se *smyslností lidskou.*

I.

Shodnost zwučnosti sady s *předmětem* jejím jest *podobnozwučnost* (onomatopœa) *sadowá,* n. p.

Čtwermonohým ujetou kopytem tepe podkowa půdu.

Té opatrně jen na přiměřeném místě užíwati sluší, an jinak snadno stala by se titěrnou.

II.

Shodnost zwučnosti sady se *smyslností lidskou,* jako tamto při jednotliwých slowech, týká se sluchu. A jako blahozwuk slowní záleží w náležitém se střídání, tedy w rownowáze rozličných zwuček jakožto částek slow: tak zwučnost sady zakládá se we *střídání* a rownowáze rozličných *slabik* a *slow* i jiných částí sady. To-to *střídání* jest opět buď *wolné,* žádným prawidlem *newázané,* aneb *wázané* prawidlem a dle něho se opakující.

A.

Wolné slabik a *slow střídání* jmenujeme *řečí newázanou* čili *prosou;* i musíť býti prosa wzhledem na

blahozwuk tak spořádána, aby w ní krátké a dlouhé slabiky a slowa náležitě rozpostaweny byly, tak aby žádných na sebe nehromaděno. Neblahozwučné jsou tedy sady: *Pán Bůh dáwá nábožným požehnání*, kde dlouhých slabik hromaděno; a: *Byl tam syn a šel mu wstříc*, skládající se ze samých jednoslabičných slow.

Prosy čili řeči newázané užíwá se w řečech, majících za oučel poučení aneb pohnutí k činu *), a blahozwučnost její slouží k *wýraznému přednášení* (deklamací), pročež se také *měrností řečnickou* (numerus oratorius) nazýwá. Měrnost wšak řečnická neobmezuje se pouze na náležité střídání dlouhých a krátkých slow, ona při složených sadách žádá i rownowáhu jednotliwých jejich částí, o čemž při nauce o periodách jednáno bude.

B.

Newolné, prawidlem *wázané* a dle něho se opakující *střídání slabik a slow* jmenujeme *řečí wázanou* čili *weršem*, jehož užíwá se při krasořečích čili básních ke *zpěwu*. *)

Původně bylo u wšech národů básnictwí neodlučné od zpěwu, jakož posud ještě wšeliké básnictwí

*) Což owšem wýbradně neplatí, an w některých druzích básnictwí i prosy užíwati dowoleno, n. p. w selance, bájce i jiných; w jiných opět druzích, n. p. w románu, werše zřídka se užíwá. Toto wšak jsou wýminky, jenž tehdáž powstaly, když na místo přirozeného básnění nastoupilo umělé. Když přestaly básně pouze pro zpěw se skládati, tehdáž deklamací i na řeč wázanou se rozšířila, zde wšak pro rozličnost oučelu i jinými prawidly říditi se musela, a tak powstali dwa druhowé *deklamací*: *řečnická* a *básnická*, onano k pohnutí, tato k libosti posluchačů čelící.

národní. Bylať tedy od jakžiwa péče básníků, učiniti wýlew swých citů zpěwným.

Zpěw záleží we *střídawém* jednak *pouyšowání* a *padání hlasu*, jednak *prodlužowání* a *zkracowání zwuků*. *Ono*, t. powyšowání a padání hlasu, jest *hudební; toto*, t. dloužení a krácení zwuků, *jazykowá* jeho *stránka*. Nám tuto jenom o poslední se jedná.

Nejdříwe rozdělowán byl zpěw na části, jenž srownáwaly se přestáwkami textu, i počítaly se toliko slabiky, bez ohledu na jejich delší neb kratší trwání. Takowé werše jsou n. p. werše králodworského rukopisu. Toto wšak nestačowalo dlouho k uspokojowání outlocitého ucha lidského, které w něm brzo nedostatky wypátralo.

W *jazycích*, rozeznáwajících *přirozenou délku* a *krátkost* slabik (quantitirende Sprachen) brzo se pozorowati musela rozličnost jejich trwání, a protož počali střídati dlouhé a krátké slabiky, jak toho žádal nápěw. A ten jest počátek rozličných rozměrů, jakými honosí se jazykowé indický, řecký, latinský, a jichžto schopná jsou i mnohá nářečí slowanská, mezi nimiž w tomto ohledu jazyk náš český neposlední místo zaujímá.

Rozeznáwání přirozené délky a krátkosti slabik nazýwá se *časomíra* (Zeitmaß), učení pak o rozličných rozměrech jmenujeme *měroslowím* (metrikou).

A wšak i *jazykům*, nerozeznáwajícím we slabikách přirozené délky a krátkosti, nýbrž na pouhém rozdílu *přízwukowaných* (akcentowaných) a *nepřízwukowaných* (neakcentowaných) přestáwajícím, brzo zdálo se pouhé počítání slabik nedosti zwučným, i wyhledáwali tedy jiných prostředkůw. Takowým prostředkem zdála se jim býti podobnost zwuků, i počali tedy klásti podobné zwuky, kdekoli se wracel tentýž ton w nápěwu.

Toho způsob widíme w tak nazwané *alliteraci*, t. opakowání té samé počáteční litery w rozličných slowech, čehož se udržely stopy w některých příslowích německých, n. p. frank und frei; mit Mann und Maus. Jiný toho způsob jest *názwuk* (assonanci) čili opakowání těchže samohlásek na konci werše. *) Odtud k *rýmu* byl jenom skok, i není to nic jiného než názwuk wztažený i na spoluzwučky.

Tímto způsobem počínali sobě někteří národowé wýchodní, tou cestou kráčejí národowé germanští a romanští, a od nich naučili se tomu Slowané. Jedna z nejstarších rýmowaných básní jest tak zwaný Nibelungenlied.

O časomíře.

Časomíra těm jazykům jest wlastní, kteří rozeznáwají přirozenou délku a krátkost slabik. Mezi ty počítá se i jazyk český, a neníť w něm časomíra, jak tomu někteří chtěli, wýmysl nowý, nýbrž wěc prastará, které již dáwní naši předkowé powědomost měli. Tak již Jan Blahoslaw we swém spisu, nazwaném „Muzika", wlastnosti této jazyka českého slušně podotýká a při weršowání na časomíru zřetel míti welí, ačkoli za wěc welmi nesnadnou pokládá, pouze jejími prawidly se říditi. „Toto wšak" prawí, „znáti sluší, že se toho naskrze šetřiti nemůže, tak jako w latinského jazyka werších, jenž slowou *carmina*, pročež naše wšecky písně ne *carmina*, ale rythmowé (rýmowané) jsou. — A jakkoli poně w krajině Bosenské, w níž též náš jazyk jest, *alia tamen diale-*

*) Názwuk nezřídka nacházi se w národních písních slowanských, jmenowitě českých, ano i w umělém básnictwí u nás se objewil. Wiz Sw. Wáclaw a Ratislaw od W. A. Swobody. U Němců mnozí o jeho obnowení, a wšak bez prospěchu, se pokoušeli.

ctus, také *carmina* Latiníkům podobná mají; ale weliká by musela s tím práce býti a téměř marná. Nebo my jsme již přiwykli na rythmech slušných přestáwati, než pokad kdy jest možná, i toho zamítati nesluší, nýbrž šetřiti pilně. Nebo ač pro nehojnost našeho jazyka nesnadno jest wšude naskrze tím se zaměstknáwati, wšak pilnost mnoho může a práce úsilná, *labor improbus*, prawí, že wše přemahá.“ — Co Blahoslaw za možné sice a žádoucí — ač, neoceniw náležitě pokladů jazyka, za tak welmi nesnadné měl, toho po něm dokázali Nudožerýn, Drachowský, Komenský, Rosa a jiní, střídajíce dle rozměrů antických přirozeně dlouhé a krátké slabiky s welikým prospěchem, tak že nad práce zwláště těchto posledních w nowější literární době sotwa co dokonalejšího se objewilo.

Že wěc ta přes celé století u nás zapomenuta byla, to platnosti její nic neodjímá, aniž naopak tato platnost wylučuje užíwání přízwuku we werších rýmowaných, časowými rozměry se řídících.

Platí pak u nás časomíry prawidla následující:

1. Krátká samohláska činí slabiku krátkou, dlouhá dlouhou, n. p. *pole* ∪ ∪, *kwítí* — —

2. Dwojhláska činí slabiku dlouhou, n. p. *nápoj* — —, *oumysl* — ∪ ∪.

3. Sběh dwou, tří aneb wíce spoluzwuček (posicí) prodlužuje trwání předcházející samohlásky, kteráž časoměrně dlouhou se stáwá. To stane se:

a. na konci slowa, n. p. *chřest* —, *milost* ∪ —;

b. w prostředku slowa, n. p. *šťastný* — —;

c. na konci jednoho a na začátku druhého slowa, n. p. *od něho* — ∪ ∪;

d. z počátku slowa, kdež samohlásku předešlého

časoměrně prodlužuje, n. p. *co z toho* — ◡ ◡, *ne w domě* — ◡ ◡, *kde strach* — —.

Wýjimky:

a. Tekuté *l* a *r* (*ř*). pak *j* a *w*, stojící na rozhraní samohlásek a spoluzwuček, s jednou spoluzwučkou před nebo za sebou necháwají předcházející samohlásku obojetnou, n. p. *zapříti* ⏓ — ◡, *hlásaje swornost* — ◡ ⏓ — —, *šířil objem* — ◡ ⏓ ◡.

b. Kde *l* a *r* užíwají se na místě samohlásek, mají-li jen jednu spoluzwučku před sebou, nedělají posicí, n. p. *udržím* ◡ ◡ —.

Poznamenání. Obojetnou slabiku činiti může i měkké *ě*, kde předcházející spoluzwučku nezměkčuje a tedy jako *je* se wyslowuje, n. p. *tobě* ⏓ ◡.

4. Slabiky, pomocí *l* a *r* twořené, nenásleduje-li za těmito wíce než jedna spoluzwučka, jsou krátké, n. p. *dotrwám* ◡ ◡ —; jinak dlouhé, n. p. *srdce* —◡.

5. Přízwuk slabiku neprodlužuje, jakkoli nowější někteří té swobody užíwají.

Tato jsou prawidla časomíry české, nejinak rozličné od těchže prawidel jazyků řeckého a latinského, než pokud to rozličná skladnost řeči žádá. Tato zwláště skladnost řeči nepopouští též takowé swobody, jakou připouští n. p. latinská, kde dwě samohlásky, potkající se na konci jednoho a na začátku druhého slowa, w sebe splýwají, kde celé slabiky se pohlcují, a slowa wšelijak prodlužowati a zkracowati dowoleno. Jazyk český netrpí též žádného *wýpustku* (elisí), t. wynechání zwučky k wůli werši, leč jediné tam, kde zwučka tato w obyčejné mluwě beztoho se pohlcuje, n. p. *doweď* na místě *dowedl.*

O měroslowí.

Seřadění dwou neb wíce dle trwání měřených

slabik nazýwá se *stopa* (pes, Fuß). Stopy jsou dwou-, tré-, čtwer- i wíceslabičné.

Dwouslabičné stopy jsou: iambus ◡ — *nedej*,
trochæus — ◡ *dáwno*,
sponďeus — — *bláznů*,
pyrrhichius ◡ ◡ *nebe*.

Tréslabičné stopy jsou: amphibrachis ◡ — ◡ *nedáte*,
anapæst ◡ ◡ — *nelekej*,
bacchius ◡ — — *wydáwá*,
molossus — — — *dáwáwá*,
tribrachis ◡ ◡ ◡ *nebere*,
amphimacer — ◡ — *křížowý*,
dactylus — ◡ ◡ *králowa*,
palimbachus — — ◡ *stýská si*.

Čtwer- a wíceslabičných stop tady pomineme, jelikož nic jiného nejsou než složení uwedených dwou- i tréslabičných.

Sestawení dwou neb wíce stop působí *werš*; jisté prawidelné sestawení weršů činí *sloku* (strofu), prawidlo pak, dle kterého oboje se děje, nazýwáme *rozměr* (metrum).

Nejobyčejnější druhy weršů a slok, opominouce indických nám dalekých, jsou následující:

1. *Hexameter* (šestiměr) tak nazwaný podlé šesti stop swých. Rozměr jeho jest:

— ◡◡ | — ◡◡ | — ◡◡ | — ◡◡ | — ◡◡ | — ◡

Mhoklenutý strope, odwážném we blankytu rozpiat.

Werš ten hodí se důstojným chodem swým obzwláště k básním epickým a didaktickým.

2. *Pentameter* (pětiměr); rozměr:

— ◡◡ | — ◡◡ | — | — ◡◡ | — ◡◡ | ◡

Werše toho samo o sobě nikdy se neužíwá; spojený pak s hexametrem činí sloku, zwanou *distichon*, kteráž nad jiné hodí se ku krátkým průpowědĕm. Hojně jí též užíwáno k básněm elegickým.

Příklad:

„Řeč waše jen leda řeč, newidím w ní krásy nižádné.“
Tať, brachu, zříti na swou leckomu krásu nedá.

3. *Werš adonský*: — ◡ ◡ | — ◡̲

Krásně wychází
slunko milostné.

4. *Werš iambický*, záležející ze samých iambů; můžeť býti tré-, čtwer-, pěti- i šestistopý. Druh iambického werše jest anakreontický, po swém wynálezci nazwaný, jenž má půl páté stopy, n. p.

Co díš, co díš, děwečko?
I zpíwawý slawíček,
I rozmilé holoubě
Tají milým bolesti.

5. *Werš safický*, po řecké básnířce Safo (Sappho) tak zwaný. Rozměr:

— ◡ | — — | — ◡ ◡ | — ◡ | — ◡̲

Obyčejně přidáwá se k třem weršům safickým jeden adonský, což činí sloku safickou, n. p.

Darmo toužebnou oka zář zapadlé
Wíčko zastírá; duše jih se kradmo
We tmě rozwodniw plamenem políwá
Líce panenské.

6. *Werš choriambický*, od čtyrslabičné stopy choriambu (— ◡ ◡ —) tak zwaný. Jest buď téstopý: — — | — ◡ ◡ — | ◡ ◡, zwaný *glycerius*:

Nás wšudy swěta pán widí;

buď čtyrstopý: — — | — ∪ ∪ — | — ∪ ∪ — | ∪ ∪̄, zwaný po wynálezci swém asklepiadským:

Hromů Zews hněwiwých trochu byl odložil.

Sloka asklepiadská záleží ze dwou weršů asklepiadských, jednoho tak zwaného pherekratického a jednoho glyceria.

Rozměr: — — | — ∪ ∪ — | — ∪ ∪ — | ∪ ∪̄
— — | — ∪ ∪ — | — ∪ ∪ — | ∪ ∪̄
∪
— — | — ∪ ∪ | — —
— — | — ∪ ∪ — | ∪ ∪̄

Plésám Hospodinu, wzhůru swětem swětů
Wroucně zplamenělá písně letí peruť
K stánkům swětlooděnců,
K swětějším serafů sborům.

7. *Werš alkaický*, nazwán po Alcæowi wynálezci.

∪
Rozměr: — — | ∪ — — | — ∪ ∪ | — ∪ ∪

Spojen s jinými činí alkaickou sloku:

∪
— — | ∪ — — | — ∪ ∪ | — ∪ ∪
∪
— — | ∪ — — | — ∪ ∪ | — ∪ ∪
∪ — | ∪ — | ∪ — | ∪ — | ∪̄
— ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪ | — ∪̲

Okem slzícím ke hrobu přítele
Přistupte, bratří! Aj tu we chládku swém
Za mládí swadlá růžolícá
Schrána ducha w pokoji spočíwá.

Ostatní druhy weršů a slok, jakožto zřídka užíwaných, pomíjíme.

O umění weršownim.

Kdo by myslil, že swědomitým zachowáwáním prawidel časomíry a měroslowí již i dobré werše powstáwají, welice by se mýlil; často werš, dle časomíry a měroslowí prawidelný, proto přece nedobře zníti může. Musejíť tedy ještě jiná prawidla býti, jichž při weršowání zachowáwati sluší.

Werš, má-li příjemně na ucho doléžeti, musí, jako wšecko jiné, co se líbiti má, spojowati *rozmanitost* s *jednotou*.

Jednota docílí se, když každým weršem myšlénka, každou strofou průpowěd se končí. Kde toho není, *rozdrobenost* myšlénky nepříjemný působí dojem.

Poznamenání. Nicméně wyšším oučelům prawidla tato, pouhé formy se týkající, ustoupiti musejí. Tak n. p. w odě horující wzlet básníkůw kowati se w tak těsná pouta nedá, a často jednu myšlénku skrz mnoho strof roztáhne, aniž to ceně básně na ujmu. Podobně často smysl z jedné strofy přechází na druhou. Co wšak dowoleno w odě, kde wolnější jest pohybowání se básníkowo, jinde, zwláště w básni ke zpěwu složené, místa míti nemůže.

Kdybychom ale to prawidlo, že slokou ukončena má býti průpowěd, weršem pak myšlénka, i na jednotliwé části werše, jenž jsou stopy a slowa, obrátiti chtěli, proměnili bychom jednotu w *jednotwárnost*, což ruší *rozmanitost*. Werš, w kterém se slowem i stopa jest jako na stejné kusy rozsekána, welmi nelibě zní, n. p.

Možno, že | wínek a | božská | berla ti | prospěje | málo;

Aby se tomu básník wyhnul, musí k tomu hleděti, aby stopami slowa se přetínala, což nazýwáme *přesek* (cæsura), kterýžto werši jakéhosi lahodného, ať tak dím,

wlnodmutí uděluje. Tak stane se uwedený werš hned zwučnějším, wprawením w něj přeseku:

Možno, že | wínek a | berla bo | ží ti | prospěje | málo;

a ještě zwučnějším, když dwa přeseky do něho wprawíme:

Snadnó bo | ží nepo | mohla by | wíce ti | berla ni | wínek.

Pakli jest werš delší, slušno, aby w něm někde myšlénka měla *přestáwku*, jinak stal by se jednotwárným, n. p.

O spanilá Galateo, | milence-li swého nepoznáš?

Někdy i dwě přestáwky přijímá, n. p.

Nedli milá; | noc kwapně mizí, | brzy jitro zawítá.

Znamenitá jest w hexametru přestáwka bukolická, již sobě Theokrit nade wšecko libowal, na konci čtwrté stopy, která zde daktyl býti musí, n. p.

Já se beru s písní k Amaryllidě; | mé kozy pak se
Tamto pasou na horách.

(Wiz Počátkowé českého básnictwí.)

O rýmu.

Co swrchu o rozmanitosti a jednotě weršů prawe-no, též o rýmu platí, a zbýwá toliko wyšetřiti, w čemž ony při rýmu záležejí. We werši časoměrném, jak jsme widěli, jest žiwel dwojí: *myšlénka* a *rozměr;* w rýmu na místo rozměru nastoupí *podobnost zwuku.* Podobnost pak jest wlastnost, dwě neb wíce rozličných wěcí w jistém společném znaku spojující, tedy *podobnost zwuku* slouží k *jednotě*, a následowně budeme muset hledat *rozmanitost* w *myšlénce.* Z toho wyplýwá následující wýměr: *Rým jest spojení w podobném zwuku rozličných pojmů* *), čímž pojednání o rýmu na tři

*) Mniši středního wěku i w antických rozměrech rýmu užiwali, jmenowitě w hexametru, n. p. Post coenam *stabis*, passu mollive *meabis*.

kusy se dělí: *O rozličnosti pojmů, o podobnosti zwuku a o spojení obou.*

O rozličnosti pojmů.

Rozličnost pojmů zapowídá rýmowati: *a. souslowí, b. stejné koncowky, c. předložky* a *spojky* (částečky).

a. Kde se rýmují souslowí, tu netřeba teprw obšírně dokazowati, že schází rozmanitost, a rým takowý, třeba dosti hlučný, cíle swého nedojde. Jak slabě na sluch působí takowé rýmy, potwrzují následující příkladowé:

Až swá doběh *údolí,*
Hlukot *po wšem podolí.*

Čechy wede Jenřich po předu,
Za ním táhnou jeho statné *pluky,*
Wládce Konrád táhne k posledu,
Za ním jeho mnohočetné *hluky.*

Tu wznikne ples a zpěwu *hluk,*
A bubnů třesk a cinků *zwuk.*

Z příkladů těchto patrno, že *čím bližší* jsou sobě *wýznamy* rýmujících se slow, *tím prázdněji rým zní.* W prwním a druhém příkladu nejsou rýmy než jalowé cinkání, an se wýznamy jejich ničím od sebe neliší, alebrž slowa ta obapolně zastupowati se mohou. Již lépe, ač předce nepěkně, znějí rýmy posledního příkladu. Ačkoli příbuzná po wýznamu, předce nikoliw sebe zastupowati nemohou slowa *hluk* a *zwuk*, a každé wyjadřuje jiné ponětí. Jest tedy w tom rýmu wětší nežli w předešlých, nikoli wšak dostatečná rozmanitost, a následowně žádný z nich jména dobrého rýmu nezasluhuje. Wzorné w tom ohledu rýmy jsou následující:

Každému sic jednou w plné *kráse*
Blaženého žití skwí se *kwět,*

Ale brzo uplynouti *zdá se*,
Bystrý jako střely ostré *let*.

b a *c*. Každý wyslowený pojem má stránku dwojí, *naprostou* (absolutní) a *potažnou* (relativní) (srow. w. Oddělení I. článek: *O prawidelném proměňowání slow*), kteréžto we slowě rozeznati lze. Poněwadž ale *potažnost* jest něco pouze *formálního*, *měnícího se*, *naprostost* zase něco *podstatného*, *neproměnliwého*, tedy obě stránky mají se k sobě jako *twar* a *látka*. *Kořen* slowa jest známka jeho *naprostosti*, tedy známka *látečná*; *koncowka* známka jeho *potažnosti*, tedy známka *twaru* čili jinak známka *formální*. I sama nepřítomnost koncowky býwá takowou formální známkou. Tak n. p. *kal* jest kořen beze wši koncowky, máť on swůj pojem látečný, který we wšech od něho odwozených slowech ten samý zůstáwá. Samou wšak nepřítomností koncowky potažně čili formálně se určuje tak, že k nižádnému jinému pojmu wztahu nemá; řeknu-li ale n. p. *kalem*, látka sice zůstane, ale již wyjádřen jest wztah pojmu k jinému, a následowně forma jeho změněna. Tak i we slowech: *kalím*, *kalný*, *kalený*, *kaluž* jest ten samý látečný pojem, jehož známkou jest kořen *kal*, pokaždé wšak dle ukončení co do formy jináče určený. Z uwedeného příkladu wyplýwá, že každá koncowka zwláštní swůj formální význam má, který, budiž ona si kamkoli zawěšena, wždy neproměněným zůstane; slowem: *stejnou koncowkou* (jakožto známkou formální) *stejně* se co do formy *určují* rozličné *kořeny* (známky látečné). Stejný jest n. p. formální význam we slowech: *kalný*, *platný*, *perný*; stejný opět w *běhání*, *dělání*, *witání*; tolikéž w *kalím*, *běžím*, *dělím*; w *radost*, *trwalost*, *starost* a t. d.

Jsouť wšak kromě koncowek i zwláštní výrazy

pro tato pouze formální ponětí, které samy w sobě nic podstatného newyznačujíce k jiným slowům přidati se musí, kteréžto jimi formální určitosti dosahují. Takowé wýrazy jsou *předložky* a *spojky*, které jen rozličný wztah k sobě látečných pojmů naznačují.

Jelikož ale takowým známkám formálním, jakéž jsou *koncowky* a *částečky* (předložky a spojky), samým w sobě wšecka podstata naprosto schází, která se jen w *kořenu* nalezá, snadno pochopiti, že rozmanitost jejich newyrowná se w oučinliwosti rozmanitosti látečné, ano mohlo by se i říci, že ony wlastně žádný pojem, nýbrž jen wztahy pojmů wyznačují. Pročež ani pouhé koncowky ani částečky rýmowati se nemají, ale kořeny. Příkladné w tom ohledu jsou rýmy následující:

Zpěwu dar a wždy radostný *wzhled*,
K tomu šírošírý *swět*.

Naopak kdož nepozná mdlobu rýmujících se pouze koncowek:

Stůj, stůj, ty ze cti lupiči,
Tu zkus na mém se na meči.

To wšak má swou ouplnou platnost jenom při *rýmech jednopádných* (mužských), při *wícepádných* rýmowání koncowek wyhnouti se nelze. Tu se musí hleděti, aby alespoň w prwní slabice rýmowaly se kořeny, n. p.

Jen slowo řekl, i hned se změny *dály*,
Šla pole w důl, a wzhůru pošly *skály*.

Zwláštní wnadu má rýmowání *kořene* s *koncowkou*, an ponětí zde rozličná jsou i dle wýznamu i dle druhu, n. p.

Žežulička kuká na buku w *lesy*:
Ozwi se, miláčku, ozwi se, *kde jsi*.

Nelze-li se pak wyhnouti rýmowání pouhých kon-

cowek, tedy aspoň hleděti se musí na to, aby každá měla jiný význam formální, n. p.

Rád opustiw z jara městské hradby,
Kde pod zákonem i wese*lí*,
Wenku, kde se swětí hody, swatby,
Harfeník se přiwtě*lí*.

Pakli ale se rýmují pouze stejného významu koncowky, tenkráte býwá rým až směšný, n. p.

Zde, hle! dceru nejmi*lejší*
Wezmi, synu nejwěr*nější*,
Pokłady mé i mou čest,
Twé synowské milo*wání*
Netoliko slito*wání*,
Ale wíce hodno jest.

Rým *dwoupádný* (ženský), kde kořen i koncowka se rýmují (wiz swrchu), má zwláštní lahodnost; rým wíce než trojpádný titěrný jest, poněwadž obyčejně koncowka neobyčejnou swou délkou kořen daleko přesahuje.

O podobnosti zwuku.

Podobnosti naproti stojí jednak *stejnost*, jednak *nepodobnost*, onano ruší rozmanitost, tato jednotu. Pročež zapowídá se rýmowati:

a. *zwuky stejné*. Proto špatné jsou rýmy:

Swé dítě wznese w *objetí*,
Dá srdce citům *obětí*.

Jakž se mi ubránit *má?*
Neboť wí, že pomsta *má*
Neoklamá.

Rozumí se, že tím méně ta sama slowa spojowati se mají w rým, leč by toho žádal důraz na nich spočíwající, neb záměrům wyšším sluší rýmu ustoupiti, n. p.

Ó matko! co je *spasení?*
Ó matko! co je *peklo?*
S ním, s ním je w pekle *spasení,*
A bez Wilíma *peklo.*

b. *zwuky nepodobné.* Nepodobnost pak zwuku jest dwojí:

a. rozličnost hlásek, a
b. rozličnost trwání.

Strany rozličnosti hlásek rozeznáwati sluší mezi *samohláskami* a *spoluzwučkami.* Docela sobě nepodobné samohlásky, jako jsou *a* a *i*, *o* a *y*, *u* a *e*, patrně neschopny jsou, spolu se rýmowati. Jsouť ale rýmotworci, kteří, nešetříce rozdílu mezi samohláskami jemnými a hrubými, mezi *i* a *y*, *í* a *ý*, *ě* a *e*, tyto hlásky w rýmowání beze wšeho ohledu míchají. Známo wůbec, že jemné samohlásky *i*, *í*, *ě* též předcházející spoluzwučku, je-li toho schopna., zjemňují, a naopak, že spoluzwučka, předcházející hrubou samohlásku, též hrubou zůstáwá. Pročež nemůže se samohláskou zjemněná spoluzwučka rýmowati se spolozwučkou hrubou, a pro zanedbání toho rozdílu následující rýmy chybné jsou:

Tu na wojska husté řa*dy*
Padnou líté saně, ha*di.*

Wyzwawše se na hrad pu*stý,*
Duchowé kde ďáblíci
W swůj čas burácí a šu*stí.*

Mimo to jemná samohláska *ě* wyslowuje se i po spoluzwučce, zjemnění neschopné, jinak než hrubá samohláska *e*, pročež tyto nikdy na sebe rýmowati se nemají. Chybný jest tedy rým:

Patrně tu zříti boží *rámě,*
Jemuž s wroucností se klaněť *máme.*

Jinak jest, když při ženském rýmu samohlásky ty w první slabice se nacházejí, pak rozličné wyslowení jich padá mimo rým, který dobrý jest, n. p.

Pak swrchu propast powstane t*ichá*,
A strnutím wůkol každý wzd*ychá*.

Kde zjemnění nadřečené u wyslowení patrno není, tam směle může se rýmowati jemná samohláska na hrubou, n. p.

Bujní koně s jezdci jenom hr*áli*,
Jezdci na nich pewně jako sk*ály*.

Prudký tu reka pojme *hněw*,
I rozlítí se jako *lew*.

Co se týče spoluzwuček, tu owšem *b* a *d*, *p* a *t*, *m* a *n* a t. d. nikdy se rýmowati nemohou, jakkoli přece zde onde s tak nemotornými rýmy se potkáwáme:

Wen Bezduchu můj synu, *wen*
Na kůň, a meč a kopí *wem*.

Příkladů jest tolik *set*,
Co již pobral zlato*drábů*,
Žiwý příklad máte *zdet*,
Buďtež raděj bez du*kátů*.

Otázka wšak nastane, zdali rýmowati dowoleno spoluzwučku *twrdou* a *měkkou*, totiž *b* a *p*, *d* a *t*, *z* a *s* a t. d. To dowoluje se tenkráte, když obě na konci slowa stojí, a buď nižádný buď welmi nepatrný rozdíl u wyslowení jest; aneb když následující twrdá neb měkká spoluzwučka předcházející měkkou neb twrdou tak proměňuje, že potom obě twrdě aneb obě měkce se wyslowují. Špatné jsou tedy rýmy:

Zde že jeho blaho roz*kwítá?*
Ať se jinde po něm o*hlídá*.

Wnitřní bouře hned se w prsou *tiší*,
Hudby zwuk když se mu k uchu *blíží*.

Našli orličí tam *hnízdo*,
Pročež Hnězdnem nazwali to *místo*.

Naproti tomu dobře rýmowáno:

Druzí zhlédli, jak se *wrah*
Chowal hbitě k jejich druhu,
Hnedky obklíčil je *strach*.

Pěny prosta *též*
Dlužna býti *směš*.

Wzhůru, pospěšte si, již je *blízko*
Činů chrabrých památné je*wisko*.

Co se trwání dotýče, má se jenom *dlouhá slabika* na *dlouhou*, *krátká* na *krátkou* rýmowati, nikoli naopak. Znějí-liž jako rýmy následující řádky?

Jè matka zdráwa, domácí jsou *zdráwi?*
Tu wám nesu pamlsky w *košíku!*
A ten si skáče, ten se dárkem *bawí*,
Plno radosti tu; plno *křiku*.

Jedinou wýminku činí *é*, které, když se na konci nachází, bez hrubého umenšení podobnosti zwuku rýmowati se může na *e*, jelikož ono nikdý tak dlouze wyslowowáno nebýwá, aby tím patrný rozdíl powstal, n. p.

Což wy lowčí chasy *lité*
Nic w swém srdci ne*cítíte?*

Wůbec, co se týče podobnosti zwuku, lépe jest se sluchem říditi nežli prawopisem.

O spojowání rýmů.

Aby rýmy s oučinkem se nechybily, musejí se nacházeti w jedné průpowědi, t. patřiti k jedné myšlénce, aby se jednota dosáhla. W rozličných sadách roztrou-

šení rýmy přetrhují jednotu, rozdělujíce pozornost mysli. K zawržení tedy jest takowé strofy uspořádání, kde stejně znějící rýmy welikým počtem jiných od sebe jsou odloučeny, ješto welmi těžko jest protáhnouti w básni sadu w takowé míře, aby od jednoho rýmu dosahowala až k druhému jemu odpowídajícímu. Wiz příklad:

Opět prstem kyne *kníže*,
Na obrat
Z druhých wrat
Tigr skočí,
Když lwa zočí,
Wydá ryky,
Do okliky
Ohon wine,
Jazyk sine,
Plaše jda
Wůkol lwa
Zuří wrče,
Potom skrče
Lehne *blíže*.

Jako w časoměrném weršowání powstaly strofy jistým prawidelným střídáním weršů, tak powstaly i mnohé druhy rýmowaných strof podobným střídáním rýmů. Takowé sloky jsou:

a. znělka (sonetto):

Slunce zašlo, hlučný dostupuje
  Den tichounký hrádek wečera;
  S wížky pošmourného kláštera
Zwonek temný poklid ohlašuje;
K domowu se toužně nawracuje
  Sekáč s louky, rybák s jezera;
  Ptactwo zmlklo, lehká za šera
Zwěř se z mlází w pole osměluje,

I tu ta chaloupka w klidu dřímá;
  Sluch můj newinné tu před ní hrawých,
  Milých dítek plesy wíc newnímá.
Takowáto budka, pole skrowné,
  W sádku několiko stínů tmawých,
  K tomu ona — štěstí newýslowné!

b. osmirým, wlaská stanza (ottave rime):

  Alcida tam jest besedujícího
  U prostřed díwek meonických zříti,
  Ač pekla říši dobyl horoucího,
  Teď přede; Mílek může radost míti.
  Tu Jole reka liduhubícího
  Zbrojí mdlou rukou hráti se neštítí,
  Swéwolné pléce lwowou kůží kryje,
  Ač hnětena od srsti outlá šíje.

c. tercina:

Uplynulý na wždy zlatý ó wěku!
  Zpěwích we dáwných, ó jak sladký mam
  Stopowat časy, prázdné wášní wzteku,
Kdy jaro nezměnné nebylo klam,
  A jak prawí powěsti starodáwné,
  Hojný bez práce se wywíjel plod
Z štědrého lůna přírody přeslawné.
  Neznalo želu, churawosti psot
  Mladé wždy, bujaré člowěka plémě,
W slastech plynoucí, až pojaté snem
  Přijala w lůno je pramáti země,
  By w žiwotě se octli odwěčném.

Nejobyčejnější jsou:

d. čtyrřádkowá a

e. šestiřádkowá strofa s jednoduchým rýmů střídáním. Příklady wiz swrchu.

Jiné strofy, jako: *madrigal*, *trioletto*, *kanzona* a j. jsou wíce hříčky. Ostatně každý básník dle libosti může sobě strofy wymýšleti, což se i stáwá.

O poměru časomíry k rýmu.

Dlouho zápasila s časoměrnou tak zwaná přízwučná prosodie, zakládající se na tom, že prý w češtině přízwuk čili akcent wždy na prwní slabiku slowa padá. Tento wšak tak nazwaný přízwuk základem prosodie býti nemůže, jelikož jazyk náš tak spořádán jest, že bez náležitého šetření délky a krátkosti slabik se neobejde; nad to i ten přízwuk sám příliš slabý jest w češtině a nestálý, an často dle potřeby i na jiné slabiky přechází.

Že by wšak přísné šetření wšech metrických prawidel při rýmowání příliš na překážku bylo básníkowi, tedy při rýmu od přísnosti něco se upouští, a dosti bude, když básník podlé sluchu se řídě přirozenou délku a krátkost slabik zachowá, třeba i posicí wšude nešetřil.

Posud nerozhodnut jest spor mezi přiwrženci časoměrného s jedné, a přátely přízwučného weršowání s druhé strany. O to owšem wíce hádka není, zdali jazyk náš schopen časomíry, ale horliwější z oněch rádi by prawidla její i při rýmu platná učinili, čemuž tito wšemožně odpírají.

Dejme tomu, že by někdo w distichu (jak to we středním wěku w latině obyčej byl) neb jiné antické sloce, n. p. w alkaické, rýmu užíwal: zdaliž by tím rozměr, sám w sobě krásný, nezhyzdil? Časomíra jest sama sobě dostatečná, a jiných přímětků nepotřebuje. A kdyby naopak někdo w rýmowé sloce, n. p. w znělce přísně šetřiti chtěl *wšech* prawidel časomíry, zdaliž nebyla by to wěc ta sama, jen za jiný konec wzatá?

Pročež zanechána buďiž pouhá časomíra rozměrům antickým, w nichž přízwuku žádného práwa nepostupujme; a při rýmowaných zas werších dosti bude, wedlé přízwuku šetřiti i přirozené délky a krátkosti samohlásek. Toto naučení již swrchu zmíněný Jan Blahoslaw básníkům swého času dáwá.

Ostatně nesmíme zapomenouti, že *časoměrné weršowání* dle starých rozměrů představuje poněkud *básnictwí* staré, *klassické;* a naopak *přízwučné, rýmující weršowání básnictwí* nowé, *romantické*.

ČLÁNEK DRUHÝ.

O shodnosti sad podstatné.

Podstatná shodnost sady rowněž jako formální wztahuje se buď k *předmětu*, buď k *powaze lidské*.

I.

Předmět sady jest wždy nějaká *wýpowěd*, buď *jednoduchá*, když se něco prostě twrdí neb zapírá, aneb *složená*, když určitelnosti příčiny, času, místa, wýminky, nástroje a t. d. se přidají.

Wýpowěd jednoduchá činí wždy *jednoduchou sadu*, wýpowěd složená činí obyčejně sadu *složenou* *).

Jednoduchou jest každá jediná sada, *složená* pak sada záleží z wíce sad, z nichž jedna jest *hlawní*, wyjadřující hlawní wýpowěd, ostatní pak, obsahující její určitelnosti, jí podřízené, *wedlejší*. Od sad složených rozeznáwati sluší *sady spojené*, které tím powstáwají, když wíce jednotliwých sad, jenž nemají se k sobě jako hlawní a wedlejší, w jednu spojíme. Tak n. p. *Bůh*

*) Zmíněné určitelnosti mohou totiž i w jednoduché sadě místa míti; aby činily sadu složenou, musejí wyjádřeny býti zwláštními sadami, jež wedlejšími nazýwáme.

jest wšemohoucí jest sada jednoduchá. *Pes jest wěrný, kočka mlsná, osel trpěliwý, liška chytrá* jsou sady spojené. *Ačkoli pilnost w sobě jest chwalitebna, předce nedostatek schopnosti nenahražuje* jest sada složená. Složenou sadu jmenujeme jinak i *periodou*, od řeckého περὶ ὁδος, což znamená okolek, an wýpowěď w sadě obsažená ne prosto, jako w sadě jednoduché, nýbrž s jakýmsi okolkem se wyslowuje.

Každá sada, buď si jednoduchá nebo složená, musí býti tak spořádána, aby to, co w předmětu jejím přirozeně předchází, též w sadě předcházelo, a to, co w předmětu podlé sebe aneb pod sebe se řadí, i w sadě tak se řadilo. Tak n. p. při jednoduché sadě: *Bůh jest wšemohoucí* každé jiné její spořádání chybné by bylo, leč by ještě jiný, wedlejší smysl wyjádřen býti měl. *Bůh* jest podmět, o kterém se mluwí, tedy přirozeně předchází; *wšemohoucí* jest wlastnost, jemu přisuzowaná, tedy w něm obsažená a následowně podřízená, pročež přirozeně následuje. — Jinak jest při následující spojené sadě: *Swornosti malé wěci prospíwají, neswornosti weliké hynou.* Tato sada může dle přirozenosti předmětu swého i jinak postawena býti, n. p. *Malé wěci swornosti prospíwají, weliké neswornosti hynou.* Toto její postawení nebylo by chybné, neboť s jedné strany *malé wěci* a *swornost*, s druhé *welké wěci* a *neswornost* neřadí se pod sebe, nýbrž wedlé sebe, a tedy jedno jest, které slowo předchází a které následuje. Owšem ono prwní postawení její z jiného ohledu lepší jest nad toto, totiž z ohledu *oučinnosti*, an slowa *swornost* a *neswornost* pro důraz na nich spočíwající napřed se kladou.

O periodách.

W periodě rozeznáwáme *sadu hlawní*, obsahující

hlawní wýpowěď a *sady wedlejší*, jichž může býti wíce, obsahující její *určitelnosti*. Na to wztahuje se ono známé:

Quis? quid? ubi? quibus auxiliis? cur? quomodo? quando?

Co? kdo a kdy? proč? čí pomocí? kde a jak to?

Otázky *kdo* a *co* wztahují se na sadu hlawní, ostatní na sady wedlejší, n. p.

Bůh, když podlé sprawedlnosti swé wšecko pokolení lidské, za časů Noema žijící, poněwadž wšelikým neprawostem oddáno bylo, wšeobecným wody přiwalem se země dočista zahladiti sobě umínil: jediného Noema, který sprawedliw nalezen byl, dle neskončené dobroty swé udělenou mu rádou w korábu diwným způsobem zachránil.

Zde jest hlawní sada: *Bůh Noema zachránil*, w kteréž odpowěděno na otázky *kdo* a *co?* Na otázku *proč?* odpowídají wedlejší sady: *který sprawedliw nalezen byl* a: *dle neskončené dobroty swé*; na *čí pomocí?* odpowídá wedlejší sada: *udělenou mu radou*; na *jak?* odpowídá wedlejší sada: *diwným způsobem*; na *kde?* slowa: *w korábu*; a na *kdy?* konečně wedlejší sada: *když pokolení lidské zahladiti sobě umínil.* Tato poslední wedlejší sada, ačkoli podřízena jest sadě hlawní: *Bůh Noema zachránil*, zase ohledem na wložené w ni jiné sady jest sadou hlawní, an tyto opět na swrchu položené otázky z ohledu jí odpowídají. Na otázku *proč?* odpowídají wedlejší sady: *poněwadž wšelikým neprawostem oddáno bylo* a *podle sprawedlnosti swé*; na *kdy?* odpowídá wedlejší sada: *za časů Noemowých*; na *kde?* odpowídá: *se země*; na *čí pomocí?* odpowídá wedlejší sada: *wšeobecným wody přiwalem*; konečně na otázku *jak?* odpowídá slowo *dočista*.

Pozorujmež w periodě této též její spořádání. *Bůh*, jakožto podmět, o kterém řeč jest, zaujímá první místo, přísudek *zachránil* končí periodu přirozeným způsobem, zahrnuje takto w sadu hlawní wšecky wedlejší. Předmět, na nějž přísudek přechází, *Noe*, dělí periodu na dwé. W prwní části, kterážto opět jest podmětem Bůh, hned po něm následuje wlastnost, jenž jest půwodem přísudku w něm samém ležícím; pak následuje předmět: *wšecko pokolení lidské*, na něž přísudek přichází; na to určuje se, které pokolení lidské to bylo: *za časů Noemowých žijící*; pak klade se příčina přísudku, ležící w předmětu: *poněwadž wšelikým nepravostem oddáno bylo*; na to následuje nástroj přísudku: *wšeobecným wody přiwalem*; pak místo: *se země*; a konečně způsob přísudku: *dočista*. Ten samý pořádek zachowán jest i w druhé části periody. Hned za Noemem klade se wlastnost jeho, jakožto w něm ležící příčina přísudku naň přecházejícího; hned na to wlastnost božská, jakožto w Bohu ležící půwod jeho; pak prostředek přísudku: *udělenou mu radou*; dále místo: *w korábu*, a konečně před samým přísudkem způsob jeho: *diwným způsobem*. — Nesnadno by jiné uspořádání té periody přiměřenější bylo.

Periody jsou dwojí:

a. bud jsou wedlejší sady do hlawní wložené, která jimi přetržena jest, n. p. *Člowěk, zanedbáwající swatou powinnost wděčnosti, hoden jest opowržení.*

b. Aneb předchází nejdůležitější z nich sadu hlawní tak, že tím perioda na dwě části se dělí, n. p. *Ačkoli pilnost jest w sobě chwalitebna, přece nedostatek schopností nenahražuje.*

Některá perioda může oba způsoby na se přijmouti. Tak mohu při posledním tomto příkladu před-

cházející wedlejší sadu do hlawní takto wložiti: *Pilnost, ačkoli w sobě chwalitebna, přece nedostatek schopností nenahražuje.* Tak onano mnohočlenná perioda, kterou jsme rozbírali, náleží wlastně k druhu prwnímu, malou pak změnou stane se z ní perioda na dwé rozdělená takto: *Když Bůh* a t. d.

Prwní část periody na dwé rozdělené jmenuje se *nápowěď* (protasis, Vordersatz), druhá *dopowěď* (apodosis, Nachsatz).

Obojí, jak nápowěď tak dopowěď, obsahují wýpowědi samostatné, které jen spojkami, je wížícími, od sebe záwisnými se stáwají. Tak n. p. sada: *Pilnost jest chwalitebna* obsahuje wýpowěď samostatnou; rowněž i sada: *Pilnost nedostatek schopností nenahražuje,* obě pak sady spojkami *ačkoli* a *přece* w periodu spojené od sebe záwisnými se stáwají.

Od způsobu záwisnosti té dostáwají pak periody zwláštní jména: *perioda příčinná* (causalis), *wýmineční* (conditionalis), *připouštiwá* (concessionalis) atd. N. p.

Příčinná: *Poněwadž za časů Noemowých pokolení lidské wšelikým neprawostem oddáno bylo, umínil sobě Bůh, je potopou swěta zahladiti.*

Wýmineční: *Když cnosti wěrným zůstaneš, budeš míti chwálu u lidí a zásluhu u Boha.*

Připouštiwá: *Ačkoli pilnost jest w sobě chwalitebná, přece nedostatek schopností nenahražuje.*

Nápowěď i dopowěď mohou opět pro sebe uzawřené periody býti. Při tom wšak pozorowati jest, aby sobě jak w délce tak w článkowitosti wáhu držely, t. aby, pokud možná, perioda na dwě stejné části se dělila, w nichž by opět stejný počet wedlejších sad obsažen byl. Takowá rownowáha periody slouží k měrnosti její, a dosahuje se hlawně hojností slow.

Zmatená jest perioda, když wedlejší její sady nenásledují w pořádku, jaký předmětu přiměřen jest, n. p. *Wojsko králowské, neméně udatné jako zástupowé templářští, ale, ačkoliw rozumnými a udatnými, přece mezi sebou rozdwojenými wůdci wedeno, dorážélo nicméně s welkou chrabrostí na zástupy Břenkowy,* kde záwislosti jako we zmodrchaném klubku pomíchány.

II.

Podstatná shodnost sady s powahou ducha lidského týká se opět trojí jeho stránky: *rozumu, citu* a *wůle.*

A.

Shodnost její s *rozumem* žádá takowé její dle prawidel skladné sestawení a prawidelné rozdělení, aby smysl její hned patrný byl. Strany toho odkazujeme na hlawu druhou prwního oddělení.

B.

Shodnost sady s *citem* požaduje *rozmanitost* a *jednotu,* jak jsme to již při shodnosti jednotliwých slow s citem widěli.

O rozmanitosti sad.

Rozmanitost sad záleží w rozličných jejích *obratech* (figuræ sententiarum). Jako obraty slowními nazwali jsme užíwání slow, w obecné mluwě neobyčejné: tak rowněž *obrat sadowý* jest *spořádání* sady *jinaké,* než k *přímému wyjádření myšlénky* potřebí. Panujeť pak při tom tak hojná a rozmanitá kombinací, že předmět ten dočista wyčerpati nemožno, pročež jen nejhlawnějších několik a jako nejdůležitějších tuto uwedeme:

a. *Otázka* (interrogatio), když kladená průpowěď w podobě otázky se podá, n. p. ono Ciceronowo: *Quousque tandem Catilina abutere patientia nostra?*

)(

Způsob otázky jest *podwržení* (subjectio), když řečník činí k někomu otázku, jakoby se odpowědi jeho podwrhowal, n. p. *Tedy žádné není naděje pro nešlechetníka, k wěčným mukám odsouzeného? žádné? Třeste se hříšníci!*

b. *Odpowěd* (responsio), když řečník na otázku, kterou učinil buď sám, aneb zdánliwě i jiná osoba, odpowídá, n. p. *Kam se zabírá spisowatel? Jen strpení, laskawý čtenáři, nebude tě mrzeti tato zacházka.*

Způsob odpowědi jest *napnutí* (sustentatio), když otázkou zwědawost posluchače neb čtenáře se wzbuzuje, a pak neočekáwaná odpowěď následuje, n. p.

Proč rozkacenci meče *tasili?*
By opět do pošwy je *wrazili.*

c. *Pochybnost* (dubitatio), když řečník na rozpacích se býti zdá, co mluwiti neb činiti, n. p. *Kam se ubohý uchýlím? kde outočiště naleznu? Doma? abych rodinu swou w nebezpečenstwí uwrhl? U přátel? a mám-li pak jakých w neštěstí?*

Způsob její jest *porada* (communicatio), když řečník we swé pochybnosti činí, jakoby s někým radu sobě bral, n. p. *Rcete sami, co mi činiti zbýwá.*

d. *Oprawa* (correctio, epanorthosis), když předešlé wyjádření jiným, wětší wáhu dodáwajícím, oprawujeme. Oprawa jest způsob *postupu* (gradatio), pročež jest buď

a. wstupowací, t. od menšího k wětšímu postupující, n. p. *Weškeré Slowanstwo, než co dím, celá Ewropa obracuje oči na wás;* aneb

b. sestupowací, t. postupující od wětšího k menšímu, n. p. *Málo kdo posud zásluhy jeho náležitě ocenil, ba říci mohu, že nikdo ouplně jich nezná.*

e. *Připouštění* (concessio), když námitku činěnou připouštíme, abychom tím důrazněji přeswědčili, n. p.

Připouštím, ano uznáwám, že wítězstwí nad sebou samým těžké jest, ale tím wětší jest jeho zásluha.

Způsob její jest *předejití* (occupatio), když námítku, která by nám učiněna býti mohla, sami wyřkneme a pak wywrátíme, n. p. *Když tedy člowěk tak wysoko postawen jest w řadě tworstwa, řekl by někdo, proč tolika slabostem podléhá? Proto, odpowím, že práwě jen člowěk jest, a ne anděl.*

f. *Záworka* (parenthesis), když se od hlawní myšlénky k wůli nějaké wedlejší odskočí, n. p. *Widěl jsem — ó kdož popíše hrůzy toho, co jsem widěl — widěl jsem wztekle proti sobě zuřiti zpřízněnou krew.*

g. *Pominutí* (præteritio), když se stawíme, jako bychom pomlčeti chtěli o tom, co práwě wyznačiti chceme, n. p. *Nebudu mluwiti o jeho zásluhách o wlast, jenž wydobyly mu práwo na wděčnost potomstwa; pomlčím o cnostech jeho domácích, kteréž jen oudowé rodiny jeho oceniti mohou.*

h. *Zarážka* (reticentia), t. náhlé zadržení w řeči, čímž něco zamlčowati se zdáme, což přece z celé řeči lze uhodnouti, n. p. *Pročež nezoufej, hříšníče, ale na pokání se dej; snad — wždyť znáš nekonečné milosrdenstwí božské.*

i. *Doložka* (epiphonema), když po wyprawení neb dokázání nějaké wěci položíme wážnou průpowěď, n. p. když po wyprawowání zločinu loupežnického dodáme: *Tak daleko wede nezřízená lakota po zlatě!*

k. *Přewrat* (inversio), když k wůli důrazu, jejž na nějaké slowo klademe, přirozený chod sady zjinačíme, n. p. *Tam se odebrati chceš, kde tisícero skrytých oukladů a nástrah záhubou tobě hrozí?*

l. *Zwolání* (exclamatio), newolné to wypuknutí pře-

kypujícího citu, n. p. *Ó jak překrásná to krajina!* — *Jak hrozný byl to den!*

Způsoby jeho jsou:

a. žádost, wýjew wroucí tužby po něčem, n. p. *Ó, kýž bych nikdy opustiti nemusel tyto blažené kraje!*

b. proklínání (detestatio), prudký wýjew náružiwosti, čelící proti nějaké osobě neb wěci, a wyslowující přání zlého, n. p. *Nechť uschne tráwa na nešťastném místě tom, kde ukrutně miláčka mi zawraždili!*

m. *Dokládání* se slawnou wěcí, w úctě u lidí jsoucí, na potwrzení prawdiwosti swé řeči. Tak Jago w Othellu dokládá se hwězdami nebeskými, že pomstu mouřenínowu na sebe wzíti chce.

n. *Zaklínání* (deprecatio), když někoho pohnouti chceme k wyslyšení prosby naší připomínáním mu wěcí slawných, wáhu majících, n. p. *Při památce na zwěčnělé rodiče twé zaklínám tebe, abysi neuchýlil se od dráhy cnosti.*

o. *Oslowení* (apostrophe), když řeč obracujeme na jiného, než ke komu mluwena. Oslowiti můžeme:

a. bytost žiwou a *rozumnou*, n. p. *Slyš mě, swrchowaný Bože!*

b. bytost žiwou sice ale *nerozumnou*, n. p.

Pospěš si koníčku přes ten les,
Dones mě k mé milé ještě dnes.

c. bytost nežiwotnou, n. p. *Jen tenkráte ještě mi posluž, wěrný můj meči.*

p. *Uwádění* osob neb wěcí *co mluwících* (prosopopoeia), n. p. *A k nawrátiwšímu se zwolá pak matka: Kdes nechal syna mého, jejž tobě pod ochranu jsem poručila?* — *Se wšech stran mluwí k nám příroda: Užíwejte pozemských radostí, pokud wám žíti popřáno.*

Sem poněkud náležejí i

q. *Parodie*, když o směšné wěci wážným, a

r. *Travestie*, když naopak o wážné wěci směšným způsobem jednáme. Tyto poslední dwa obraty týkají se wíce celých řečí než jednotliwých sad. Oba wztahují se na wěci již známé. Tak Klicperowa weselohra „Díwčí boj“ jest *parodie*, a Voltairowa „*Pucelle*“ a známá Blumaurowa Eneida *travestie*.

O jednotě sad.

Jednota wylučuje wšecko k wěci nepatřící, w sadě tedy wšecko, co nepatří k její myšlénce. Chybuje se tedy proti jednotě:

a. Když w jednu sadu pojíme wěci, které by do wíce sad rozděleny býti měly, n. p. *Cesta jejich (Řeků pod Alexandrem) šla zemí newzdělanou, jejíž obywatelé jen nuzně se žiwili, jelikož žádných jiných statků neměli než jistý druh hubených owcí, jejichžto maso bylo nechutné, poněwadž se od samých morských ryb žiwili.*

b. Když spojujeme spolu sady rozličných podmětů, čímž často dwojsmysl powstáwá, n. p. *Čechowé do dalekých zemí chodili a udatnosti jejich wšudy se obdiwowali*, což znamenati má: udatností swou wšude podiwení působili. — *Jemu (Bajazetowi) Srbowé poplatky dáwati museli, a oblehl Carhrad.* — Někdy dá se to dobře učiniti pomocí transgressivu, při čemž ale weliké opatrnosti potřebí. Hlawní wýminka při tom jest, aby souwisnost obou sad byla *příčinná*, totiž aby jedna sada příčinu, druháoučinek obsahowala. Jiná souwisnost nesnadno té konstrukcí trpí. Tak n. p. dobře jest řečeno: *Stolice ty po krajích stály, maličko jí posmekna hned se zwrátila.* — *My pak wjedouce na most, toť hlásný na wěži zatroubí.* Naproti tomu směšno bylo by říci: *Já*

koukaje s okna prší. Patrno, že při takowé konstrukcí weliké opatrnosti potřebí.

c. Když bez potřeby a wyššího oučelu záworkami sadu přetrhujeme, n. p. *Pakli můj přítel jste (a proč bych o tom pochybowal, an jste mi tolik důkazů swého přátelstwí dal), tedy se mnou ucítíte tu urážku.*

d. Když k ukončené sadě ještě wlečka nějaká se přiwěšuje, n. p.: S takowou hrdostí chowal se k společnosti, tak patrně powržliwým pohledem wšecky měřil, že tím wšickni uraženy se cítili a we mně zlost kypěti počala, *kterou nic tak snadno we mně newzbudí, jako lichá pýcha.*

C.

Shodnost jednotliwých slow s wůlí shledali jsme býti shodností jejich s ušlechtilostí jakožto ideálem lidského snažení. Jinak jest při celé průpowědi, jejížto spořádání k ušlechtilosti žádného wztahu míti nemůže. Musíť tu tedy jiný panowati zřetel, a sice zřetel na *oučel* řeči, který při jednotliwých slowích owšem místa míti nemohl. Pročež musí každá sada tak býti spořádána, aby toho docílila, kam celá řeč směřuje, kteroužto wlastnost jmenujeme *důrazností.*

Důraznosti před jinými slouží *jadrnost*, o které již jednáno, a wíce méně celé množstwí přerozličných *obratů* řeči, zwláště silnějších, jako jsou: *postup, otázka, porada, připouštění, přewrat, doklad, zaklínání* atd.

Důraznost celku řeči, která se w jejím rozwržení a sad sledowání jewí, jmenujeme *oučinností*, o kteréž w oddělení následujícím.

Oddělení třetí.

O oučinnosti řeči.

Oučinnost řeči slouží *wůli*, kterou řečník buď *k činu pohnouti* aneb *od činu zdržeti* oučel má. Wůle pak jewí se nejprw *žádostmi*; chce-li tedy řečník *pohnouti k činu*, musí *wzbuditi žádosti*; chce-li *zdržeti od činu*, musí *je udusiti.*

Hlawa prwní.

O wzbuzowání žádosti.

Chceme-li žádost nějakou w posluchači neb čtenáři wzbuditi, musíme jej předně o prawdiwosti toho, co twrdíme, přeswědčiti, což *důkaz* slowe *), a pak přiwésti *podněty*, které by jej pohnuly toužiti po tom, k čemu jej řeč naše pohnouti má **).

ČLÁNEK PRWNÍ.

O důkazu prawdy.

Důkaz jest uwedení takowých *důwodů*, které o prawdiwosti nějaké wěci žádné pochybnosti wíce nepřipouštějí. Důwody pak jsoů následující: a. *swědectwí wlastního citu*, b. *zkušenost*, c. *podobnost s jinými wěcmi*, d. *wýsledek z jiných prawd*, e. *wýsledek z opaku*, a konečně f. *swědectwí jiných.*

Z těch důwodů *wýsledek z jiných prawd* a *wýsledek z opaku* samy o sobě postačují k ouplnému dokázání prawdiwosti neb bludnosti nějaké wěci, pročež oba

*) Působení na rozum.

**) Působení na cit.

mohou již za ouplný důkaz považowány býti, a pak jmenujeme onen *důkazem přímým* (probatio directa), tento pak *důkazem nepřímým* (probatio indirecta, per absurdum). Ostatní důwody slouží jen k sesílení těchto dwou, wětší wáhy jim dodáwajíce.

Jak důwodů k wywedení ouplného důkazu se užíwá, příklad ukáže. Dejme tomu, že by řečník dokázati chtěl jsoucnost božskou, mohlť by to asi takto wywésti:

„Již wnitřní cit člowěka k tomu wede, uznáwati nad sebou bytnost wyšší, a není nikoho, kdoby w srdci swém netušil mocnost (a.), kterou we weškerém běhu lidských wěcí wládnouti widíme (b.). Každý zajisté stroj má půwodce swého, aniž sám sebou w činnosti se neudržuje, a tento tak nesmírný a podiwu hodný swět měl by byl sám od sebe powstati a wlastní mocí bez wyššího přispění se říditi? (c.) Nad to jedenkaždý cítí w sobě mocný pud, zdokonalowati se, t. přibližowati se k idealu dokonalosti. Tento ideal musí tedy skutečnosti míti, an k něčemu neskutečnému žádný pud čeliti nemůže. Což ale jiného jest tento ideal dokonalosti nežli jediný Bůh? (d.) A dejme tomu, že by Boha žádného nebylo a náhoda swětem wládla, jakéž medle byly by toho následky! Kam by se děla sprawedlnost, kam odměna za dobré a trest za zlé skutky? Wše na swětě bylo by šalbou a mámením. A dá-liž se mysliti, že pouhou náhodou swět po tolika wěků stojí, že náhodou w něm ten podiwu hodný pořádek se udržuje? leč by náhoda byla nadána swrchowaným rozumem a mocí, ale tím samým již stala by se Bohem. (e.) A wšickni mudrcowé starých i nowých časů w tom jednosworně se srownáwají, že nejwyšší bytnost nad sebou uznáwají; neníť i národu, jen poněkud z prwní suro-

wosti wystoupléo, jenž by sobě mocnost nejwyšší pod tou neb jinou způsobou nepředstawowal. (f) Pročež s ouplnou důwěrou a uspokojeností zwolati můžeme: Jest Bůh nad námi, jenž wšecky tohoto swěta běhy moudrostí swrchowanou řídí, a jehož dobrota rowně o wšecky twory pečuje."—

Důkaz jest hlawní základ každé, o čemkoli jednající wěci. Prowedení jeho wšemi tuto wypočtenými důwody slulo starým *chria*.

ČLÁNEK DRUHÝ.

O podnětech k činu.

Hlawní podněty wšeho jednání lidského jsou: a. *přirozený pud*, b. *prospěšnost wěci* a c. *snadnost jejího wywedení*. Těch tedy řečník předewšemi k pomoci wzíti musí, aby k činu pohnul, jak následující příklad ukáže.

Řečník, dokázaw jsoucnost božskou, chce pohnouti k úctě Boha i počne takto:

„Přirozený člowěku pud jednoho každého k tomu wede, aby to, co nad sebe dokonalejším býti uzná, w uctiwosti měl, jakž tedy neměl by ctíti Boha, jenž jest swrchowaná dokonalost sama? (a) Když slušnou úctu Bohu wzdáwáme, připomínáme sobě dobrotiwost i sprawedliwost jeho, což ducha našeho pozdwihuje, a mysl, sklíčenou swízely pozemskými, upokojujíc nowé síly nám dodáwá k zápasu s osudem nám protiwným. (b) Ctíti pak můžeme Boha w každé chwíli, beze wší příprawy, wděčným zpomenutím naň, poručením se do jeho wůle, zaswěcením mu wšech skutků a jednání swých. (c) Proč bychom tedy wáhali, wyplňowati powinnost, ku které již přirozený nás wede pud, a která nám tak prospěšna jest a tak snadna?"

Hlawa druhá.
O udušowání žádostí.

Chceme-li w někom *žádost* nějakou *udusiti*, musíme mu předně *wywrátiti bludné domnění*, a pak *přemoci podněty* jeho.

ČLÁNEK PRWNÍ.
O wywrácení bludu.

Blud wywrátíme, když ukážeme: a. *odpor jeho s citem přirozeným*, b. *odpor jeho se zkušeností*, c. *nepodobnost jeho k jiným wěcem*, d. *slabost a nedostatečnost jeho důwodu*, e. *odpor s jinými prawdami*, f. *když přiwodíme swědectwí proti němu*, a konečně g. *když ukážeme jeho půwod.*

Dejme tomu, že by řečník úlohu měl, wywrátiti bludné domnění, že na swětě jest wíce trápení než radostí, mohl by to učiniti následujícím způsobem:

„Žeby na swětě wíce trápení než radosti bylo, tomu předně odporuje láska člowěka k žiwotu, která nemohla by takowá býti jaká jest, kdyby člowěk wíce trápením soužen byl, než radostí požíwal. (a) Wšude potkáwáme se s rozkošemi a weškerá příroda wyzýwá nás k požíwání jejích darů. (b) Zdaliž příroda neposkytuje nám neskončeně wíce předmětů krásných, utěšených a prospěšných nežli škaredých a škodných? A rowněž tak i w žiwotě se děje. (c) Prawíť owšem někteří, že celé tělo schopno jest cítiti bolesti, ne wšak požíwati rozkoší; ale důwod ten welmi jest nedostatečný, an se pouze tělesnosti naší týká, an přece nejwznešenější rozkoš jest ta, již duch náš cítí. (d) A jakž by mohl Bůh sprawedliw býti, trestaje nás žiwotem bez předešlého prowinění! jak by mohl býti dobro-

tiw, stwořiw nás ke trápením? (e) Ostatně wšickni, jenž moudrostí a bystrostí ducha w pátrání we wěcech swětských i božských wynikají, w tom se srownáwají, i písmo swaté nás učí, že k blaženosti stwořeni jsme. (f) Bludné ono domnění zajisté w té wěci půwod swůj má, že trápení hloub nežli radosti se nás dotýkají, a w nespokojenosti lidské s osudem, an každý, málo sobě toho, čeho mu požíwati popřáno, wáže, každou zklamanou naději, každou newyplněnou žádost za neštěstí powažuje. (g) Z toho wšak nikdy uzawírati nelze, že by wíce w lidském žiwotě bylo trápení než radostí, an tolikero důwodů naopak swědčí."

ČLÁNEK DRUHÝ.

O přemožení podnětů.

Podněty přemůžeme, když *a. naproti přirozenému pudu jiný silnější postawíme, b. prospěšnost* a *c. snadnost* skutku jen *zdánliwou* aneb naproti jeho škodliwosti a obtížem *nedostatečnou* býti ukážeme.

Dejme tomu, že by řečník měl úlohu, odwrátiti posluchače od samowraždy, schwálené následujícím rozumowáním:

„Když na swětě wíce jest trápení než radostí, proč neuposlechneme hlasu wnitřního, který nám radí zbawiti se toho co nás obtěžuje? Nás ale žiwot obtěžuje, a když se ho zbawíme, zbawíme se i wšech trampot a swízelů. A není nic lehčího než onen krok od trapného žití k wěčnému pokoji."

Naproti tomu může namítnouti toto:

„Prawíte, že wnitřní hlas wás nabízí, sprostiti se toho co wás obtěžuje, a tedy i žiwota, když wám břemenem jest; já wšak prawím, že se welice mýlíte, a že přirozená láska k žiwotu nad jiné přirozené pu-

silnější jest. (a) Smrt prawíte býti koncem wšeho trápení; wíte-li pak, co wás na wěčnosti očekáwá, do které s tak přetěžkým hříchem wstupujete? (b) Aniž myslete, že tak snadno jest člowěku, wražedlnou rukou sám na sebe sáhnouti. Láska k žiwotu ruku jeho zdržuje, a mnozí, ani odpolu skutek newykonawše, ustali a raději w opowrženost lidem wydali se, než by konec byli učinili žiwotu, k němuž tak silná pouta je wázala. (c) Pročež nesáhejte do práwa Bohu, který wás powolá, až wyprší čas wáš, a té lhůty, kterou wám ještě žíti popřáno, k tomu raději používejte, abyste lépe poznali powinnosti swého powolání."

ČÁST DRUHÁ.

O ZPŮSOBECH ŘEČI.

Již w úwodu rozwrhli jsme řeč we trojí způsob, odpowídající trojí moci ducha lidského. Jakkoli nedá se mysliti, že by která řeč předmětem swým pouze a jediné té neb oné moci ducha lidského dotknouti se oučel měla, ostatních nedbajíc: proto nicméně hlawní její oučel jen k jedné z nich směřowati bude. Pročež bude každá řeč chtít hlawně buď *poučiti*, buď *bawiti* aneb wůli *pohnouti*. Řeč, která chce *poučiti* a tedy *rozumu* sobě hledí, musí na zřeteli míti *prawdu*, a takowou nazýwáme wlastně *prostomluwou* čili *prosou* *); řeč, která chce *bawiti* působením na *cit*, musí hléděti *krásy*, a takowá řeč jmenuje se *básní*; řeč konečně, která *wůli* chce *hnouti*, musí za předmět míti *dobro*, a umění, řečí k wůli pohnouti, slowe *řečnictwí*. Rozwrhuje se tedy tato část opět na oddělení trojí: o *prostomluwě*, o *básnictwí* a o *řečnictwí*.

Oddělení prwní.

O prostomluwě čili prose.

Člowěk žije, abychom tak se wyjádřili, we *swětě* dwojím, *skutečném* a *idealním*. Swět skutečný obsahuje

*) Na rozdíl od básnictwí i řečnictwí, an w jiném smyslu prosa tolik znamená co řeč newázaná, na rozdíl od řeči wázané čili werše.

wšecky poměry a důležitosti obcowání jeho pozemského a zahrnuje tedy obor jeho *jednání;* idealní zase obsahuje weškeru říši pomyslů, následowně zahrnuje obor jeho *wědění.* Weškerá *prawda* tedy jest buď *skutečná*, n. p.: Petr prodal Pawlowi dům — aneb *idealní*, n. p.: Cnost zasluhuje odměnu, neprawost potrestání; a poučení o oné wyplýwá z *poměrů* a *srownalostí obcowání pozemského*, poučení o této zase z *pojímání předmětů idealních*, pročež oddělení toto we dwě hlawy se rozpadá.

Hlawa prwní.

O poměrech lidského žiwota čili obcowání pozemského.

Člowěk nachází se w žiwotě w poměru dwojím, co *občan ke státu* a k jiným *občanům*, a co *jednotník* k jiným *jednotníkům;* onen poměr nazýwáme *weřejným*, tento *soukromým*. *Weřejný poměr* půwod dáwá *spisům jednacím*, *soukromého poměru* týkají se *listy*.

ČLÁNEK PRWNÍ.

O spisech jednacích.

Spisy jednací týkají se řízení w obci čili státu, a tatoť jsou buď *jednání obecenská*, buď *osobní jednání občanů;* pročež rozeznáwáme *sloh jednací wyšší* čili *kancelárský*, a *sloh jednací nižší.*

O slohu jednacím wyšším.

Sloh jednací wyšší dělí se opět na *dworský* a *práwní.*

Dworský sloh obsahuje wyjádření *wztahů*, w kterých nachází se *stát*, jednak co osoba mrawní *k jiným státům*, jednak *ke swým občanům.*

Wztahy státu k jinému působí obor *důležitostí ze*-

wnitřních, *zahraničních*; wztahy jeho k wlastním občanům obor *důležitosti wnitřních*.

Státy spolu jednají buď *weřejně*, když poměry swé k sobě ohlašují, jakož se děje *smlouwami*, *wstoupením we spolky*, *wypowěděním wálky*, *uzawřením příměří neb pokoje* a t. d. — nebo *tajně*, když prostředkem *dopisů* práwa swá proti sobě zastáwají.

W důležitostech wnitřních buď *wláda občanům* písemnosti wydáwá, jednak na *utworzení práw* jejich, jednak na zachowání se podlé *rozkazů* w nich obsažených, a takowé jsou: *úmluwy při wolení wladaře*, *směnowní řády*, *práwa a zřízení zemská*, *wýsady*, *úkazy*, *zákony*, *nařízení* a t. d. — aneb *občané k wládě* se obracují jednak *s uwědoměními*, jednak *s prosbami*, a takowé jsou: *zpráwy*, *stížnosti*, *listy prosebné*, *památní* a j.

Práwní sloh obsahuje jednak wšeliké *jednání občanů* pod óchranou a rukojemstwím wlády k *ustanowení a wyrownání práw jejich* mezi sebou, jednak *jednání* ustanowených k tomu *ouřadů*, w těchže záležitostech. Písemnosti sem náležející jsou: *smlouwy*, *ápisy*, *listy hlawní*, *kwitance*, *listy mocné*, *půhony*, *odwody*, *odwolání k soudu wyššímu*, *nálezy*, *uwědomění jednoho ouřadu druhým*, *wýhosty*, *zatykače* a j.

O slohu jednacím nižším.

Sloh jednací nižší týká se takowých *řízení* občanů, při kterých *zřetelu na práwa* míti *netřeba*, n. p. *swědectwí*, *wyswědčení*, *náwěští*, *oznámení*, *běžné listy* a j.

O wlastnostech slohu jednacího.

Slohu jednacího přední a hlawní wlastnosti jsou: *zřetelnost*, *určitost* a *stručnost*. Jiné, wíce na cit anebo wůli působící wlastnosti jen tenkráte w něm na swém

místě jsou, když ne tak přeswědčiti jako spíše přemluwiti jiného chceme. Takowé písemnosti jsou: *prosby*, *zpráwy jistého druhu*, *weřejná prohlášení*, *listy pamätné*, *odwody* a těm podobné. Jiná wlastnost slohu jednacího jest tak zwaná *uctiwost* (courtoisie), t. užíwání umluwitě přijatých, přísně wytknutých formulí a wýrazů k wyznamenání zewnitřní důstojnosti a obapolného wztahu rozličných buď jednotliwých oudů společnosti lidské, buď osob mrawních, jakož jsou ouřady a rozličné jednoty, spolky a ústawy, k sobě wespolek. Sem náležejí *titulatury*, o nichž později mluweno bude.

K čemu nejméně hleděti lze při slohu jednacím, to jest *přesnost* a *čistota řeči*, která zde ustoupiti musí jednak wůbec přijatým formám, jednak technickým wýrazům rozličných ústawů a žiwností, které častokráte z cizích jazyků wzaty býwají. Toho wšak wystříhati se owšem powinnost jest, aby takowé swobody zámezně a příliš křiklawě se neužíwalo, an by tím důstojnost slohu, která při weškerém jednání zachowáwati se má, rušena byla.

ČLÁNEK DRUHÝ.

O listech.

Listy jsou *rozmluwy* s *nepřítomnými* osobami w *soukromých důležitostech* žiwota. Pročež, jako rozmluwa wýsledkem jest okamžiku bez předcházejícího usmyslení, a tedy postup její wíce náhodný, tuto lehkost a přirozenou nenucenost i w listu zachowati sluší. Owšem, poněwadž list jest řeč ustálená, musí w něm wětší určitosti a spráwnosti šetřeno býti, nežli w rozmluwě možná, a jistý pořádek we spojowání myšlének panowati. Tón, w jakém psáti se má, dílem dle obsahu, dílem dle osobního poměru píšícího k tomu, komu list

swědčí, se řídí. Wždy ale jest se warowati hledanosti, nadutosti a rozwláčnosti.

Každý list začíná *oslowením* a končí *záwěrkem*, w kterýchžto částech poměr píšícího k osobě obdržitele wyslowen jest. Způsob, jak se to kdy díti má, předpisují zákony *umluwitosti* (etiquette). Přílišné wšak pokořowání snižuje píšícího.

Odpowídáme-li komu písemně na obdržěné psaní, nesmíme předně na nic odpowěď dlužni zůstati, co takowou žádá, a za druhé co možná ten samý pořádek wěci zachowati, jaký zachowáwá psaní, na které odpowídáme.

O způsobech listů.

Listy obyčejně dělí se na *umluwité*, *důwěrné*, *zábawné* a *poučné*.

Listy umluwité jsou takowé, jaké zdwořilost při jistých příležitostech k jistým osobám činiti žádá. Píšíť se k takowým, s kterýmiž nám žádného důwěrnějšího obcowání není, k nimž ale z ohledů zření míti musíme. Dle příležitosti, k jakým je píšeme, jsou rozličné: *děkowací*, *pozdrawowací*, *soužitelné* a *připisy*.

Díky wzdáwáme za proukázanou libost, *pozdrawowati* uwykli jsme we zwláštní dny: nowý rok, jmenowiny, narozeniny a ku zwláštním příhodám radostným, jakož jsou: sňatek, narození dítěte, powýšení, šťastné nawrácení z cesty, powstání z nemoci a j. W listech pozdrawowacích obyčejně štěstí přejeme k těm příležitostem, pročež také po německu Glückwünschungsschreiben slowou. *Soužel* jewíme při smutných příhodách, jakož jsou: smrt blízkého příbuzného neb přítele, utrpená weliká ztráta neb jiné nenadálé neštěstí. Při listech soužitelných s obzwláštní opatrností sobě počínati musí-

me, abychom nemotorně prázdnými slowy netěšili a wšední příslowí neopakowali. *Připisem* konečně weřejně buď wděčnost, úctu anebo lásku jewíme osobě, které spis nějaký wydaný obětujeme. Připis náležeti může i mezi listy důwěrné, jestli důwěrnějšího obcowání jest mezi oběma stranama. — W listech umluwitých předewším warowati se jest titwornosti a rozwláčnosti, ale uctiwost s důstojností spojowati sluší.

List důwěrný nade wšecky ostatní největší okres má, on wšecky ty poměry obsahuje, w nichž srdce naše jest oučastno, jsa přirozený wýlew našeho srdce osobám, jenž s námi spojeny jsou swazkem příbuzenstwí anebo přátelstwí. Nejpřednější cnosti jeho jsou srdečnost a nenucenost, nedůtkliwosti a sladkůstek se w něm warujme.

Listům zábawným prawidla určiti se nedají, an wtip dle žádných se neřídí, a ony plodem jsou okamžité dobré míry píšícího. Rozumí se, že obě strany sobě rowny jsou, jinak by takowým tónem buď uctiwost neb důstojnost trpěla, neboť list zábawný směle wymršťuje se ze přijatých forem umluwitosti. Při wšem wtipu musí wyswitati dobrosrdečnost a wzdálena býti wšecka hořkost. Aby jednota rušena nebyla, musí se list zábawný držeti určitého předmětu, z něhož co ze středu i na jiné wěci jako wybíhawě přecházeti mu dowoleno. Lapání wtipů a titěrné wtipáčkowání budiž wymezeno, a wtipu toliko jako soli užíwáno.

List poučný směřuje pouze k poučení osoby nepřítomné o nějaké jí neznámé wěci. Předmět jeho může býti buď rada, jak w jisté případnosti žiwota se zachowati, buď seznámení s jistými předměty, n. p. zřízením státním neb městským, oučelem a působením weřejných ústawů, způsoby a mrawy místními atd., buď konečně

snadno pochopné wyswětlení nějaké částky kterékoli wědy. List takowý buď psán w tónu důwěrném, a wšecko soustawné pojednáwání wědecké budiž wyloučeno. Toho druhu listy býwají i k smyšleným osobám psány.

Dodawek.

O titulaturách.

Pro zachowání slušné uctiwosti a zdwořilosti ode dáwna umluwitě přijaty jsou we slohu jednacím i listowním jisté formálnosti, bez kterých obejíti se nelze. Těch nenepatrnou částí jsou *titulatury*, jaké rozličným *osobám*, buď *mrawním* buď *fysickým* přisluší. Mrawní tyto osoby jsou: úřady, ústawy, jednoty, společnosti, tak nazwané korporace a j. *Úřady* jsou buď *duchowní* anebo *swětské*. Duchowní úřady jsou konsistoře biskupské a arcibiskupské, a těm náleží titul: *Wysoce důstojný*. Swětským úřadům wyšším, t. takowým, jichžto moc alespoň na celou prowincii se wztahuje, dáwá se titul: *Wysoce slawný;* jiným, wýsadní a mimořádní jakousi mocí nadaným, patří titul: *Weleslawný;* wšem ostatním, jakož i weškerým ústawům a jednotám, titul: *Slawný*.

Osoby fysické požíwají nápodobně *hodností* buď *duchowních*, buď *swětských*, a dle toho i titule jejich se řídí. Hlawa wšeho duchowenstwa katolického jest papež, jenž ctí se titulem: *Swatost papežská*. Jemu nejbližší jsou kardinálowé, kterýmžto titul: *Eminencí* náleží. Arcibiskupowé a biskupowé mají titul: *Nejdůstojnější*, *Milost arcibiskupská* neb *biskupská;* preláti a opatowé: *Wysoce důstojný;* kanowníci a přednostowé kapitol a řádů řeholních, jenž preláti nejsou, též konsistorní radowé: *Weledůstojný;* kanowníci čestní,

wikářowé, titulární konsistorní radowé, probošti a děkani: *Důstojný;* farářowé: *Welectihodný;* ostatní pak weškeré nižší duchowenstwo: lokalisté, expositi, kaplanowé, kooperatoři, zpowědníci, též wšecko nižší řeholní kněžstwo, jež obecný způsob uwykl jmenowati *welebným*, whodněji a přiměřeněji tituluje se slowem: *Ctihodný.*

Swětské titule řídí se buď podlé *rodu* anebo podlé *důstojnosti.* Nejwyšší důstojnost má země pán, která, poněwadž nejwíce dědičná býwá, obyčejně rodem se dosahuje. Je-li země pán císař nebo král, patří mu titul: *Majestátnost, Welebnost* aneb *Císarská* neb *Králowská Milost.* Welewéwodowé a králowští princowé mají titul: *Králowská Wysost;* princowé císarští: *Císarská Wysost.* Panujícím wéwodům dáwá se titul: *Wysost*, princům jejich a panujícím i býwalým říšským knížatům náleží titul *Jasnost.* Ostatní wšecka knížata mají pouze titul: *Knížecí Milost.* Býwalým hrabatům říšským náleží titul: *Oswícenost*, ostatním: *Hraběcí Milost, Wysoce urozený.* Swobodným pánům (baronům) a rytířům píše se: *Wysoce blahorodý,* též *Waše Milost;* wšem ostatním rodem nižším osobám: *Blahorodý.* — Z důstojností swětských jen dwojí zwláštního titule uděluje, a sice důstojnost tajného rady: *Excellencí*, jenž předchází titul hraběcí, a důstojnost rektora magnifika při wysokých školách: *Magnificencí*, který na čas žiwota zůstáwá. *Milostpane* říká se wrchnosti, které rodem žádný wyšší titul nenáleží; *Jemnostpane* říkají podřízení swým představeným, a slowa: *Wašnost* (zkrácené *Waše Milost*) užíwá se tam, kde nechceme klásti pouhé: *Wy.* Komu nechceme dáti titul: *Blahorodý,* tomu píšeme dle okolností: *Wzácný, Mnohowážený.* aneb *Slowútný Pane. Urozený Pane* slýchá

se od wenkowanů, k hospodárským ouředníkům mluwících.

Má-li se kdo pod list podepsati: *pokorný*, *ponížený*, *oddaný*, *ochotný*, *upřímný*, *srdečný*, *nakloněný* aneb jinak, to na wzájemném k sobě postawení obou stran záleží.

Hlawa druhá.

O pojímání předmětů idealních.

Pojímání předmětu swěta idealního jest základ wšeho wědectwa, a děje se způsobem dwojím: *poznáwáním* a *názorem*.

Člowěk *poznáwá*, když bez pomoci smyslů pouze *rozumem* předměty pojímá. Takowé pojímání nazýwáme *domyslem*, a wědy tak powstalé *wědami domyslnými*.

Názorem jmenujeme ono pojímání předmětů, které se děje pomocí *smyslů*. Základ jeho jest *zkušení*, pročež wědy tou cestou powstalé *wědami zkusnými* se nazýwají.

Z toho patrný jest rozdíl *poznání* od *názoru*: ono týká se předmětů, tělesným smyslům nepodlehajících, tedy *nadsmyslných*; tento wztahuje se k předmětům, jen smysly tělesnými pojímatelným, tedy *smyslným*.

ČLÁNEK PRWNÍ.

O wědách domyslných.

Duch lidský, jak již napřed praweno, při každé wěci dwojí rozeznáwá: *formu* a *podstatu*, pročež i domysl týká se buď formy anebo podstaty. Dle toho sluší rozeznáwati *wědy domyslné formální* a *podstatní*.

Forma, myšlena bez podstaty, sama w sobě pouhý pojem jest, tedy něco nadsmyslného, pročež sem ne-

náleží toliko forma předmětů smyslům nepodlehajících, *nehmotných*, nýbrž i forma předmětů *hmotných*, podlehajících smyslům.

Wědy, které jednají o *formě* předmětů *hmotných*, jsou *počtářstwí* a *měřictwí*; o *formě* předmětů *bezhmotných* jednají *logika* a *wědy slowesné*. *Bezhmotné* totiž, jakožto *nadsmyslné*, jest předmětem *poznání*, toto pak řídí se prawidly myšlení, kterým wyučuje logika; wyřkne-li se poznání, to wyřknutí již řídí se prawidly slowesnými, které udáwají *wědy slowesné*. Obor jejich samým jménem jest udán, i náleží sem *mluwnice*, *jazykozpyt* a *nauka o slohu* čili *slowesnost w užším smyslu*.

Wědy domyslné podstatní působí obor *mudrctwí* čili filosofie, kterážto obsahuje *metafysiku*, *æsthetiku* a *morálku*. *Metafysika* ukazuje *co jest*, *æsthetika jak co jest*, *morálka co býti má*; *metafysika* wztahuje se na *prawdu*, *æsthetika* (krasowěda) na *krásu*, *morálka* (dobrowěda) na *dobro*. S morálkou ouzce spojeno jest *přirozené práwo*. Známost práw positiwních náleží mezi wědy zkusné, jakkoliw nikdy spustiti se nemůže swého základu, práwa přirozeného.

ČLÁNEK DRUHÝ.

O wědách zkusných.

Wše, co jest, jest we *prostoru* a w *čase*, tedy jest *názor* buď *prostorní* anebo *časní*. *Názor prostorní* jest základ *popisu*, *názor časní* základ *wyprawowání*.

O popisu.

Popis opět jest buď *bezprostředeční*, když předmět tak, jak se smyslům představuje, líčíme — anebo *prostředeční*, když z úkazů smyslům podlehajících soudíme o wlastnostech předmětu, o jejichž wylíčení se nám

jedná. Tak z jednání člowěka soudíme o jeho mrawní powaze, a sem náleží tedy powahopis.

Powahopis může míti za předmět netoliko *jednotliwé osoby*, nýbrž i celé *národy* a celé *wěky*.

Jednotliwé osoby, jichž powahy se popisují, jsou buď *skutečné* buď *smyšlené*. Kdo powahu skutečné nějaké osoby popisuje, musí míti prawý náhled we spojitost příčin a oučinků, aby z jednání jejího prawý soud wynesl o wlastnostech duševních, z nichž půwod wzalo. Pak i na pohled odporné sobě wýjewy sestawiti musí umět w celek shodný, n. p. když jeden skutek člowěka na štědrost, jiný na lakomost ukazuje, k čemuž ke wšemu newyhnutelně potřebna jest známost sil duševních a jejich působení. — Když powahu osoby smyšlené popisujeme, buď sobě myslíme člowěka, jaký by skutečně býti mohl, přikládajíce mu, jak to oučel náš žádá, rozličné dobré i zlé wlastnosti, z jichžto wzájemného na se působení a se obmezowání wlastní powaha jeho wyswitá. K tomu potřebí důkladných známostí z dušeslowí a znamenité zkušenosti w žiwotě, abychom nic sobě odporného w jedno nespojowali. — Jinak jest, když jedinou wlastnost duševní zosobníme, n. p. obžerstwí, lakomstwí, statečnost, dobrodinnost atd. Tenkráte té smyšlené osobě přičteme wšecky ty wýjewy, které jsme kdy při člowěku nestřídmém, lakomém, statečném, dobrodinném a t. d. z těch jeho wlastností wyplýwati widěli. Co jsme u welikého počtu w powaze spolu se srownáwajících lidí pozorowali, to wšecko w jedno nahrneme, jiných osobliwých wlastností jejich sobě newšímajíce, a tak powstane osoba, jaké w skutku nikdy býti nemůže, n. p. pouhý lakomec beze wšeho příměsku nějaké osobliwé barwitosti, která by osobu jeho od osoby jiného lakomce dělila. Tamto wíce wlastností w jednu

osobu, tu wíce osob w jednu wlastnost se spojuje. Takowé powahopisy jsou jmenowitě Theofrastowy.

Chceme-li powahu *celého národu* líčiti, nesmíme se w tom přenáhliti, abychom snad z jednání několika jednotníků hned o celém národu soudili; jsouť jiné, jistější známky, které powahu národu zřejmě objewují. Takowé známky jsou: historie, mrawy, obyčeje, způsoby, kroj, strawa, obydlí, zaměstnání, panující powěry, přísloví a t. d. W těch wěcech duch národu se obráží, a z nich bezpečně souditi můžeme o jeho powaze.

Jedná-li se konečně o wylíčení powahy *celého* některého *wěku*, tu přemnoho wěcí pozorowati jest. Každý zajisté wěk wyznačuje se jakousi hlawní ideou, která jej opanowala a naskrze pronikla; tu uhodnouti přední jest úlohou. Další známky poskytují státní a občanské zřízení, žiwot i tón společenský, způsoby a mrawy, panující cnosti i necnosti, zwláštní obliby, kroje a jiných wěcí množstwí.

Popis bezprostředný opět dwojí jest. Buď jest předmět jeho takowý, že *spojenost* jeho *částí* jest *ustanowena* a sřadowati je netřeba. Takowý předmět jest každá jednotliwá wěc: člowěk, pes, kniha, strom, mlýn, dům a t. d. Tu netřeba teprw soustawně sestawowati částky, nýbrž hned od jedné počna w tom pořádku, jak spolu souwisí, wyobraziti se musí. Popis takowý žádá *wěrnost, ouplnost* a *správnost*. Wěrnost w tom záleží, aby posluchající nebo čtoucí mohl o každé jednotliwé části w mysli ten samý obraz sobě utwořiti, jaký měl o ní ten, kdo ji popisuje. Mnoho k tomu přispíwá připodobňowání k wěcem známým. *Ouplnost* žádá, aby žádná, k podstatě wěci přináležející část nebyla opominuta. Části, k podstatě wěci nenáležející, mohou se bez ujmy ouplnosti wynechati,

n. p. dobytek při popisu krajiny. Někdy owšem přispíwají k oživení a k barwitosti popisu, a tenkráte nesmějí se pominouti. *Správný* jest popis tenkráte, když jednotliwé části tak po sobě wyčítá, jak w skutku po sobě následují. Libowolné přeskakowání, takowý pořádek rušící, působí zmatek. Počíti se sluší od přednější části, n. p. u zwířete od hlawy. Někdy býwá to jedno, kde se počne. Tak u wypsání hranic nějaké země jedno jest, od které swěta krajiny počínáme.

Z wěd náležejí sem wšecky ty, které se popsáním powrchu zemského zabýwají. Na powrchu zemském nalezá se moře a pewná země, a na této opět hory a řeky, a dle rozličnosti pásma rozličné plodiny. W to wšecko rozdělili se lidé, w obce a státy sestoupiwše. Wypsání toho wšeho dle krajin, spolu s wyčtením a udáním lidských bydlišť, jako měst, městysů, wsí a t. d. a jejich důležitosti nazýwáme *zeměpisem*. Obírá-li se zeměpis pouze wypsáním zemí a jejich přirozených plodin bez ohledu na to, čím lidé se přičinili, jest to *zeměpis přírodní;* popisuje-li státy, jest to *zeměpis občanský*. Od *statistiky* liší se *občanský zeměpis* tím, že tento wíce zewnitřní stranu států, jejich rozlehlost, položení, přirozené bohactwí, počet bydlišť a jejich památnosti a t. d. líčí, ona zas wíce na zřeteli má stranu wnitřní, staw moci a síly jejich, jenž wýsledkem jest zřízení zemského, náboženstwí, wzdělanosti, okolností finančních, průmyslu, obchodu a t. d. — Popsání pouze jednotliwých míst nazýwá se *místopis*. — K zeměa státopisu náleží z části i *cestopis*, pokud nás o krajinách a státech sprawuje; s druhé části, pokud wyprawuje příhody cesty, přestáwá býti popisem a jest powídkou.

Jiné jsou předměty, kde *spojenost části* nikoli

ustanowena není, nýbrž jich spořádání spisowateli na wůli nēcháno. Sem náleží weškerá příroda, jejížto přerozličných částí popisowé rozličné wědy působí, které se takto rozwrhnouti dají.

Podlé částí rozeznáwáme w přírodě *nebe* i *zemi*, spolu wšak i rozličné *síly* w ní působící pozorujeme.

Popsání nebe jmenujeme *nebepisem* nebo *hwězdoslowím*, poněwadž hwězdy jediné předměty jsou, které na nebi spatřujeme a které tedy popsány býti mohou. Pomocnými wědami jsou nebepisu počtárstwí a měřictwí.

Na zemi pozorujeme trojí říši přírody: říši nerostů, říši rostlin a říši žiwoků. O nerostech a rostlinách jednají *nerostopis* a *rostlinopis*, říše pak žiwoků opět na dwé se dělí, an obsahuje žiwoky rozumné a nerozumné. Žiwoky nerozumné nazýwáme žiwočichy neb zwířaty, a o nich jedná *žiwočichopis*; žiwok pak rozumný jest jediný člowěk. Člowěk zase skládá se z těla a z duše. O těle lidském jednají *pitwa* a *choroboznanstwí* *); onano ukazuje složení těla we stawu zdrawém, tato učí znáti neprawidelnosti toho složení we stawu churawém; oboje jsou základem umění lékarského. Wěda, jednající o duši lidské, nazýwá se *dušeslowí*.

Zpytowání sil, we přírodě působících, nazýwáme *silozpytem*.

Weškeré přírodní wědy, jakož neméně i wědy domyslné, žádají takowé spořádání swého předmětu, aby jedno z druhého wyplýwalo a celý obor wědy dle pewného prawidla rozčlánkowán byl. Takowé spořádání jmenujeme *soustawností*.

*) Wědy tyto wztahowati se mohou i na zwířata a rostliny.

O wyprawowání.

Wyprawowání čili jinak *rozprawa* za předmět má *názor časní*, který se wztahuje na *proměny w postupu času* se údálé. Tyto proměny týkají se buď *přírody* aneb *člowěka* co twora rozumného.

O proměnách přírody jedná *přírododěj*, který zawírá w sobě rozprawu o pewné zemi a částech, z kterých složena jest, o moři, o žiwočiších, o člowěku a posloupném wšeho toho powstání.

O proměnách, *člowěka* co twora rozumného se týkajících, jedná *člowěkoděj*, který opět dwojí předmět má: *osudy lidské* a *mrawní postup člowěka.*

Osudy lidské týkají se:

1) *osob jednotliwých.* Sem náleží *a. žiwotopis*, t. wystawení žiwota jednoho člowěka. Hlawní úloha žiwotopisu jest, ukázati, jak mrawní powaha té osoby na osud její působila, a sprawedliwým wyčtením jejích skutků zásluhu její o lidskou společnost patrnou učiniti. Žiwotopis zawírá w sobě powahopis. Žiwotopisec buď nestranný, ani pouhý wychwalowatel ani hanitel.

b. anekdota, pokud se týká příběhu ze žiwota nějaké osoby. Příběh ten musí býti památný, má-li o sobě zmínění zasluhowati. Týká-li se pouze wyjádření aneb takowého jednotliwého skutku osoby, který, na osud její žádného působení nemaje, pouze k poznání powahy její přispíwá, náleží k powahopisu. Pronešená myšlénka, která se w anekdotě připomíná, nesmí býti wšední, nýbrž buď nowotou, půwodností aneb rázností wýtečná. Anekdota buď krátká a jadrná.

2) *jednotliwých společností*, rodin, stawů, míst a t. d.

3) *celých národů* a *států*, o nichžto jedná *dějepis státní.*

4) *weškerého člowěčenstwa*, o němž jedná *dějepis wšeobecný*.

Weškerý dějepis psán bud *sine ira et studio*, totiž nestranně. Zwláštní ohled w něm míti sluší na *současnost* a *letopočet*. Současnost ukazuje, co w jednom čase rozličného se dálo, a usnadňuje přehled; letopočet udáwá posloupné spojení dějů.

Rozprawa o mrawním postupu člowěka jest *historie lidské wzdělanosti* wůbec. Jestli se jenom jednotliwých wýjewů jejích týká, jest to historie jednotliwých wěd, umění, náboženstwí, zákonodárstwí a t. d.

Dodawek.

O slohu wědeckém.

O wšech těchto swrchu zmíněných wědách můžeme rozličným způsobem jednati. Když celý obor některé wědy důsledně a souměrně wystawíme a wšecky jednotliwé částky její ouplně wywedeme, nazýwáme to *soustawou*. Když sice celou wědu soustawně podáme, ale wywedení jednotliwých částí stručnosti obětujeme, jest to *přehled*. Soustawné a zewrubné prowedení nějaké částky wědy nazýwáme *pojednáním*. Když soustawnou budowu nějaké wědy we spojitosti její objasňujeme, důslednost w pochodu soustawy okazujeme a slowa té wědě wlastní wyswětlujeme, aneb i jinak k rozumění napomáháme, jest to *wýklad*. Rozbírání nějakého slowesného *) plodu dle látky a formy s uwážením jeho zásluhy a ceny nazýwáme *posudkem*. Oustní zastáwání swého mínění proti odpornému nazýwá se *hádkou*. Při posudku a hádce zwláště toho warowati se musíme, abychom z předmětu na osobu nesběhli; hlawní

*) neb uměleckého.

wěc jest, zachowati důstojnost. Hádka nad to logickou hotowost a obratnost we wyjádření požaduje.

Dle čtenárstwa, pro jaké píšeme, musíme i sloh swůj zříditi. Píšeme-li pro lidi, s námi na stejném stupni wzdělanosti stojící, musíme přijmouti sloh přísný, stručný, wědě přiměřený, se wšemi názwy, wýrazy a obraty té wědě wlastními, a takowý sloh jmenuje se *sloh učený*.

Píšeme-li ale pro lidi, které u wzdělanosti nám se newyrownají, tenkráte musíme sami se wmysliti w stejný stupeň wzdělanosti se swým čtenárstwem a tak se wyjadřowati hleděti, jak bychom se wyjadřowali, kdybychom sice toho, čemu učíme, powědomi, ostatně ale beze wšeho jiného wyššího wzdělání byli; a takowý sloh nazýwámé *prostonárodním*. Od slohu prostonárodního hlawně požaduje se srozumitelnost, owšem pak sprostota se wylučuje. Jsouť pak některé zwláštní pomůcky srozumitelnosti, a sice: *příslowí*, na zkušenosti založené wýpowědi, které přiwádíme na potwrzení swých slow; *obecná místa*, průpowědi, obsahující prawdy wůbec známé, kterých whodně užíwáme k wyswětlení něčeho; *wýroky*, průpowědi důwtipné a wýznamné, zawírající buď prawdu nowou, méně známou, anebo známou prawdu w nowé způsobě wyslowující. Zwláštní formy prostonárodního wyučowání jsou: forma *rozmluwná* a *wýptawná*. Rozmluwnou, jinak i sokratickou, přiwádíme někoho druhého pomocí rozmluwy k tomu, že jisté prawdy sám ze sebe nalezá, jak mile jednu, z které wšecko ostatní wywozujeme, připustil; wýptawnou čili katechetickou dowídáme se pomocí činěných otázek, jak kdo našemu předešlému wyučowání porozuměl. — Zwláštního zmínění zasluhují *spisy pro mládež*, při nichž mimo poučení i krasocitné a mrawné wzdělání wzrůstajícího člowěčenstwa na zřeteli míti sluší.

Sloh jejich musí býti obzwláště lehký, lahodný a ušlechtilý.

Oddělení druhé.

O básnictwí.

Předmět básnictwí jest *krása*. Krása záleží we shodě skutečnosti s idealem, tato shoda ale jest dokonalost, tedy můžeme nazwati krásu poznanou dokonalostí. Poněwadž ale k ní dwojího třeba, skutečnosti a idealu, ona pak pouze smyslům, tento pouze duchu patrný jest: tedy w ní obojí, *smyslnost* i *duševnost* w jedno se pojí, a toto spojení jest práwě to kouzlo, které ji člowěku wábnou činí, zcela s jeho powahou se srownáwajíc. Od příjemnosti rozeznáwá se krása tím, že onano w pouhém lahození smyslnosti záleží.

Kde we spojení onom wíce *duševnost* přewažuje, tam nalezáme *krásu wyšší*; kde *smyslnost* přewahu má, *krásu nižší*. Trefně nazwali někteří onu krásou *mužskou*, tuto krásou *ženskou*. Známkou oné jest *síla*, této *lad*. — Nauka o kráse nazýwá se *krasowěda*.

Krásu wystawowati za oučel mají tak nazwaná *krásná umění*. Krásu pouze *formální* wystawuje nám *stawitelstwí*, ostatní umění obírají se krásou *podstatní*, kterou bud *smyslům* buď *duchu* patrnou činí. Na smysly působí *obraznictwí* a *hudba*, tato na *sluch*, ono na *zrak*, a sice *malba* na *ploše* a *sošnictwí* w *plnosti*. Dowršení swého nalezají malba a sošnictwí w *mimice*. Na ducha působí bezprostředně *básnictwí*, a sice pomocí řeči, pročež také nejwýše stojí mezi wšemi krásnými uměními. Hudba a básnictwí wystawují krásu w *čase*, ostatní umění w *prostoře*.

Básnictwí jest tedy *slowní představení krásy*.

Každý plod básnický powstáwá *zápalem* ducha, kterým člowěk jat jest, když city swé wztahuje k idei krásy. K tomu *obraznost* přistoupiwši twoří formy idealní, které básník wyjadřuje slowy ke wzbuzení u jiných toho samého citu libosti, jakým opanowán byl, když se twořením jejich obíral.

Poněwadž ale krása jest shoda skutečnosti s idealem; a ideal dle rozličných mohutností duše buď k rozumu, buď k citu aneb k wůli se wztahuje: tedy i básnictwí hlawně na tré se dělí, a sice na *pouhé* čili *lyrické*, kde pouze a jediné cit panuje, na *naučné*, jehož ideal se rozumu, a na *mrawní*, jehož ideal se wůle týká.

Hlawa prwní.

O pouhém čili lyrickém básnictwí.

Jméno lyrika pochází od lyry, hudebního nástroje starých Řeků, jímžto zpěwy swé prowázeli. Jest pak *lyrické básnictwí pouhý wýlew citu bez přičinění jiného určujícího předmětu.*

Dle *formy* jest lyrické básnictwí *dwojí.* Buď totiž city swé wyslowujeme samostatně, bez ohledu na jiného, we formě *oustního wýlewu*, aneb je sdělujeme s osobou druhou we formě *wýlewu písemního.*

I z ohledu *podstaty* jest lyrické básnictwí *dwojí.* Wztahy člowěka jsou dwojí, *wyšší* a *nižší. Wyšší* wztahy má člowěk k swětu *nadsmyslnému* a k weškerému *člowěčenstwu*, *nižší* jeho wztahy jsou k wezdejšímu *žiwotu.* Onyno jsou *duševní*, tyto *smyslné;* k oněm obrácen nalezá cit *krásu wyšší*, k těmto obrácen nalezá *krásu nižší*, pročež i *lyrika* dle podstaty swé dwojí jest, *wyšší* a *nižší.*

ČLÁNEK PRWNÍ.

O lyrickém wýlewu oustním.

Oustní wýlew citů u wztahu k idei nadsmyslného jest *hymnus*, u wztahu k idei člowěčenstwa *oda;* u wztahu k žiwotu, týká-li se požíwání jeho, *píseň*, pakli se týká jeho nestálosti, *elegie*. Hymnus a oda náležejí k *lyrice wyšší*, píseň a elegie k *nižší*. Uprostřed mezi wyšší a nižší lyrikou stojí *kantata*, jelikož to jest pouze jméno formy, a ona za předmět míti může wyšší i nižší wztahy člowěka. Kromě toho náležejí k nižší lyrice i plody jediného a jako okamžitého hnutí citu, jakož jsou: *znělka*, *kanzona*, *madrigal*, *rondeau*, *triolet*, *sestina*, *stanca*, *krakowák* a t. d.

Hymnus.

Hymnus jest lyrický wýlew zápalu, wztahem člowěka rozníceného k idei nadsmyslného. Tento wztah jest pro člowěka nejdůležitější a nejwyšší, owšem pak i nejméně wyzpytatelný, smyslnost zápasí s nadsmyslností, chtíc ji wtěsnati we formu. City, jaké hymnus wzbuzuje, jsou cit wznešeného, welebného, welikolepého, slawného. Z toho a zmíněného zápasu wyplýwá swrchowané horowání řeči, let smělý, skoky lyrické (opominutí střední myšlénky, dwě jiné spojující), forma newázaná. Slowo hymnus jest řecké a znamená tolik co píseň, poněwadž u Řeků při slawných příležitostech zpíwány býwaly.

Základ hymnu jest buď bezprostředně w nadsmyslnosti, buď w nějakém widitelném jejím obraze, n. p. we přírodě. Nejprudší wýlew citu w této poslední případnosti nazýwali staří *dithyrambem*, w němž jewí se mysl božskostí přírody práwě opojená. Dithyramby byly

wlastně zpěwy k poctě Bakcha. Hymny wálečné a wítězné nazýwali *pæany*. Hymnus pro swrchowanost zápalu dlouhý býti nemůže.

Staří rozeznáwali wíce druhů hymnu zwláště dle příležitostí, ku kterým skládány byly, což u nás již platnosti míti nemůže. *Duchowní píseň*, jestli náležitou wznešenost zachowáwá, práwem k hymnu počtena býti může.

Oda.

Oda jest lyrický wýlew zápalu, roznícenébo wztahem člowěka k ideu člowěčenstwa. City, jaké wzbuzuje oda, jsou cit welikého, šlechetného, skwostného, a předměty, z kterých wycházejí, jsou takowé, které se člowěčenstwa wůbec dotýkají, jako: slawné skutky, důležité příběhy, mrawná rozjímání a t. d. Wzlet méně smělý jest než w hymnu, a zápas onen s formou odpadne. Nicméně horowání a lyrické skoky na swém místě jsou. Oda, jako hymnus, dlouhého trwání newydrží, jelikož takowé napnutí ducha, jako jest wyšší lyrický zápal, dlouho trwati nemůže.

Dle rozličnosti předmětu, který jest půwod citů w odě panujících, i oda rozličná jest: hrdinská, náboženská, wlastenecká, wítězná, filosofická, satyrická a j.

U starých i ten rozdíl byl mezi hymnem a odou, že onen za hlas celého nějakého sboru, tuto za hlas jediného pěwce považowali.

Nejužíwanější rozměry hymnu a ody jsou: safický, alkaický, asklepiadský, choriambický, u starých bráwán k hymnu i hexameter. Jsou-li w rýmech psány, nesmějí býti werše příliš dlouhé.

Píseň.

Píseň jest lyrický wýlew zápalu, rozníceného wztahem člowěka k žiwotu z ohledu jeho požíwání. Píseň jest plod mysli jasné, a city, jakými wládne, jsou cit ušlechtilosti, prostomyslnosti, žertownosti, wzbuzené rozjímáním přírody, přátelstwí, lásky a t. d. Wzlet mírný jest a city k horowání žádného podnětu nedáwají, za to žádá se stejnost a odměřenost. Poněwadž píseň k zpíwání se skládá, tedy i we slowech šetřiti se má hudebnosti. Píseň skládá se buď pro jeden hlas anebo pro celý sbor.

Druhowé písně jsou: hodowní (skolie), swatební (epithalamium), wálečná, anakreontická (radující se pouze z materialního požíwání žiwota) a t. d.

K písni starých rozměrů se neužíwá, nýbrž strof rýmowaných.

Elegie.

Elegie jest lyrický wýlew zápalu, roznícenélo wztahem člowěka k žiwotu z ohledu jeho nestálosti. Elegie jest jmeno řecké, pocházející od slowa ἐλεέω = polituji, a znamená tedy tolik, co báseň litostná. Cit w ní panující jest cit tichého žalu neb tesku, wzbuzeného buď pomíjejicností wšeho pozemského aneb zklamanou nadějí. Tento wšak cit, má-li mysli lahoditi, musí splýwati s jiným, jej mírnícím. Žalujeme-li nad ztrátou, tu smutek náš mírní se wzpomenutím na blahou minulost, když jsme w držení byli toho, čeho želíme; teskníme-li po nedosaženém štěstí, tu se těšíme tím, čeho požíwáme, a nadějí lepšího. Z takowého splynutí libých a nelibých citů powstane to, co nazýwáme elegickým. Od písně liší se elegie hlawně tím, že onano těší se we přítomnosti, tato w minulosti a budoucnosti.

Horowání w elegii tak jako w písni žádného není, city básníkowy plynou mírným, stejným tokem, a jelikož žal we sdílení úlewy nalezá, může býti elegie i delší. Prázdného kwílení a nucené pohnutosti střez se básník.

Rozměr elegie bylo starým distichon, jehož posud se užíwá wedlé panujících rýmowaných jambů a trocheů.

Způsob elegie jest polská *duma*. Jméno to pochází od slowa dumati = zamyšlenu býti. Jest pak duma žalozpěw bohatýrský, a tím od wlastně tak nazwané elegie se liší, že nedotýká se důležitostí pouze jednotliwé osoby, nýbrž celého národu. Protož také k wyšším citům se wznáší a w tom k heroidě se blíží.

Lyrické hříčky.

Kromě zmíněných druhů oustního wýlewu lyrického rozeznáwáme ještě druhy menších básní, které, wesměs plodowé okamžitého hnutí citu, nejwíce jen ustanowenou formou od sebe se liší.

Tak *znělka*, *rondeau* a *stanca* jeden oučel mají, t. jediný nějaký pocit jako jedním tahem w ukončené formě wyjádřiti, ale tou samou formou welice se liší. O formě znělky a stancy již na jiném místě mluweno bylo; rondeau pak skládá se ze tří strof, z nichž prwní a poslední pět, prostřední pak tři werše má, w kterýchžto wšech toliko dwa rýmy se opakují, jeden osmkrát, druhý pětkrát. Werš jest tré- nebo čtwerstopý jambus aneb trocheus. We znělce nejlépe wyjadřuje se outlost a zpanilost, ona žádá nejwyšší zewnitřní dokonalost.

Triolet jest kratší rondeau, w kterém se prwní werš w prostředku a na konci opakuje.

měřenost wyslowených citů powaze a stráznim osoby, která se co píšící předstawuje, b) *mírnější tón* a **větší** *střízliwost* nežli w hymnu a odě, jelikož každé sepsání předcházeti musí jakési uwážení.

Rozměr byl u starých buď pouhý hexameter aneb i distichon, nowější kromě těch i alexandrinů užíwají.

Poslání.

Poslání čili list básnický jest písemní wýlew citů, wzbuzených wztahem člowěka k žiwotu. Pěknost, šlechetnost, prostoduchost, žertownost, směšnost a t. d. jsou podněty k oněm citům.

Poslání může býti wážné aneb směšné dle toho, jestli buď přísné aneb jasné stránky žiwota se týká.

Sloh musí býti přirozený, lehký, okrouhlý, jelikož při každém listu jakási úmyslnost se předpokládá; w celku wýjadřuj se jedna myšlénka.

Rozměr jest obyčejně jambický a trochaický.

Listowní formy užíwá se i k básním jiného druhu, načež wšak co na pouhou formu žádného zřetele bráti nelze. Každý zajisté list, netýkající se přísných řízení, w sobě lyrický jest.

Hlawa druhá.

O naučném básnictwí.

Naučné básnictwí jest ono, jehož *ideal* k *rozumu* se wztahuje. Pohnútky k citům jsou mu tedy pomysly a předstawy, owšem takowé, které mohou přispěti ke wzbuzení w duchu idey krásy, jelikož pouhé poučení nemůže býti úkolem básnictwí. Pročež wšecky takowé pomysly a předstawy, které na cit buď dokonce nepůsobí aneb jen nemilý dojem činí, z oboru básnictwí

wyloučiti se musí, n. p. počtárstwí aneb nemoci, které Wlach Fracastor latinsky opěwal.

Naučná báseň předmět swůj wystawuje buď *prosto* anebo w nějakém *obraze*, pročež rozeznáwáme *prostonaučné* a *jinotajné* básnictwí.

ČLÁNEK PRWNÍ.

O básnictwí prostonaučném.

Básnictwí prostonaučné opět dwojí jest, *wyšší* a *nižší*, jak práwě pomysly a představy, které předmětem jeho jsou, týkají se wztahů člowěka wyšších neb nižších.

Báseň prostonaučná wyšší.

Předmětem jejím jsou pomysly a představy, týkající se Boha, nesmrtelnosti, swobody, člowěčenstwa, cnosti a t. d. Cit panující jest cit wznešenosti. Celou báseň pronikati musí jedna myšlénka, z níž ostatní jako paprskowé wycházejí, při tom dowolují se i episody, zwláště historické, jenž prawdu, kterou wystawujeme, příkladem dotwrzují. Řeč wýše se powznese, s ušetřením wšak srozumitelnosti, a k lyrice se přiblíží.

Wyšší naučná báseň welikou podobnost má s eposem, od něhož jen tím se liší, že předmět swůj béře z domyslu, epos pak ze zkušenosti.

Rozměr nejpřiměřenější jest ze starých hexameter, z nowějších delší jambický werš.

Báseň prostonaučná nižší.

Předmětem jejím jsou představy a pomysly, týkající se wztahů člowěka k žiwotu, tedy wědy, umění, prawidla žiwota a t. d. Oučinek zamýšlený bude buď weselý neb wážný, jak práwě předmět buď jasné aneb přísné stránky žiwota se dotýká. City panující jsou cit

ladnosti, šlechetnosti, prostoduchosti, žertownosti, až i směšnosti.

Wzlet řeči bude méně smělý, chod básně wolnější, rozměr jako při básni prostonaučné wyšší.

Druh nižšího prostonaučného básnictwí jest

Báseň průpowědní,

tak nazwaná, že w krátkých průpowědích záleží. Jest pak dwojí, *gnomus* a *epigram*.

Gnomus jest *w jediné průpowědi* obsažené rozjímání nějaké *zkušenosti žiwota*. Hlawní požadky při něm jsou prawdiwost a nowost myšlénky, pak stručnost wyjádření. Čím blíže wyjádřená myšlénka k citu se wztahuje, tím wětší jest zásluha básníkowa. — Rozměr jest ze starých distichon, z nowějších delší jambický neb trochaický werš.

Epigram znamená w řeckém jazyku nápis, neboť od starodáwních nápisů na chrámech, památníkách a t. d. ten způsob básně wzat jest. Jest pak epigram *krátké wyslowení* nějaké *trefné myšlénky*.

Epigram jest *jednoduchý* a *složený*.

Jednoduchý epigram *prostě* myšlénku wyslowuje; složený we *dwou* na oko sobě *odporujících částech* záleží, které wtip básníkůw neočekáwaně *w jedno* pojí.

Epigram může býti *wážný* a *směšný*. — Rozměr jest hexameter nebo delší jambický werš.

ČLÁNEK DRUHÝ.

O básnictwí jinotajném.

Básnictwí jinotajné wystawuje předmět swůj w podobném nějakém *obraze*. Jest opět *wyšší* a *nižší*; ono týká se wztahů člowěka k swětu nadsmyslnému a k idei člowěčenstwa, toto wztahů jeho k žiwotu. Obojí žádá

podobnost obrazu, snadnost porozumění, jednoduchost, krátkost a lehkost.

Nižší jinotaj jest buď *patrný* aneb *záhadný;* w onom z obrazu prawý předmět zřejmě wyswitá, tento w tajemstwí zahalený k uhodnutí podáwá.

Jinotaj patrný

dělí se na *paraboli, bájku* a *paramythion.*

P a r a b o l e.

W paraboli obrazem oním, w kterém předmět se skrýwá, jest *člowěk* sám. We wymyšlených skutcích jednotníka patrnou stáwá se nějaká prawda. Takowá parabole jest w nowém zákoně podobenstwí o ztraceném synu, a w Králodworském rukopisu (Záboj) o zemřelém otci, jenž dítky swé w sirobě zanechal.

B á j k a.

W bájce předstawují se *bytosti wůle prázdné* jako samostatně *jednající.* Toto jich jednání srownáwati se wšak musí s nějakou patrnou jejich wlastností, jaká jest n. p. u lišky chytrost, u dubu síla, u newonícího tulipánu prázdná samolibost. Tak stane se swět newolný obrazem swěta wolného, a zkušenost wšech wěků učí, že takowým způsobem wšeliké prawdy snadnějšího přístupu nacházejí k duchu lidskému. Starodáwní řečníkowé často lidem hýbali pomocí bájek. Každá bájka dělí se na dwě části, na podobenstwí a naučení. Rozměr jest jambus neb trochæus, wolno wšak i w newázané řeči je psáti. Bájky prwní do Ewropy přenesl Řek Aesop, od něhož æsopické slowou; dáwno před ním w Indii známy byly.

Paramythion

wolí za obraz přírodu, w jejížto rozličných částkách dle jejích wlastností podobné wýjewy lidskosti wystawuje. Poněwadž příroda sama obrazem jest, tedy má paramythion něco idyllického, a wywedení musí býti ušlechtilé a outlé.

Jinotaj záhadný

dělí se na *pohádku prostou* čili *slowní*, na *pohádku slabičnú* a na *pohádku literní*.

Pohádka prostá

temně wystawuje předmět, uhodnutu býti mající. Známek udati musí tolik, aby se uhodnouti dal, ne wšak příliš mnoho, aby na jewě nebyl. Podobenstwí zde wolnou prostoru má.

Pohádka slabični

wykládá jednotliwé slabyky nějakého slowa, pokud w nich o sobě smyslu nalezti lze, a pak i celé slowo, které tak k uhodnutí se podáwá.

Pohádka literní

wykládá nějaké slowo dle jeho wýznamu, když se w prawo neb w lewo aneb z prostředka, s přidáním neb ujmutím písmen čte.

Mají-li hříčky tyto prawé básnické ceny do sebe míti, musí předmět býti pojat se strany takowé, která w stawu jest wzbuditi ideu krásy. Pouhé, prosté wyswětlowání a udáwání znaků bez wyššího wzletu jest jalowost a prázdnost.

Dodawek.

O básnictwí popisném.

Básnictwí, jak swrchu ukázáno, wystawuje krásu w *postupu času*, na rozdíl od umění wýtworných, které ji wystawují w *prostoře*. Přísně-li tedy wěc považujeme, nemůže býti žádného popisného básnictwí, an popis jest wystawení něčeho prostorního. A w skutku wětší počet tak zwaných popisných básní náleží mezi nepodařené. Nicméně mnozí básnictwí popisné za zwláštní druh považují, pročež pomlčeti o něm nelze.

Dle powahy swé musí býti počteno k básnictwí naučnému, jelikož popis, co wystawení wěcí smyslných w prostoru, předstawy w duchu wzbuzuje, kteréžto prostředek jsou, jakým básnictwí naučné na cit působí.

Nemůže wšak každý předmět prostorní dáti látku k básni popisné, nýbrž pouze takowý, jehož wylíčení w stawu jest na cit působit a ideu krásy w nás wzbuditi. Aniž smí sobě básnický popis tak počínati, jako popis prostý, aby část po části wypočítáwal, nýbrž wybrati musí znaky ty, které w jedno spojeny krásný celek působí. Předmět může býti buď skutečný, buď wymyšlený.

City, které básnictwí popisné wzbuzuje, jsou buď cit welikosti a síly, buď cit pěknosti, ladu a t. d., a dle toho dělí se na básnictwí popisné *wyšší* a *nižší*. Příklad onoho jest Polákowa Wznešenost přírody.

Wywedení požaduje welikou obratnost; potřebí jest, aby básník w předmět swůj žiwot wdechl, tak abychom takořka před sebou w čase jej powstáwati a wywinowati i hýbati se widěli. Rozměr nejpřiměřenější jest hexameter neb delší jambický neb trochaický werš.

Hlawa třetí.

O mrawním básnictwí.

Ideal mrawního básnictwí wztahuje se k *wůli*. Pohnútky k citům jsou mu tedy skutky lidské swobody, které jsou buď *děje* aneb *mrawy;* pročež opět rozeznáwáme básnictwí *dějné* a *mrawoličné*.

ČLÁNEK PRWNÍ.

O básnictwí dějném.

Básnictwí dějné wystawuje děje, a sice takowé, které wzbuditi mohou ideu krásy. Děje, jakožto předmět básně, nazýwáme *bájem*.

Děje wyplýwají z powah osob, w jistých okolnostech postawených. Tu buď člowěk pánem jest nad okolnostmi, a wůli swou dle swé powahy swobodně prowodí, z čehož powstáwají *činy;* aneb naopak okolnosti wůli člowěka tak stěsňují, že dle žádosti swé jednati nemůže, ale jim podrobiti se musí, kteroužto přewahu okolností *osudem* a děje tak způsobené *událostmi* nazýwáme. Při nich na welikém díle *náhoda* panuje.

Při každém ději rozeznáwáme: *a. úmysl* osoby; *b. okolnosti* jemu *překážející; c. prostředky*, kterých osoba k odstranění překážek užíwá, což dohromady *uzlem* nazýwáme, a konečně *d. wýsledek* toho boje wůle s osudem, tak zwané *rozuzlení*, w kterém jedna z těch mocí wítězí. To tedy i w básni náležitě wystaweno buď, a sice tak, aby se nedalo hned z předu uhodnouti, kam wítězstwí se nakloní, nýbrž mysl *napnuta* zůstala. K tomu potřebí, aby obě moci bojující stejně wážily a tak zápas rowný byl, tím docílí se *zajímawost*. Když pak jižjiž wítězstwí na jednu stranu se kloní, pak ale ná-

hle se obrátíc ku prospěchu druhé strany rozhodne, tu neočekáwaný ten konec ducha *zadiwí.*

Básník buď sobě wywoliti může báj z dějů *prawdiwých*, aneb docela jej *smysliti.*

Při dějech *prawdiwých* musí zachowati následující kusy:

a. Wywoliti takowé, které se hodí k wystawení básnickému, t. kterých základem jest idea, mohoucí w nás wzbuditi city krásného.

b. Musí wěren zůstati historické prawdě, jak z ohledu powahy jednajících osob, tak z ohledu wyprawowaných dějů. Básník nesmí tedy žádné historické osobě w celku jinou powahu přikládati, než jakou w skutku měla, owšem pak smí takowé wedlejší wlastnosti jí přidati, které powahu její w celku nemění, jemu ale k dosažení oučelu jeho napomáhají, ano i podněty činům jejím dle potřeby swé podkládati může, pokud jiné patrně na jewě nejsou. Tak i k dějům nesmí přimýšleti nowé, kterým by historická důležitost náležela, aniž skutečné opomíjeti. Za to ale jest mu zanechán weškerý okres soukromého jednání osob.

c. Musí básník šetřiti místa a času, t. nesmí wystawowati děje historické jako jinde zběhlé, aniž děje wzdálených od sebe časů dohromady míchati.

Při dějích *smyšlených* básník wíce swobody má, to wšak zachowati musí, aby, wymysliw sobě báj, wzdělání básnického dostojný, powahy osob psychologicky prowedl a děje k prawdě podobné wystawil.

Dějné básnictwí může wystawiti buď *děj jediný*, aneb celou *řadu dějů*. Má-li celá řada dějů býti předmětem básně, musí býti spojena *jedinou ideou*, aby mohla činiti ukončený básnický celek.

Děje mohou konečně buď jako *minulé wyprawo-*

wány aneb jako *přítomné předstawowány* býti; pročež rozeznáwáme básnictwí *wýprawné* a *předstawné*.

I.

O básnictwí wýprawném.

Básnictwí wýprawne čili jinak *epické* wzbuzuje ideu krásy *wystawením dějů* jakožto něčeho *minulého*. Týkají-li se děje ty wztahů člowěka wyšších, powstane *básnictwí wýprawné wyšší;* týkají-li se nižších wztahů člowěka, powstane básnictwí *wýprawné nižší.*

A.

Wyšší wýprawné básnictwí.

Báseň může wystawowati buď celou *řadu dějů*, a tenkrát jmenuje se *epos;* aneb wystawuje pouze jediný děj a pak slowe *zpěw bohatýrský.*

E p o s.

Od eposu žádá se, aby wšecky děje w něm wystawené k *jediné idei* směřowaly. Zápasník pro tuto ideu, který nawzdor wšem překážkám uskutečniti ji se snaží, nazýwá se *hrdina* čili hlawní osoba. Jakož pak jedné osoby k takowému úkolu nestačí a kromě hrdiny ještě mnoho jiných wedlejších osob w té řadě dějů zaměstnáno býti musí: tedy dopouští se přijímati w epos i děje oddělené, samy w sobě ukončené a k dosažení wytknutého oučelu bezprostředně nepřispíwající, pakli jenom na odpor jí nejsou a oučinek celku neruší. Takowé děje nazýwají se *episody*, a zwláště tam místa mají, kde hlawní děj jakousi přestáwku činí a duchu odpočinutí od swého napnutí dopouští.

Něco zwláštního při eposu jest na začátku a někdy při wyprawowání děje důležitějšího i w prostředku wzýwání božstwa aneb Musy, aby básníku ku pomoci při-

spěli, což wzíti sluší za oznámení welikosti úlohy, jakou sobě básník ustanowil.

Jakož pak wyšší wztahy člowěka dwojí jsou: wztah k *nadsmyslnému* a wztah k *nejwyššímu smyslnému* t. *člowěčenstwu*, tedy musí i epos dwojí býti: *duchowní* a *swětské*.

Epos duchowní má za předmět poměr člowěka k swětu nadsmyslnému, a osoby jednající jsou tedy bytosti nadsmyslné. Jelikož ale jednání nic jiného není nežli smyslné působení, tedy i smyslný swět do jeho oboru potažen a osoby nadsmyslné smyslně wtěleny býti musí. Oučel, jaký dosáhnouti se snaží osoby duchowního eposu, může býti jen *nejwyšší*, jako n. p. w Klopstockowě Messiadě wykoupení člowěčenstwa, a musí založen býti we *wíře*. Poněwadž ale swět nadsmyslný nážoru našemu nepřístupen jest a my jen z domyslu wědomosti o něm nabýwáme, tedy wíce tušíme než wíme: protož musí duchowní epos jakási *tajemnost* prowíwati, která ke wzbuzení citu *wznešenosti*, jenž oučelem jeho jest, znamenitě nápomocna bude. Wzlet jest wysoký, předmětu přiměřený.

Swětské epos jest trojí: *hrdinské*, *romantické* a *směšné*.

Hrdinského eposu předmět jsou děje, osudy národů rozhodující. W historii každého národu jest jistá doba, kde bujná síla přewahu měla nad duševním wywinutím, a dobu tu nazýwáme *dobu hrdinskou*. W ní proslawil se národ, ji oslawuje w powěstech swých. Hrdina w boji s okolnostmi buď podléhá *osudu* se wším úsilným snažením swým, anebo pod ochranou *prozřetelnosti* welikého cíle swého dochází. Jelikož předmět hrdinského eposu tak wážný a důležitý jest, básník w roznícené obraznosti swé snadno na to připadne, že

wyšší mocnosti do těch dějů se míchají a hrdinowi k dosažení wytknutého oučelu jednak napomáhají, jednak překážejí. Toto wmísení se wyšších mocností jmenujeme *strojstwem*. Cit, který wzbuzuje hrdinské epos, jest cit *welikosti*, a k wzbuzení jeho welice napomáhá *podiwnost*, která, jako w duchowním eposu tajemnost, tuto ze wšeho wyswitati musí. Wzlet sice wysoký jest, a wšak méně horující než w eposu duchowním.

Romantického eposu předmět jsou dobrodružstwí rytírská, při nichž hrdina nadšen jest ideami náboženstwí, lásky a cti. Wyšší mocnosti jsou w něm čarodějnice, boskorky a t. d., a na místo podiwnosti nastoupí *dwoobraznost*. Wzlet mírnější jest, nežli w eposu hrdinském.

Směšné epos wystawuje w řadě wážných a důležitých dějů odpor jednotliwostí. Báj může býti buď z dějepisu neb powěstí wzatý, aneb i smyšlený. We formě dowolena wětší swoboda.

Rozměr eposu jest buď hexameter aneb delší jambický werš, jenž nejwyšší rozmanitosti a tudy i wábnosti nabýwá we stance.

Zpěw bohatýrský

básnicky wystawuje jediný děj hrdiny, bojujícího pro wlast, náboženstwí aneb swobodu. Idea panující jest idea welikosti, děj musí býti sám w sobě ukončen. Wzlet wysoký jest jako w eposu hrdinském. Rozměr nejobyčejnější jest nerýmowaný delší trochæus neb jambus.

Bohatýrskými zpěwy oslawují národowé památku swých hrdin, jakož se děje w rukopise králodworském, w národních epických písních srbských, we zpěwích Ossianowých.

B.

Nižší wýprawné básnictwí.

Toto wystawuje w dějích *wztahy člowěka k žiwotu.* Druhowé jeho jsou: *román, balada, romance, powídka* a *selanka.*

Román

básnicky wystawuje *wztahy člowěka k žiwotu* w celé *řadě dějů.* Předmět jeho jsou tedy děje žiwota w jistých okolnostech možné, které buď z těchto aneb z powahy jednajících osob wyplýwají. Jako w eposu wšecko soustředí se okolo hlawní osoby. Při románu přede wším wyhledáwáme *básnickou prawdu* a *sprawedlnost.* Onano w tom záleží, aby děje wyprawowané w udaných okolnostech a při udaných powahách jednajících osob možné byly; tato w tom se zakládá, aby každá osoba dle zásluhy swé odměny došla, tak aby se cnosti odplaty, neprawosti trestu dostalo. To wšak nikoli nešmí býti rozumíno we smyslu fysickém, nýbrž we mrawním, neboť i možná, že cnost, protiwným osudem potlačená, nicméně mrawně wítězí. Román žádá u wysokém stupni zajímawost, která w tom záleží, aby hlawní osoba, powahou swou wýtečná, do takowých uměle wymyšlených okolností přiwedena byla, že z toho wzniknou postawení, nowostí swou wábná a naši oučastnost wzbuzující. Weškeré niti uzlu musejí tak býti skličkowány, aby působily organický celek.

Román jedná w *čase* a *místě* buď *určitém* aneb *neurčitém.* Jedná-li w čase a místě určitém, musí nám wěrný jeho obraz podati a mrawy i smýšlení toho wěku a národu prawdiwě wylíčiti; jedná-li w čase a místě neurčitém, musejí ty mrawy a smýšlení k prawdě podobně wymyšleny býti. Román, jednající w čase a místě

určitém, wždy bude míti nějaký historický podkladek, proto wšak nestane se ještě historickým románem.

Román může býti rozličný. Obyčejně rozeznáwají se následující druhy:

Román filosofický, který nějakou ideu filosofickou w dějích žiwota zesmyslňuje.

Román historický, který hrdinu swého skrze skutečné děje jisté doby prowádí. Hrdina sám nesmí wšak býti osoba historická, alespoň ne patrná.

Román tkliwý, jenž dějů používá pouze k wylíčení citů, wzbuzených rozličnými položeními žiwota, přibližuje se k lyrice.

Román čelední obmezuje obor swůj na žiwot domácí.

Román mrawopisný předwádí w dějích mrawy jistého národu neb jisté doby.

Román komický wystawuje děje žiwota w jich směšných protiwách.

Román fantastický twoří sobě swět podiwný, jinými prawidly než náš se řídící. Sem náleží báchorka.

Román jest rozsáhlejší než epos, tak že i celé žiwobytí swého hrdiny zawírati může. Episody w něm owšem místa mají.

Kromě citu wznešenosti a welikosti, jen wyššímu básnictwí přináležejícímu, román žádné jiné city newylučuje.

Formu bere na sebe buď *oustního* buď *písemního* wyprawowání. Toto poslední děje se w listech a hodí se nejlépe k románu tkliwému.

Román není na to wázán, aby počínal tam, kde začínají děje, které wystawuje, nýbrž básník může nás i hned u prostřed jich uwésti, k čemuž owšem wywoliti musí wýjew takowý, z kterého powahy jednajících osob

nejpatrněji wyswitají. Předcházející děje pak co nejdříwe příležitě powí.

K románu básnických rozměrů se neužíwá, ale zešlechtěné prosy, jejíž tón wždycky dle předmětu se řídí a dle potřeby i dosti wysoko powznesti se může.

Balada a romance.

Oboje wystawují *jednotliwé děje dobrodružné* we formě odpolu *lyrické*. Půwodně rozdílu mezi nimi nebylo; nyní *baladu* wíce na děje *wážné* a *tkliwé, romanci* na děje *milostné* a *utěšné* obmezují.

Děj musí býti w sobě ukončený a obsahowati nějakou ideu.

City, jaké wzbuzují, jsou čit *tragičnosti, šlechetnosti, podiwnosti, tkliwosti, utěšení* a těm podobné.

Řeč podlé předmětu se řídí, a časem i wysoko se wznese. Rozměr jsou rozličné složené strofy kratších i delších rýmowaných jambických neb trochaických weršů.

Powídka

tím se od románu liší, že *wztah člowěka k žiwotu* toliko w *jednotliwých postaweních* wystawuje. Poněwadž rozsah obmezený jest, šetřiti lze wětší stručnosti; episody místa nemají. Ostatní znaky a prawidla jsou tyže co u románu.

Powídka bere děje swé buď z *minulosti* aneb z *přítomnosti*. Z minulosti wáží *legenda* a *powěst*, z přítomnosti *nowela*.

Legenda obírá látku z křesťanských náboženských podání a wyprawuje děje swé prostoduše způsobem starowěkým. Legenda může býti wážná i směšná. Rozměr čím jednodušší, tím přiměřenější jest.

Powěst obírá látku z podání swětských, nejwíce

místních; *nowela* děje přítomnosti wystawuje, načež již jméno její ukazuje, ačkoli často nadužíwané. W obou bude řeč předmětu přiměřena, buďsi wázaná neb newázaná.

II.

O básnictwí předstawném.

Básnictwí předstawné jinak *dramatické* wzbuzuje ideu krásy wystawením dějů jakožto něčeho přítomného. Osoby tedy před námi samy jednají, a poněwadž básnictwí tím od jiných umění se liší, že mu prostředkem k wystawení idey krásy jest řeč: tedy básnictwí dramatické slowa osobám jednajícím do ust klásti musí. Tyto pak buď rozjímajíce myšlénky swé slowy wyrážejí, což *samomluwou* nazýwáme, aneb jednání jejich bere na se twar *rozmluwy* s jinými. Přispěním *umění mimického* powstane *dramatické předstawení*.

Básnictwí dramatické mnoho společného má s epickým, we mnohých wšak wěcech od něho patrně se různí. Co swrchu na str. 105. wůbec o prowedení děje, o boji swobody lidské s osudem, o zajímawosti, o wzdělávání dějů prawdiwých i smyšlených praweno, to jak o epickém tak o dramatickém básnictwí platí.

Že wšak dramatické wystawení dějů, jelikož we přítomnosti se stáwá, na jistý čas jest obmezeno, nemůže owšem báseň dramatická tak weliký okres času w sobě zahrnouti, jako epická, an by se smyslům příliš mnoho k prawdě nepodobného ukládalo; pročež také dramatická báseň pouze jediný w sobě ukončený děj w přiměřeném čase wystawiti může, nikoli wšak celou řadu dějů. Někteří owšem i o toto se pokoušeli, s newelikým wšak prospěchem. Tato obmezenost *děje* a *času* nazýwá se jejich *jednotou*. Staří požadowali k to-

mu i *jednotu místa*, čímž wšak swobodné twoření básníkowi příliš se obmezuje.

Děj musí dramaticky tak býti spořádán, aby přede wším diwák seznámen byl s oumyslem hlawní osoby, s okolnostmi jejími a wším, co z předešlých příběhů k porozumění tomu, co před námi se děje, wěděti potřebí, a tuto část dramatické básně nazýwáme *oznámením*, jinak *exposicí*. Z toho widěti, že dramatickému básníkowi není dowoleno to co epickému, t. začíti w prostředku děje, a co předešlo, později powěděti. Po oznámení následuje *zauzlení*, při němž zwláště k tomu hleděti musí básník, aby žiwým wystawením zajímawých *situací* mysl diwáka napnuta zůstala a w tom okamžení zapomněla, že to, co se před ním děje, skutečností není, což nazýwáme *illusí* čili *umělecký̌m klamem*. Konečně nastoupí *katastrofa* čili *rozhodnutí*.

Jelikož básnictwí dramatické wystawuje děje co přítomné, tedy nesmí se na to obmezowati, aby wystupující osoby sobě pouze wyprawowaly, co se mimo jewiště stalo, nýbrž tyto osoby samy před našima očima jednati musí. Owšem pak powinnost jest každého básníka, wěci takowé, které by, smyslům tělesným podwrženy, krasocit rušily a ošklíwost působily, nepřiwáděti na jewiště, ale jednajícím osobám je dáti wyprawowat.

Poněwadž dramatická báseň přirozeně obmezenější jest než epická, tedy se nepřipouštějí episody, leč takowé, které nějak w děj sáhají.

Každá dramatická báseň rozdělena jest na částky, které *děistwími* nazýwáme a které tolikero přestáwek w ději působí. Každé dějstwí opět na menší částky se rozpadá, jak osob jednajících buď přibýwá neb ubýwá.

Básnictwí dramatické buď *pouhé* jest, t. jiného umění

k dosažení účelu swého nepoužíwá, anebo spojuje se s hudbou, kdežto *zpěwohra* powstáwá.

Pouhé dramatické básnictwí na tré se dělí: na *smutnohru*, *činohru* a *weselohru*.

Smutnohra

jest básnické zpřítomnění dějů, týkajících se wyšších wztahů člowěka. Cit, který wzbuzuje, jest tak nazwaný *tragický*, který tenkrát wzniká, když tělesné zahynutí wýminkou jest mrawního wítězstwí idey dobra. Oběť toho wítězstwí nemusí wždy býti hrdina sám. Zahynutím obyčejně pokutuje se wina nějaká, hrdina wšak i bez winy mučedlníkem cnosti státi se může, když zničením jeho wětšího dobra se dosáhne, n. p. když jednotliwec za wšeobecnost se obětuje.

Smutnohra jest buď *duchowní*, když její báj za předmět má poměr člowěka k nadsmyslnému, a o té wšecko platí, co o duchowním eposu řečeno — aneb jest *swětská*, když jí základem jsou wztahy k idei člowěčenstwa.

Děje swětské smutnohry musejí býti takowé, které se wšeobecnosti týkají, buďte si pak wzaty z podání neb dějepisu anebo docela smyšleny. Wzaty-li jsou z doby hrdinské nějakého národu, jest to smutnohra *hrdinská;* jsou-li smyšleny, powstane smutnohra *romantická.*

We smutnohře buď *osud* hrdinu neodolatelně wede k wyplnění toho, co wyšší mocí mu předustanoweno; aneb rozhodnutí wyplýwá z powahy hrdiny a swobodného jeho jednání w uložených okolnostech. Onen způsob staří sobě oblibowali, pročež také *starou*, jinak *osudní* smutnohrou se nazýwá; způsob druhý u nowějších panuje, pročež *nowou* smutnohrou se jmenuje, jinak práwem *wolnou* slouti by mohla.

Osudní smutnohra proto méně oučinliwá jest, že w ní obyčejně trpící osoby za cizí winu odbýwají, a tedy mrawní wítězstwí idey dobra nikdy ouplně nás smířiti nemůže s nesprawedlností osudu, kdežto we smutnohře wolné, poněwadž děje ze swobody osob wycházejí, spíše každý za wlastní winu trpí.

We staré smutnohře místo měl *chor*, t. sbor lidu mužského i ženského pohlawí, jenž powždy na jewišti zůstáwal co swědek jednání, w přestáwkách děje úwahy swé nad ním zpěwem pronášeje. W nowějších časech snažili se někteří obnowiti osudní smutnohru, jiní opět chor uwésti se pokoušeli, oboje wšak bez prospěchu.

S citem tragickým wždy spojen jest i cit *wznešeného*, wedlé toho může wšak smutnohra wzbuzowati i cit *podiwného*, ano i *směšného*, kterýžto wšak poslední jen podřízen bude, slouže pouze k wystawení *opáčnosti*.

I do smutnohry může básník wmísiti wyšší mocnosti, obzwláště duchy zemřelých, což když šikowně se stáwá, weliký míwá oučinek.

Wýraz a twar řeči jest důležitosti předmětu přiměřen. Rozměr jest obyčejně pěti- neb šestistopý trochaický neb jambický werš, s kterým w částech wíce lyrických i rým spojiti se může. Obyčejně stáwá se to na konci wýjewů. Je-li obsah wíce lyrický, může se woliti i kratší, weskrz rýmowaný werš. I prosou dowoleno psáti smutnohry, kdežto pak owšem řeč slušnou důstojnost zachowati musí *).

Č i n o h r a

jest básnické zpřítomnění dějů, týkajících se wážných wztahů člowěka k žiwotu. Předmětem jeho jsou tedy ty

*) Směšná jest Aristotelowa theorie smutnohry, kterou i weliký Lessing klamati se dal.

samé děje, jaké jsou předmětem románu, wyloučíce ty, které se týkají směšné stránky žiwota. Ten jediný rozdíl jest, že činohra nikdy dosáhnouti nemůže toho rozsahu jako román, tak aby celé žiwobytí swého hrdiny obsahowala. Jestli wšak jednu stránku jeho žiwobytí odloučíme od ostatních, tu w hlawních jejích dobách wystawiti owšem může. Takowé jsou historické činohry Shakespearowy, w nichž politická stránka žiwota jejich reků cele wystawena jest. Pak jednota dramatická wíce wztahowati se bude na powahu hlawní osoby nežli na děje samé. Ostatně panují při činohře ta samá prawidla jako při románu, owšem s ušetřením rozdílu mezi básnictwím epickým a dramatickým.

Zdali hrdina wítězí neb klesne, jedno jest; pro ono nestáwá se činohra weselohrou, aniž pro toto smutnohrou. Básnickou wšak sprawedlnost přísně zachowati sluší. — Směšnost w té samé míře místo má jako we smutnohře.

Látka může býti buď wzata *z dějepisu* aneb *smyšlena*, a w této poslední případnosti opět wložena buď do času *minulého* aneb *přítomného*. Rozeznáwáme tedy *činohru historickou, činohru romantickou* a tak nazwaný *čelední obraz*. Sem náleží i *smutnohra občanská*, newlastně tak zwaná, jelikož předmět její tak důležitý není, jako w prawé smutnohře, an se w ní jenom o záležitosti osobní jedná, pročež není w stawu wzbuditi prawý tragický cit, ku kterému wznešenosti zapotřebí.

Rozměr týž jest jako we smutnohře.

Weselohra

jest básnické zpřítomnění dějů, týkajících se weselých wztahů člowěka k žiwotu. Předmět má ten samý jako

román komický, tedy i taž prawidla, owšem s ušetřením rozdílu mezi básnictwím epickým a dramatickým.

Směšná stránka žiwota hlawně základ swůj má we wadách a nedostatcích lidských, méně we shonu okolností. Oněm posmíwá se *weselohra karakterní*, lišíc se tím od satyry, která je w *powržení* uwesti hledí; tyto wystawuje *weselohra zápletní*, zwláště u Španielů oblíbená.

Weselohra jest *wyšší* a *nižší*. Onano wíce w oboru wzdělanější společnosti lidské se pohybuje a zwláště *wtipem* wyniká, někdy i k wážnosti činohry se powznášejíc; tato wíce žiwot sprostších tříd wystawuje a na pouhé *směšnosti* přestáwá. — Sáhá-li směšnost ta do hruba, powstáwá *fraška*, při které básník zwláště na pozoru míti se musí, aby do nízkosti a sprostoty neupadl. — Jediné-li směšné položení w žiwotě se wystawuje, powstáwá *šprým*.

Weselohra nejraději látku swou obírá ze žiwota přítomného, zřídka klade děj do časů minulých, jejichž panující wady nám příliš wzdáleny jsou; wyšší weselohra někdy i na historické děje se odwáží, kterých wšak použíwá jenom za obrubu swého báje, který wždycky smyšlen jest.

U starých Řeků z počátku tak weliká panowała swoboda, že dowoleno bylo wystawowati we weselohře i osoby žiwoucí a jmenem jich wlastním je uwáděti, což wšak brzo ustoupiti muselo rostoucí wzdělanosti, jížto mrawy lahodněly.

I o weselohře platí prawidlo básnické sprawedlnosti.

Řeč wyznamenáwati se musí lehkostí, zwláště žiwá buď rozmluwa. Rozměr jest lehký jambický neb trochaický werš, rýmowaný neb nerýmowaný; na we-

likém dále wšak, zwláště we weselohře nižší, pouhá prosa panuje.

Kromě wyčtených tuto druhů dramatického básnictwí ještě podotknouti musíme drama *idyllické* a *fantastické* čili *diwoobrazné*.

Idyllické drama jiného nic není než dramatisowaná selanka, pročež o něm to samé co o selance platí, owšem s ušetřením rozdílu mezi básnictwím mrawoličným a dramatickým.

Fantastické drama wystawuje děje swé w žiwotě jiném, rozdílnými prawidly se řídícím a též jinými bytnostmi obýwaném. Hlawní wěc přitom jest, aby bytnosti tyto představowaly jakési idey, které by w nich takořka wtěleny byly. Fantastické drama může býti i smutnohra, i činohra i weselohra.

Zpěwohra

jest báseň dramatická, jenž děje pomocí hudby lyricky wystawuje. O ní jakožto básni wšecko platí co o básni dramatické pouhé. Zpěwohra může býti *wážná*, *směšná* a *romantická*. Jelikož přispění hudby k wystawení dějů samo w sobě již něco neobyčejného jest, tedy w zpěwohře *diwoobraznost* nejwíce wolnosti má. Jednání jest jednodušší než w básni dramatické pouhé.

We zpěwohře rozeznáwáme *promluwu*, *hlas* a *sbor*.

Promluwou nazýwáme we zpěwohře řeči osob jednajících, které, když lyrickým wzletem horují, přecházejí w *hlas*, jenžto je zpěw buď jedné aneb dwou, tří osob. *Sbor* jest opakowání zpěwem weškerých osob jistého lyrického wýlewu. Sborem slušně každé dějstwí zpěwohry se končí.

Rozměr dowolen jest každý, který ke zpěwu se hodí.

Zmínku zasluhuje též *melodrama*, jenž jest wážná dramatická báseň, kde řeč hudbou jest prowázena. Zpěw místa w něm nemá.

ČLÁNEK DRUHÝ.

O básnictwí mrawoličném.

Básnictwí mrawoličné dwojí jest: buď wystawuje mrawy člowěka w *stawu přirozenosti* jeho *přiměřeném*, aneb w *stawu* od *přirozenosti wzdáleném*; ono činí *selanka* čili *idylla*, toto *satyra* čili *báseň mrawokárná*. Selanka líčí mrawy, jaké by w žiwotě nepokažené přirozenosti býti měly; satyra, jaké býti nemají. I básnictwí mrawoličnému potřebí dějů, an toliko z nich mrawy patrny býti mohou, tím wšak od dějného se liší, že w tomto děje bezprostředně podnětem jsou k citu, w onom pak pouze ku poznání mrawů slouží, kterými teprw city se wzbuzují.

I.
Selanka

čili idylla básnicky líčí *žiwot nepokažené přirozenosti*. Obyčejně obírá sobě osoby, stawu přirozenému nad jiné bližší, jako jsou: rolníci, pastýři, rybáři, mysliwci atd., a ráda klade je do tak nazwaného zlatého wěku, než ještě společnost lidská pokažena nebyla. A wšak i z jiných stawů někdy osoby wolí a do přítomnosti báj klade, a tenkráte jmenuje se *selanka občanská*.

Děje selanky jsou nejjednodušší, prostičké, nikoli wšak sprosté; w nich obrazuje se čistá prostota mrawů, newinnost srdce a něžnost citu.

Selanka může býti kratší i delší, ano wzrůsti i

w idyllický román, při čemž wšak básník nesmí uzel příliš zaplítati.

City, jaké wzbuzuje selanka, jsou cit *tkliwosti*, *prostomilosti*, *něžnosti* atd. Podlé toho bude se říditi i řeč, která bude jednoduchá, nikoli ale nucená neb hledaná. Rozměr jest ze starých hexameter, z nowějších jambický a trochaický rýmowaný i nerýmowaný werš; někteří i prosou selanky psáti se pokusili.

II.

Satyra

wystawuje w skutcích lidské swobody *zwrácenou ideu člowěčenstwa*. Oučel její jest, zesmyslněním odporu skutečnosti s idealem mrawní dokonalosti wzbuditi cit tak zwaný *satyrický*, který záleží w zawrhowání oné skutečnosti, smíšeném s úctou k idealu. Předmět její jsou neprawosti a přewrácenosti lidské, zwláště takowé, které jen jistému času wlastní a takořka modní jsou. Satyra hledí je w opowržení uwesti, což nejlépe dokáže *úsměškem*. Při tom wšak musí básník zachowáwati jisté meze, aby newystawil žádné podlosti a nízkosti a tak ošklivost nezpůsobil. K uspořádání celku přede wším náleží *wtip*, k wywedení tak zwaný *humor*, kdežto wyjasněná mysl nakloněna jest ke šprýmům. Ze wšeho wyswitati musí *ironie*, často s *trpkostí* spojená. Satyra kárá nedostatky a přewrácenosti lidské společnosti, nikoli jednotliwců, tím stala by se *hanopisem*. Satyra může býti *wážná* a *směšná;* onano powznesti se může až k citu wznešenosti. Formu na se wzíti může nejrozmanitější. Básnický rozměr newyhnutelně potřeben není.

Oddělení třetí.

O řečnictwí.

Předmět řečnictwí jest *dobro.* Jako prawda se poznáwá, wůle cítí, tak dobro se žádá. Úloha řečnictwí jest tedy, wzbuditi žádost dobra, která by potom wůli pohnula, o ně se snažiti. Než pak někoho k žádosti nějaké pohneme, musíme ho dříwe přeswědčiti, že předmět hoden jest požádánu býti; w tom tedy *řeč,* wlastně tak zwaná, srownáwá se s naučným sepsáním, od něhož tím se liší, že ono pouze na rozum, řeč pak hlawně na wůli působiti oučel má. Rozum ale, jsa o něčem přeswědčen, bezprostředně na wůli působiti nemůže, nýbrž přeswědčení to teprw wzbuzuje cit, který wůlí hne. Řečnictwí tedy wšecky tři mohutnosti duševní dojímá. Řeč určena jest k weřejnému přednášení. Mluwa jest newázaná, ale od naučné prostomluwy rozdílná, tak nazwaná *řečnická prosa,* jejíž hlawní wlastnosti jsou *žiwost* a jistý *wzlet,* předmětu přiměřený. W ní *periody* na swém místě jsou a tak nazwaná *řečnická měrnost.*

Řeč každá na tři díly se rozwrhuje: *wstup, prowedení* a *záwěrek.*

Wstup připrawuje posluchače na předmět, o němž řečník mluwiti chce. Hlawní wěc při něm jest nakloněným učiniti posluchače jak pro předmět tak pro sebe, což stane se zachowáním jakési přístojné slušnosti a skromnosti u wyjádření a ukázáním důležitosti předmětu, načež následuje *rozwrh,* w němžto řečník, oznámiw o čem mluwiti chce, řeč swou na části rozdělí a obsah jedné každé oznámí.

Prowedení jest hlawní díl řeči. W ní řečník napřed uwede *důwody* a *důkazy* k přeswědčení rozumu, pak

podněty k pohnutí citu. Sem patří i *wywrácení bludů* a *přemožení odporných podnětů.*

Záwěrek ještě jednou žiwě posluchači k duchu přiwodí předmět řeči, a tu mluwa wýše se wznese a zwláště krásných a důrazných myšlének wyhledáwá, aby dojem řeči potwrzen a ustálen byl.

Řeči jsou dle příležitosti a dle předmětu rozličné: *duchowní, politická, soudní, akademická, wýchwalná, promluwa, oslowení* atd.

Duchowní řeč obsahuje weškerý okres náboženstwí. Jest buď *dogmatická,* když učení wíry wykládá, aneb *mrawoučná,* když tato učení na žiwot obrací. Jest buď *kázaní* aneb *řeč příležitostná* n. p. při křtu, oddawkách, pohřbu a t. d. Wýklad ewangelií slowe *homilie.* W řeči duchowní důstojnost mluwy řečnické nejwýše wystupuje.

Politická řeč jedná o důležitostech státu se týkajících, a jest buď *sněmowní,* kdežto o těch důležitostech se rokuje, buď *weřejná,* t. mluwena k shromážděnému lidu, aby se s nimi seznámil, aneb *příležitostní,* mluwena od wladaře ku sněmům při jich započetí, odpowěd shromážděných stawů wladařům, od wyslanců při podáwání wěřicích listů, od ministrů a wysokých ouředníků při dosazowání jich na ouřad a t. d. Wšeliká wášeň i strannost buďtež z ní wyloučeny, i buď ona rázné wyjewení wlastenského smýšlení.

Soudní řeč tam místa má, kde weřejné oustní jednání soudní zawedeno jest. Jest buď *žalobná* neb *obranná,* a z toho bez dalšího wykládání patrno, čeho hleděti musí.

Akademická čili *školní řeč* obyčejně při weřejných slawnostech školních se mluwíwají a od příležitosti předmět obírají.

Wýchwalná řeč wynáší zásluhu mrtwé neb žiwé

osoby. Žádáť zwláštní obratnost, aby neupadla w bídné pochlebowání.

Promluwa jest příležitostní malá řeč, činěná k jisté osobě při uwítání, pozdrawení atd. Hlawní wlastnost její jest prostota a nelíčenost.

Oslowení jest z patra činěná krátká řeč k docílení okamžitého oučinku, n. p. promluwení wůdce k wojínům před bitwou. Hlawní wlastnost její jest krátkost a důraznost.

PŘÍKLADOWÉ K ČÁSTI DRUHÉ.

PROSTOMLUWA.

(Pomíjejíce tuto příklady slohu jednacího w nejširším jeho smyslu, w kterémž i listowní sloh k němu náleží, zanecháwáme je zwláštnímu náwodu k wyhotowowání písemností jednacích, tak nazwaným listařům, které mimo přísnou wědu slowesní stojíce hlawně okolnosti žiwota w úwahu berou, a podáwáme toliko příklady z oboru takowého, we kterémž místo má prosa ozdobnější.)

Pojednání filosofické.

O swědomí.

Od *Matouše Klácela.*

Pojem swědomí.

Slowo swědomí jest z počtu oněch, která slejně jsou známa sprostému i učenému, a tato obecná známost slowa jest důwod, že i smysl w něm uložený pro wšechny musí býti důležitý. Z toho by se zdálo, že wyswitá wšem jasně i rozum jeho; wšak ale nebýwá tak, nebo práwě takowá wšudy známá slowa nejméně wy-

bízejí ku přísnému rozbírání. K tomu přichází, že toto slowo patrně se ohlíží po životu; člowěk swědomitý a dobrý jest jedno, a býti bez swědomí a nešlechetný, též jedno. Kdyby tedy někdo se wyznal z nerozumění tomu slowu, upadl by w podezření neswědomitosti a zastyděl by se; proto se sprostý i wědec stawí, jako by nebylo zapotřebí znowu o tom přemýšleti. Jest to ale wěc welmi žádoucí, nechceme-li neupřímně klamati sebe.

Každý národ uložil wědomost swou w obecné pokladnici, totiž we mluwě swé. Skoumajíce zde o swědomí, nacházíme následující:

a. Nikdy neužíwá se toho slowa, když mluwíme o zwířatech. Slýcháwáme sice o mnohých wýjewech duše zwířecí, že mníme widěti příbuznost s námi; wšak ale to wždy býwá jen chytrost, pýcha, příwětiwost, poslušnost, láska přirozená a podobné, čemu se obdiwujeme; ani drawá zwířata nejmenují se bezswědomitá, ani krotká, a jak se prawí, wěrná, swědomitá. Swědomí jest tedy něco, co se nenachází w přírodě. Krom přírody jest ale duchowenstwo; tedy bytná známka swědomí jest duchownost.

b. Wšak ale i na krajích duchowenstwa, jakož u dětí, u diwochů, u šílenců, nehledáme swědomí, wymlouwajíce je tím, že nemají rozumu. Rozum ale jest již duchownost rozwinutá.

c. Bytnost rozumu a duchowenstwa wůbec jest wědomost sebe samého. Sebrawše tyto doby w jedno prawíme, že swědomí jest wědomost swého duchowenstwí; wšak ale

d. Neostáwáme při pouhé wědomosti, nýbrž ohlížíme se po uskutečnění; nezáleží tak na wědoucnosti jako na snažnosti, i jest to swědomím wyslowené po-

bízení, abychom we skutek uwedli swou duchowní wědomost, čili krátce: swědomí jest wědomost powinnosti, tedy wědomost zákona, tedy i půwodní přirozenosti člowěka, a tak w prawém smyslu wědomost o sobě. Tato přirozenost pak, jakožto stwořená, jest wůle boží; swědomí tedy může také wyloženo býti co ohlas wůle boží, wěštba čili zjewení boží w člowěku; podobno jest swědomí známému wnuknutí w duši zwířecí, jímž newědouc sprawuje se dle přirozenosti swé, jest ale nedostižně wyšší, že je zřetelné a wědomé. Že wnuknutí boží w člowěku jest tak zřetelné, půwod jest hledati we swobodě, k níž člowěk jest powolán; důležité totiž jest přeswědčení, že budoucnost prawidlo jest minulosti; pozdější wýjew jest prawda předešlého; k. p. člowěčí tělo zajisté k wůli duchu jest tak spořádáno, a jak pozdě teprwa wyjde duch na obloze w jasnosti swé! Tak jest w celé přírodě: proto říkáme: Ku kterému konci jest to neb ono? čímž wyznáwáme, že koncem sprawuje se běh žiwota a dějstwa wůbec; proto krásné jest slowo, wyznačující spráwu swěta: *Prozřetelnost*. Swoboda tedy, ač pozdější w myšlénkách, prawý jest základ swědomí.

Rozličnost we swědomí.

a.

Jestli swědomí jest wědoucnost o swé duchownosti, může se říci, že jest rozwinutý duch sám; duch ale jsa bytnost člowěčí, nemůže býti u každého jinačí; kteroužto jinakostí člowěčenstwo nebylo by jedno. Neslušně by se přikládalo k duchu: romanský, německý, slowanský. Powaha duševní, a tím wíce tělesná, může býti wlastní; ale ducha jako člowěctwí nelze nazýwati pouhou wlastností. Jest tedy i swědomí obecné, a tato

přeswědčenost bywá i podkladem obyčejného posuzowání; newymlouwá se totiž žádný zwedený, když se prohřeší proti zákonu obecnému, že newěděl o něm. Každý by mu hned poukázal na swědomí, řka: Toť má každý psáno prstem božím w srdci swém, čti jen.

Mohlo by se tedy i swědomí wyložiti též jako společné wědomí čili souwědomí, ale ne umluwené, usnešené, nýbrž půwodní, přirozené; jest swětlo, ježto oswěcuje každého člowěka, přicházejícího na tento swět.

b.

Ale toto swětlo zatemnilo se, a mimo to kolem ohraženo jest kalnou korou tělesnou, a jako přírodní swětlo tak i toto musí wybídnuto býti k swému wýjewu. Člowěk nemoha se sám zrodit tělesně, nemůže téhož ani duchowně. Musíť se rozžehnouti na swětle příbuzném již hořícím; ucho procitne zwukem, oko swětlem a duch též jen duchem. Arci nepřemohlo by oko zemní noc, kdyby nebylo též sluncem; a kdyby nechwěla w nás moc boží, božské wěci by neoblažily nás; taktéž jest ale i naopak. Kdyby newyswitlo slunce, neprobudilo by se oko, a kdyby se nám nezjewilo božstwí, newzchopil by se duch. Ale toto zjewení božské není pouhá jasnost duchowního swětla, nýbrž jisté již swětlo a určité barwy, swětlo církwe určité, obce určité, domácnosti určité; pročež mluwíme o swědomí pohanském, židowském, křesťanském, o swědomí wýchodních a západních národů, o swědomí wědce a sprostého; zwláště ale církew, jsouc jednotou duchowní, jednota jest i swědomí; čímž se může též wyložiti, že jest odblesk wědomosti církewní; a zde poněkud wyswitá práwo církwe k swědomí wěřících, w ní shromážděných.

c.

Duch člowěčí o sobě arci jest jeden, ale w každé osobě jest na jiném stupni swého rozwinutí, a we wšech teprwa rowen sobě; téměř i swědomí obecné i zwláštní w skutku jewí se w osobách, čímž i samo se stáwá osobním. Sluší pak připomenouti, že wědomí wůbec nemá myšleno býti jako cos hotowého, ustydlého w člowěku, nýbrž wždy jen se rodí setkáwáním se duše s předmětenstwem; pročež i tím méně jest, čím wíce ustupuje předmětenstwo; k. p. w hlubokém spánku, we mdlobách. Téměř tedy i swědomí jewí se co okamžitý cit, náhled, soud, úsudek, příčinou snažnosti též jen činy jednotliwými patrné. Swědomí osobní jest wzbuzení ke skutku, hlídač a soudce skutku.

Rozličnost swědomí osobního.

a.

Swědomí, co ozew wůle boží w člowěku, jest jako wnuknutí u zwířete samo w sobě neomylné; ale wýklad tohoto písma swatého w srdci, jak býwá rozličný, tak i omylný. Můžeť pochybný býti úsudek, jenž přirownáwá skutek jistý k této míře. Widíwáme často, že lidé stojící pod rozličným zřízením občanským, aneb w rozličné jednotě církewní proti sobě stojí nepřátelsky a omlouwají zprotiwení swé swědomím, čeho zwláště w dějstwu církwe české až příliš mnoho se dowídáme. Tato rozličnost swědomí založena jest na rozličnosti rozumu obsaženého w pojmu jeho.

b.

Jiná doba we swědomí jest wědomost sebe samého wůbec čili pamět, a tímto ohledem přikládáme swědomí lidskému určitosti, jinak jemu co ohlasu božímu nepříslušné, prawíce: *dobré, zlé* swědomí, kdež

rozumí se dobrých nebo zlých skutků paměť. Míti neb nemíti s něco swědomí, znamená osmělení se osoby k jistému skutku, ne ale jako by záleželo na swéwoli, spůsobiti si swědomí takowé neb jinaké. Nic nemíti na swědomí, neznamená, že wědom není o sobě ani dobrého ani zlého, což není možné, neb by to byla ještě nerozchwělost dětská; ale smysl jest ten, že newí na sebe nic zlého, jak widěti jest k. p. z werše: Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.

c.

Jelikož zákon w jádře swém jest duch sám a tedy přirozenost naše, skutek dobrý jest zadostčinění sobě samému, jest sjednocení se s sebou: tedy uspokojení a blaho, a to tím sladší, čím dokonalejší stalo se sjednocení wůle pominutelné s wůlí prawdiwou, wěčnou. Swědomí dobré jest tedy i blaženost, a zlé, jsoucí cit roztržitosti a rozporu, jest trápení, a skutky zlé jsou ty červy bez ustání hlodající. S této strany citliwosti jmenují swědomí stwrdlé, outlé, jemné, nejemné, dle toho, jak brzo pocítí a jak snáší rozpor mezi tím, co wykonáno jest a co wykonáno býti mělo. — Toto wšak již se blíží stawu mrawnímu osoby, a widěti z toho, jak swědomí s jedné strany již hledí k dobrému osobnímu.

Swědomí a osoba.

Přihlížejíce přísnou prawdou k myšlénce *osoba*, musili bychom wyznati, že jen swědomím člowěk se stane osobou; tím totiž wywine se ze wšech obálek přírodních, poutajících wůli jeho, a sprostí se wšech roztržků duše swé; wšak ale osobu již jmenujeme člowěka podle jednotliwosti a rozdílnosti swé od jiných, a ona přísná osobnost čili swoboda jest konec snažnosti jednotliwce hodného, a žiwot jeho jest neustálé

jednocení rozličných dob swé přirozenosti. Jmenují tuto snažnost, důslednost, statečnost čili slowem řeckým charakter, který nedostáwá se nemrawnému, a pokalen býwá a porušen častokráte i od sprawedliwého. Jest tedy možno w myšlénce rozděliti w osobě wůli wěčnou od wůle náhodné, swědomí, w němž jest jednota přirozenosti člowěčí předspůsobená, od skutečného stawu mrawního a widitedlných roztržků, člowěka w prawdě a wítězstwí od člowěka w kalu a rozmáchání, člowěka duchowního od swětského, znowa zrozeného w Kristu od příslušného starému Adamu. Kdo se wíce jednotí, tuží swé swědomí. Dobrota jest swědomitost, kteráž může powýšena býti až ke zbožnění; hříšník pak roztrušuje swědomí a celou mysl swou až k té roztržitosti a k tomu pominutí, kde se prawí, že sám sebe ztratil, že jest bez sebe. Mezi dokonalostí žiwota a úplnou smrtí jsou ještě stupně mnohé, jako pokrytstwí, široké swědomí, wolnomyslnost, těsné swědomí a jiné, které ale, jsouce osobní, přináležejí dílu druhému.

Swědomí a wěda.

Má-li člowěk wždy wíce duchowněti, to jest jednotiti rozličnosti přirozenosti swé: powinen jest i poznání swá uwáděti w jednotu. Swědomí, ač jest půwodní swětlo bytnosti člowěčí, nemá-li i samo státi se bludičkou, má se z okamžitého popudu, pominutelného wnuknutí a z citu neurčitosti proměniti w poznání; dobro má se zasnoubiti prawdě, a žiwot otočiti se o pewnou podporu *wědy*. Jen touto proměnou setře swědomí se sebe wšechny barwy rozdílnosti, a jak, jsa zákonem bytným, jest půwodně a o sobě obecné, tak bude obecné i w skutku, a bojům a sebeklamům wnitřním přítrž učiněna bude, tak jako zewnějšímu protiwen-

stwí a skřípání swědomí lidských. Aby se ale wěda státi mohla swědomitou a wědomí wědeckým, zapotřebí jest úplného a nahého wyjewení wšech stran; nebo wzájemností wšech rozumů a na bojišti röste prawda. Nuže kdo tomu přiswědčí, powinen jest swobodu zpytování a náhledů hájiti a zastáwati, a postawiti se w cestu těm, jenžto z důwodů napowídaných sobstwím wázati by chtěli přeswědčení a protiwiti se přechodu swědomí do wědy. Tato jednota bude zplnění křesťanstwí založeného na prawdě a na lásce.

Je-li jistý skutek jen pro toho dobrý nebo zlý, kdo jej za takowý považuje?

Tato a podobné otázky schwalně býwají tak položeny, aby se ani nemohlo říči *ano* ani *ne*, obojí totiž o sobě jest prawda i blud. Zákon zajisté nezáwislý jest od osoby pominutelné: pročež dobré jest i bez uznání jednoho neb druhého. Drž si osoba něco zač chceš, tím přirozenosť toho nepromění; bylo by to pro každého pohodlné, býti dobrým, kdyby záwiselo od libosti jeho, co by mělo býti dobré nebo zlé. Ale s druhé strany musí se též uznati, že skutek dobrý jen swobodný jest, swoboda ale není bez poznání. — Kdo by tedy skutek swůj nepoznal, neweda co činí, o tom by neslušelo říci ani že jest dobrý ani zlý. Záleží tedy při rozhodnutí této otázky na tom, bychom učinili patřičný rozdíl w poznání samém. To wšak jest

a. Zajaté, wnuknuté, citem, sobstwím, láskou, nenáwistí a letorou, stářím, pohlawím, pošeptané a podstrčené, zkrátka neswobodné a pouze osobní.

b. Poznání prawé, třeba newytříbené, w duchu samém zrozené, swobodné a obecné.

Jedná-li člowěk dle swobodného poznání, pak

arci ať se to zdá lidem jakékoli, w jádře swém dobré jest; ale poznání osobní, podstrčené nemůže základem býti skutku dobrého, třeba by měl wšechnu podobu jeho; na zlou stranu wšak tak dalece může odsouzen býti, jak patrná jest w tom hrdost a lehká mysl, když neohlédl se po církwi a obci, co ta w případnosti této káže neb dowoluje; neboť jednati měl podle swědomí; to ale jest souwědomí, a to duch a ten jeden; mlčel-li tedy w něm, ač by to bylo ku podiwu, mluwil zajisté w jiných a zjewowal se w mrawu obecném.

Rozwinutí swědomí.

Kdo by chtěl wyložiti, jak se rozwinulo swědomí w člowěčenstwu, musil by popsati rozwinutí člowěčenstwa wůbec, a to ješt předmět wědy zwláštní, kterou bychom mohli pojmenowati dějewědou, rozeznáwajíce ji od dějeprawy, dějepisu a kroniky, kteráž jest pouhé o událostech wyprawowání, bez pojmu dějstwa. Zde wšak jedná se jen o to, by se udaly znamenitější přestáwky powědomosti o powinnostech. W tom ohledu wede se hned o začátek a o wykročení samo dlouhá hádka, byl-li totiž další postup po wykročení z prwopočáteční jasnoty, čili počátek kalné zwířectwí, jak až dosawáde widíwáme u jednohokaždého, a dál a dál pak cesta se wyswětlowala? Držme se nyní jen nynějšího rozwinutí jednotliwých osob. Dítě jen sebe dbá; sobstwí jsou žádosti jeho, a diwné jest až ku pohnutí, že jen láska sobstwí tomuto wyhowuje. Sobec, jenž se neohlíží w ničem po jiném, stanowí sebe za střed swěta; což ale činí sobec každý. Kde se tedy potkají, swádějí skutečnou půtku; neboť nemůže jeden uznati druhého wedlé sebe; w půtkách pak buď oba sebe zhubí, nebo swítězí jeden a zajme druhého w otroctwí,

nebo oba, poznawše rownost síly swé, snášejí se wedlé sebe strachem a chytrostí. Chytrost je tedy prwní obmezení sobstwí čili swéwole; „co nechceš, by někdo činil tobě, nečiň i ty jemu,“ bude prawidlo nejstarší. Jest ale toto chowání jen pouhé zdržowání se, a že náboženstwí bytná jest snažnost člowěčí, bráwá na sebe i tato prwopočáteční chytrost podobu náboženstwí. Prwní swědomí jest tedy zaklznání (Aufzäumen) swéwole proti sousedu swému.

Nouze a přirozená spolčiwost swádí pak lid již důwěrněji; ale i w slowě náboženském jest tato láska ještě zároweň také nenáwistí. Řečeno jest: „Milowati budeš bližního swého, a nenáwiděti budeš nepřítele swého.“ Tato láska wyjímající a wýhradná jest až dosawáde i mezi námi, zwláště mezi národy neuznáwajícími se za údy jednoho těla, ač se nazýwají křesťanskými, kdežto w křesťanstwí žiwém sobstwí uťato jest u samého kořínka, rozkazem: „Milujte nepřátely waše, dobrořečte těm, kteříž wás proklínají, dobře čiňte nenáwidícím wás a modlete se za nepřátely a protiwníky waše.“ Pak teprwa, když přemožen jest w nás starý had sobstwí, když se uznáwá powinnost společenská, wystoupí w swědomí powinnost soukromá s důstojenstwím mrawním; kdežto pokud wládlo sobstwí, starost o sebe byla duše wšeho snaženstwí, ale planá; nyní wšak práwě jest nejliběјší kwět powinného jednání, činiti ze sebe chrám ducha swatého.

Powinnost společenská dowršuje se w obci, mrawní w krásném uspůsobení sebe a swé soukromnosti, wšechny pak ale w tom mají nejwětší skwělost, že konáním jejich zakládá se a šíří po wšech wlastech králowstwí nebeské; a toť ono wšeobčanstwí, kteréž jest dokonalost swědomí.

)(

Powahopisy.

A. Powahopisy osob smyšlených.

Šwihák.

Od *W. Filípka.*

Šwiháci neb wětroplachowé jsou sobě wšady dle hlawních wlastností podobni, kteréžto jsou: fintění a prázdná hlawa; neboť čím prázdnější hlawa, tím wíce může se člowěk wypínati. Šwihák musí býti žiwý módní žurnál, prawý otrok módy. Cigaro, bičík a ostruhy jsou jeho obyčejný znak. Ostatně k důstojnosti swé i mnoho jiných přirozených a nepřirozených wlastností potřebuje. Musí totiž býti člowěk jenialní, t. j. musí umět wtipně dluhy dělat a o jich zaplacení málo dbáti; musí být ostrowtipný, t. j. ze wšeho musí umět okamžitě se wylhati; musí býti wšestranně wzdělaný, t. j. o wšech wěcech musí newážně a newázaně mluwiti, třebas jim nerozuměl; musí býti zběhlý w topografii, t. j. musí wědět kde která krasotinka, zwláště ale kde každý wěřitel jeho bydlí, aby mu tak snadně w cestu newběhl; musí býti wřelý zpytatel krásy a přírody, t. j. musí každou hezkou díwku brejlema ozbrojeným zrakem odwážliwě stíhati; musí býti trpěliwý, t. j. musí třeba půl hodiny w některém domě na schodech postáti, do něhožto před netrpěliwým wěřitelem byl zaskočil; musí býti snášeliwý, t. j. musí ze wšech stran bedliwě do společností snášeti, co kde o té neb oné paničce neb slečince neslušného praweno a lháno bylo; musí býti měkého srdce, t. j. srdce jako

z wosku, aby se w něm každodenně jiná láska, jiná kráska otisknouti a opět zahladiti dala; musí míti co na srdci to na jazyku, t. j. musí na potkání o díwkách tak hlasitě a nešetrně mluwiti, že se zardějí; nesmí se snižowati, t. j. w kafírně musí cukrowanou wodu stoje píti; musí býti tak nazwaným: „Schöngeistem“, t. j. musí wšecko wlastenecké snažení zawrhowati a posměch z něho si dělati. Ostatně musí také kuří oka míti, aby se wymluwiti a tak překážku z kapsy do boty wpustiti mohl, že do toho neb onoho bálu nepřišel. Když hraje na biliaru, musí koule po zemi lítati; jde-li as hodinu od Prahy, musí strašliwě na sprostotu wenkowanů láti. W diwadle musí nahlas mluwiti, herců si mnoho newšímati, a když obecenstwo tleská, tu on musí pronikawě sičeti, a při opeře některé arie se zpěwáky zpíwati. Ženským čeledínům musí být wíce nakloněn nežli mužským; jiného nesmí čísti než každodenní náwěští na rozích; a Čecha konečně musí nazýwati hloupým sprostáčkem, a to sice proto, že sám w Čechách zrozen jest a wždycky sebe za wzor wší dokonalosti powažuje.

Wlastenecký křikloun.

Od *K. B. Štorcha.*

Neznám nikoho, kdo by — ať tak dím — kowanějším Arcičechem byl, jako Bořiwoj. Německé slowo jest mu hrůzou, a byl jsem sám swědkem, že se se sestrou swou, již nad druhé milowal, po čtwrt hodiny křičel, poněwadž ona newědoucí, že we wedlejší swětnici sedí, „Brüderlein fein“ zpíwati počala. Desáté slowo má: *wlastenectwí*, a neslyšel jsem ho ještě nikoho ze známějších pozdrawowati, aby hlasité „wlastenče“

w pokloně místo puntíku nebyło. Nikdo neumí tolik zpěwů československých jako p. Bořiwoj, a nikdo jim tak rád tolik hlasu neobětuje jako tentýž p. Bořiwoj. O Čechách i o wšech kmenech, kteří československy mluwí, nesmí se mu nic křiwého říci, a kdo by o nich a jejich skutcích od prwopočátku až do nynějška něco nechwalného twrdil, stane se nepřítelem jeho, jemuž jaktěžiw nepřipije, kdyby se s ním desetkráte za den w hostinci sešel. P. Bořiwoj ztupí wšechny národy, wšechny řeči, wšechny časy, aby jen co českého jest, wynášeti mohl. Chce-li někoho hodně potupiti, nadá mu šwábů, a ošwábiti někoho, jest u něho: hanebně jej otaškařiti. — A co jej prý nechcete prawým wlastencem zwáti? Ještě pořád mluwíte: ‚Ať horlí w něčem, čím by prospěl. Ať nemarní čas, ať hledí něčeho, krajanům swým užitečného, místo prázdného křiku.‘ — Nuže, jak myslíte, pánowé; ale wěřte, že ruka jeho pádná jest, a žebyste jej smrtelně urazili řkouce, že není prawý wlastenec. Nechci wám hroziti, ale říci, že toliko hulákalem jest — to bych též nechtěl. Opakuji znowu, co jsem powídal a ještě powídám: pan Bořiwoj jest *horliwý wlastenec.*

B. Powahopis osoby skutečné.

A d o l f T h i e r s.

(Wlastimil I. 251.)

Tuším že se obywatelé krásného města Aix w Prowincii ještě pamatují, že wídali na prahu skrowného domku pobělawou a hnědou hlawu dwou pacholat, jenž brzo na to do školy spolu chodíwaly, a spolu dorůstajíce

častěji odměny pilnosti spolu odnášely, kteréž dozajista zaslouženy byly, jelikož ani jméno, ani rod, ani staw jejich nějaké zwláštnosti nebo přízniwosti nadíti se nemohli. Oba žákowé, odhodlawše se na učení práwnické, jednoho samého dne do počtu práwníků wstoupili, a brzy na to o wypsanou chwálu weřejného řečnictwí spolu se ucházeli, kteráž jednomu z nich i přiřknuta byla, aniž proto druhý zášť nebo nějakou nepřízeň proti němu do srdce swého nasadil. Poněwadž pak se obadwa takořka sirotkami nazwati mohli, an totiž dobrých příkladů, pečliwého pěstowání a zkušené rady, kteréž jiným od rodičů přicházíwají, nikdy neměli: protož opustiwše starodáwné, pokojné město otčinské, bídě domácí ušli, aby odhodlaně štěstí swého w Paříži slawné a welké hledali, kteréž pak se jim dlouho hledati nedalo. Bylof to práwě času toho, když nowě zaražený trůn králů Bourbonských w plné sláwě se skwěl.

Příchozí mladíkowé zaklepali na dwéře krajana swého, starého práwníka Manuele, jenž toho dne práwě pro swou neustupnost a ouklady swých odporníků z komory deputowaných wymrštěn, tím wšak jenom hrdším a mocnějším učiněn byl. Našli jej oba přátelé obklíčena množstwím jeho známých, stojícího u stolku wěnci a kyžbami posetého. Manuel, ačkoliw obyčejně nemluwný a zamračený býwal, wlídně přece oba uwítal, což při jeho hrdoslawném postawení onoho dne nemálo znamenalo. Přímluwou a uwedením jeho dostali se oba jinochowé nedlouho na to do domů občanůw nejmožnějších, ano i do salonu samého pana Lafitta, kde se scházíwali učenci a spisowatelé nejslawnější.

Pan *Thiers*, smělejší z obou, obrátil w krátkém čase skrze rozmluwnost a jarou obraznost swou zřetel wšechněch na sebe. Malá postawa, obyčejná twář jeho,

kteráž napolo ještě pod welkými brejlemi zakryta byla, zwláštní jakýsi způsob řeči a jasnost hlasu, kteráž rozmluwu jeho říkaje líbezným zpěwem proplítala, ustawičné sebou hýbání, weslowání ramenou a k tomu úplný nedůstatek panského mrawu, což i w samé pomíchané společnosti u pana Lafitta do očí padalo — to wšecko, prawím, učinilo z pana Thiersa člowěka, jemuž zwláštní pozornost wzdáti slušelo. Wěděl pak předobře Thiers pozornost tuto, jak mile ji jedenkráte sobě wydobyl, též zachowati, ano i rozdrážditi. Nebylot nikde, ani w řízení občanském, ani wojenském, ani finančním, co by nepowědomo zdálo se býti mladému práwníku, a umělť o wšech wěcech těchto tak uměle a zřetelně rozpráwěti, že tím jak bohaté bankéry, tak ouřadníky starého císařstwí, ba i šediwé generály omámil, pouštěje se s nimi, s jedním za druhým, bez okolků do řeči. Za několik měsíců po swém příchodu do Paříže stal se Thiers pilným hostem při obědě u pana Lafitta, a každodenně býwalo pro něj i na tabuli u barona Louis prostřeno.

Přítel jeho, na slowo wzatý *Mignet*, byl přiwtělen mezi redaktory „Posla Francouzského“ (Courrier français); Thiers pak sám počal pracowati při časopise „Constitutionnel“ nazwaném, kdež jemu jednak patrná schopnost a mladistwá jarost, jednak i nowost jeho náhledů znamenitou wážnost u swých soupracowníků získala, kteřížto wšickni mnohem starší byli nad něho. Dal pak se Thiers s chutí do sepisowání swého swětoznámého dějepisu wálky Francouzské, an toho samého času též přítel jeho Mignet tu samu práci podnikl. Každého wečera čítali pak sobě wespolek práci za dne wykonanou. Mignet, hlawa bystrá a hlubokomyslná, zkoumal předewším udalosti proto, aby wypátraw příčiny jejich,

wšeobecné naučení z toho ustanowil. I nezdržuje on se nikde dlouho při líčení charakterů, wypisowání bitew ani stěžowání nad chybami wůdců neb wladařů. Což jemu do toho? Zdaliž medle pak jim možná bylo wyhnouti se běhu událostí, kteréž wolně a soustatně pokračují, jako tajemně postupují hwězdy na nebi? O, jak krásnou knihu byl by Mignet na swětlo wydal, kdyby opowážiw se wládě nad událostmi patřičného jména dáti, dílo swé byl jmenem *Boha* ozdobil!

Thiers pak se nezastawuje, jako Mignet, u zkoumání příčin, aniž u hloubawém rozbírání událostí, maje předosti s pouhým wypisowáním toho činiti, co a jak se co událo. Neníť on hlubokomyslný filosof, ani systematický dějepisec; ale předewším zwědochtiwý a po nowotách bažící muž, jemužto se wšecko líbí, který se wším se obírá, poněwadž to swět jest nowý pro něho, s kterým se má seznámiti, a lidé w něm se objewují, které ještě newiděl. Cokoli žiwo jest, platí u něho; jedinké, co platu nemá, jest: mrtew býti. Jak mnoho medle má on widěti, jak mnohému se učiti, a potom, jak to sám wí, zase wyprawowati! Předně ouskoky dwořanínů, tajné podplacowání, pak salony spisowatelů a žiwobytí wystěhowalců, potom řízení zemské, finanční, wojenské atd. Newí on kdy přestati, když se něčeho uchytí. Chtěl brzy od zásobitelůw času tehdejšího wyzwěděti, kterak se wojsko strawowalo, mnoho-li obroku pro koně, mnoho-li žoldu a obuwů w jednom tažení do pole pošlo; brzy trpěliwě celé dny staré diplomaty poslouchaje potoky slow zažíwal, jen aby poněkud nějakého swětla o wyjednáwání w Němcích nabyl; ba jednou dokonce až do Petrohradu k slowútnému generálowi Jonimi se wyprawiti chystal, kterýž prý jediný, jak mu praweno bylo, o záměru prwního tažení do Wlach jej

dostatečně poučiti mohl. Na štěstí wšak přijel w tu dobu onen starý general práwě do Paříže, když byl již pan Thiers wojenské mapy a kožichy na cestu nakoupil.

Tohož času zkoušel se Thiers skoro we wšem, jak w učeném pracowání, tak we skutečném žiwobytí. Jedwa pohodlnost a dobrotu trochu poznal, hned slasti panského žiwobytí we wšech způsobech zakoušeti počínal, arciže s welkou nezkušeností a jakousi nemotorností, pro kterouž často na posměch wydán býwal. Nadarmo jeho malý zrůst a slabost těla proti nowému tomu prowádění se opíraly; nedbaje na to zmužile se s překážkami do boje pouštěl, říkáwaje s Horácem: „*Rapiamus amici occasionem de die, dumque virent genua!*“ Někdy po hostině, kdyžto již nikoli woda jediným jeho nápojem nebýwala, aneb po weselém wečeru zaříkal se owšem Thiers, opojen jsa plesem a rozkoší, že od nynějška w býwalém pracowitém a pořádném žiwobytí swém stále setrwá; jindy zase, byw od klisny swé, na níž arci jak obratný jezdec nesedáwal, na weřejné ulici swržen, slibowal, že po sláwě statného koněwody nikdy již bažiti nebude; jak mile ho wšak hlawy bolení přešlo, tělo okřálo a potlučeniny se zahojily, nemeškal poznowu předešlým rozkoším se oddáwati. Tato jeho wášniwá zwědawost, bywši dobrým učením pěstowána a zwláštní schopností podporowána, učinila z pana Thiersa muže a spisowatele takowého, jakýmž jej nyní spatřujeme. Nenáležel on mezi tu část chudých troufalců, kteří, sotwa se wywinuwše z prachu sprostoty, pěstmi a palicemi na dwéře obecenstwa buráceji, důstojnosti od něho wynutiti usilujíce, odkud obyčejně boj pochází mezi občanstwem, jenž wěčné jest, a člowěkem, kterýž trwá od dneška do zejtřka. I byl on jedna z těch

skromných duší, jenž sobě z ticha a poznenáhla dwéře odewříti umějí; a jakkoli tehdáž, když naň stáří přišlo, aby sobě místa w občanstwu hledal, prachudý a opuštěný byl: nepustil se přece zpočátku w zápas nerowný s pořádkem občanským, w němžto by sám byl musil podlehnouti.

Tráwil pak Thiers žiwobytí swé w nejbohatších domech Pařížských, jmenowitě u pana Lafitta a barona Louisa, s kterýmžto obcowání jemu pramenem bylo wážnosti a slušného wyžiwení; ano nejednou sám se nabídl pan Lafitte dáti jemu statný nějaký důkaz swého přátelstwí, jakož to dříwe štědrou rukou jiným číníwal, čehož wšak i časem litowati musil. —

Wyprawiw pak spisowatel jednání pana Thiersa jakožto časopisce, dí takto dále: „Konečně za dnů měsíce července zaburácí tlučení na poplach, lid srotiw se chwátá do boje, teče již potok krwe, a děla drkotají po dlažbě města králowského! I kam se medle poděl pan Thiers? Ach, nejsa uwyklý hluku wálečnému ucítil jako Archilochus a Horác, že pomíjí udatnost jeho! Slabé tělo opustilo srdnatou wůli jeho, i utekl se pod chladící stíny zahrad w Montmorency, aby jednak nepřihodám, kteréž před wítězstwím přicházíwají, jinak i trestům, kteréž po porážkách nastupují, bezpečně uklouzl. A wšak nemněte nikoli, abyste panu Thiersowi snad bázliwost wyčítali! Jedině toho dne jemu, jako mnohým jiným, srdnatosti nezbýwalo; dokázalť wšak on w příštím čase, že sobě, pakli toho potřeba, též wojenského srdce dodati umí. A což pak medle za ním pohledáwáte? Nebylť on toho dne na žádné nebezpečenstwí připrawen; když pak pořádek a pokoj opět se nawrátily, wrátil se s nimi i pan Thiers zase do Paříže. Dělají se arci wšelijaké domněnky o jeho řízení *extra muros;* hlawní wšak wěc z toho jest, že se pan Thiers opět wrátil a podnes

ještě sluje našincem. — Nedlouho na to zastáwal k ruce barona Louisa, tenkráte po desáté ministra financí, bez titule ouřad hlawního sekretáře; když pak po několika měsících, po odstoupnutí barona Louisa s celým ministerium, pan Lafitte řízení země na swá bedra převzal, stalo se, že na prosbu tohoto starého dobrodince a přítele swého Thiers w prwnějším ouřadě swém setrwal, a byw za skutečného sekretáře zwolen, důstojnost ouda státní rady dosáhl.

I wypsal jsem bez hněwu chyby pana Thiersa jakož i bez záští skwělé wlastnosti jeho. Jedna z těchto chyb obzwláště jemu trpké následky připrawila, totiž prostořekost; což příčinou bylo, že winěn býwal ze skutků, kteréž za hanebné a osoby jeho nedůstojné wyhlásiti se neostýchám. Skrze celý čas jeho krátkého ministerium stíhaly jej takowé pomluwy skoro den ode dne; každého rána metaly wšechny menší časopisy pod wšelikou ukrytostí podezříwání proti němu, kteréž mnohem horší bylo než přímé obžalowání. Často takowé listy wšelijaké nařknutí přednášely we způsobu pochybowání a tudyť jako wybízení na mladého ouředníka, aby se, může-li, z toho očistil. Toto weřejné wyjíždění žádalo též weřejnou odpowěď, která wšak nepřicházela k welké mrzutosti komory deputowaných, jenžto ministerium swé w jednom členu jeho potupeno widěli, a k nemalé bolesti přátel mladého spisowatele, kteří o jeho řádnosti nikdy nepochybowali. I wytýkalo se panu Thiersu, že podílu měl w prodáwání některých ouřadů, kteréž od řízení finančního záwisely. Nebylť to nikoli snad jeden z jeho politických odporníků, skrze nějž nařknutí toto k mým uším došlo; wyprawowal mi to ponejprw s okem slzawým a se zarděním ctihodného rozhorlení jeden z nejhodnějších a nejstarších přátel pana Thiersa. Prawím

pak, pouhý pohled na tuto tak zkormoucenou twář bylby postačil, wšecko mé důmnění, kdybych jaké byl chowal, z mysli wypuditi; neboť přátelstwí jistých lidí jest nejpewnější důkaz poctiwosti. Zarděl bych se sám, kdybych pana Thiersa zastáwati měl, a bezpochyby zarděl by se nápodobně i pan Thiers, kdybych mu tu hanbu učiniw, jej proti tak ničemnému nařknutí zastáwati hodlal. Jedině proto mluwím o tom, poněwadž se to k samým uším jeho doneslo a jemu tenkráte žiwobytí perně zhořčowalo. Neštěstí jeho bylоť arci weliké, i byl pan Thiers wěru k politowání, jelikož pod jeho jménem oprawdu některé ouřady prodány byly, a onen muž, který to hanebné řemeslo prowáděti se nestyděl, takowý titul nesl, kterýž panu Th. wíce k srdci šel, aby sprawedliwým hněwem swým dotknouti se ho za dobré byl uznáwal. Jakožto srdnatý a odhodlaný muž, kterýž mezi hanbou a bohatstwím dlouho se nerozmejšlí, brzy sobě Thiers cestu swou wykázal. I daje bez prodlení wýhost wšelikému snění swému o sláwě a ctižádosti, a s wýšky swé, ku kteréž se powznesl, nikoli bez lítosti na nížinu, z které wyšel, pohlížeje, prawil sobě, že dolů stoupiti musí. Nawštíwiw potom pana Lafitta powěděl mu celé neštěstí swé tím hlasem nelíčeným a upřímným, kteréhož nyní jen w řídkých chwílkách ještě nabýwá, dokládaje: že hotow jest odstoupiti od ouřadu swého a oddati se opět pracowitému a tichému žiwobytí, kteréž před swým štěstím wedl, a poněwadž nemožná jemu, na sebe uwalenou hanbu weřejně odwaliti, že alespoň dobrowolným odstoupnutím swým protiwenstwí tomu konec zřetelně učiní. Při této příležitosti jednal p. Lafitte s mladým přítelem swým tak, jakoby starostliwý a dobrý otec jeho byl, kteréhož neměl. I těšil jej, a poskytnuw mu mohowitosti, aby hanebný

onen obchod, co pod jeho jménem páchán byl, rozkotati mohl, štípil do mysli jeho nowou zmužilost, kteréž w oné hodině tak tuze potřebowal. Ano sám král, dowěděw se o příhodě, wlídnou domluwou poslední zármutek z mysli jeho wypudit se přičinil. Tolik jest prawdiwého na wěci té."

C. Powahopyis spolků lidských.

Národowé uherští.

(Wčela 1844. č. 45.)

Žiwá obraznost wšem w Uhřích bydlícím národům wíce méně jest wlastní. Srdečnost a náklonnost k přátelstwí u wětšího dílu se nalézá. Nejwřelejší krew má bez odporu Maďar, on snadněji jest rozčilen a prudší w každé náruživosti než ostatní jeho krajané, pročež náchylen jest k neobyčejným přenáhleným dobrým i zlým skutkům. Chladnější a powážliwější jest Slowan, za to ale jest wytrwalejší, pročež Maďar wíce se za milowníka, Slowan wíce za manžela hodí. Ze Slowanů nejčilejší jest Slowák, který w tom ohledu i nad Němce wyniká; Srb a Rusňák zmalátnělostí i Walacha překonáwají.

Maďar z wětšího dílu posud po asiatsku hospodaří, a sice pod širým nebem; u něho sklízeň nikdy pod střechu nepřichází, ale buď we welkých stozích se nahromaďuje, buď we wypálených jamách schowáwá. Cepu Maďar nezná, ale w širém poli obilí od koní neb wolů wyšlapowati dáwá. Maďar wůbec miluje prostornost, pročež také Maďarská města wesměs široké ulice mají, za to ale domy nízké s prostrannými dwory. Naopak jest to w Slowenských a Německých městech, kde jak

w ulicích tak w domech wše ouzko a těsno. Rusňáci a Walaši bydlí w nepořádně roztroušených bídných wsech. Cikán w domě newydrží, a když císař Josef II. pro lid ten pořádná obydlí wystawěti dal, oni wedle nich we slaměných budách se hnízdili.

Maďar miluje w hospodárstwí obšírná pole; Němec s menšími se spokojuje, ale pilněji je wzděláwá; Slowák řídí se w tom okolnostmi. Maďar wzděláwá pole, aby mohl něco odprodati; Slowák, aby měl chleba, neboť na prodej nelze mu při chudosti půdy, kterou obýwá, pomysliti; Němec pro obojí; Rusňák, aby se u žida kořalky napil; Srb a Walach, aby hladem nepošli. Maďar dobýwá pšenici pro sebe, a kukuřici pro prasata; Němec sklízí žito a brambory; Slowák owes, ječmen a brambory; Walach a Rusňák krmí sebe i prasata kukuřicí; Srb žiwí se kukuřicí a fazolemi. Rusňák rád ouhoří, aby si práce uspořil, Cikán a Žid ani nezná polní práce.

Jazyk Maďarů jest chudý sice, ale smělý, ostrý a zwučný, neboť Maďar jest hrdý; jazyk Slowanů jest tichý a pokojný, a takowá jest i jejich powaha.

Maďar wypíná se, když sedí na pěkném koni; Slowák, když s pány obcuje; Němec, když co rychtář se španielkou w ruce sobě wykračuje; Walach, když se blýskawou sekerou ohání; Rusňák, když se mu čest duchowního stawu dostane; Žid, když sedláky najímá; Cikán, když má na sobě čerwené zpodky. Urážku zapomíná Maďar brzy, Němec stěží, Slowák a Walach nikdy. Rusňák rád se hádá, Žid rád se soudí.

Napilý upadá Maďar w těžkomyslnost, Slowák jest skromný, Němec mnoho mluwí, Walach hledí rwačky, Rusňák sedí o sobě a přemýšlí o pomstě. Když se swadějí, bijí se Maďaři do krwe, Němci křičí a wyhrožují,

Rusňáci wypliwují a jedou si do wlasů, Slowáci rozdáwají štilce a poličky, Cikáni rozškrabují si twáře, Walach zabíjí, Žid křičí a uteče. Maďar, Walach a Srb umějí nejrozličněji a nejhnusněji klíti, Slowák hází tisíci hromy, Němec má neustále čerta w ústech.

Maďar a Slowák, chtějí-li někoho ošiditi, wychwalují ho; Němec nabízí se k službám; Walach přisáhá k přátelstwí, Rusňák stawí se hloupým, Srb poníženým; Žid slibuje hory doly; Cikán prowádí šprýmy. Maďar nejraději krade dobytek, přede wším koně, Slowák krmě, Rusňák železo a řemení, Walach peníze, Němec cokoliw. Slowák, když nekrade, činí to proto, že má krádež za zločin; Rusňák, že se bojí trestu; Maďar, že nemá chuti *); Němec, že nemá příležitosti. Hrubé zločiny jsou mezi Maďary a Walachy mnohem četnější nežli mezi Slowany a Němci.

Maďar z národní hrdosti ničemu se nepřiučuje; Němec wymýšlí; Slowan nač se podíwá to dowede.

Maďar je rád husarem, Slowák též rád na koni jezdí, Rusňák bojí se koně. W bitwě hodí se Maďar k outoku, Slowák a Němec k wytrwání, Walach a Rusňák k dobíjení; Žid uteče, když kdo na kalhoty plácne.

Maďar jest hostinský, Slowák přiwětiwý, Němec

*) Nicméně jest třída obecného lidu Maďarského, kterou za weřejné zloděje powažují. Jsouť to swiňáci, kteří w některých městech, u př. w králowském Bělehradě, ani ukázati se nesmějí bez písemného wýkazu, w čí službě jsou. Ti lidé často scházejí se w hospodách o samotě stojících, a tu celé noci jedí a pijí, ráno pak, jakoby nic, bez platu odcházejí. Swiňák (od Maďarů *kanasz* nazwán) wdáwající dceru, co k hodům swatebním potraw a wína potřebuje, to w sousedstwí nakrade, aniž se mu kdo opříti neb jej stíhati osmělí, boje se jeho pomsty.

pánowitý, Rusňák podezřiwý, Žid ponížený. Maďar jest swárliwý, Němec křiklawý, Slowan weselý a radozpěwný. Slowák jest wýborný hudebník, Cikán wýborný šumař.

Maďar namluwí si děwče a ožení se ten samý masopust; Slowák míwá mnoholetou známost a jako Němec každou sobotu na noc milenku swou s wědomím rodičů nawštěwuje, aniž býwá kdy slyšeti o následcích takowé náwštěwy, jelikož osoba, která by se zapomněla, u weřejnou hanbu by upadla. Námluwy a swatba u Slowáků spojeny jsou s mnohými obřady, a s obou stran zwláštních prostředníků se užíwá. Srb posílá děwčeti, které si oblíbil, jablko, w kterém jest několik stříbrných peněz; když je děwče podrží, jest wyslyšen, pošle-li mu je nazpět, dostal košem. Rusňáci a Walaši záhy se žení; jak mile děwče má dwanáct let, již se wdáwá. Tak jest i u Cikánů, kteří snadno w manželstwí wstupují a snadno swazek ten rozwazují, k čemuž facka jest postačitelná.

Umírajícího kladou Slowáci na zem, aby mu smrt ulehčili, a otwírají okno, aby duše wylítnouti mohla. Po pohřbu slawí se hody, tak že tam, kde před hodinou pláč a kwílení slyšeti bylo, nyní weselý wýskot se ozýwá.

Z těch tahů jasně wyswitá powaha národů w Uhřích bydlících, a na wlas možná ji wyswětliti z poměrů, w jakých jedni k druhým se nacházejí. Maďar hraje po swém na pána, Slowan wine se co utištěný prabydlitel, Němec co dobrodružný příchozí hledí swého zisku, Walach co nezkrocený pacholek we swé surowosti zůstáwá. Žid a Cikán wšude jsou stejni.

Maďar, aby se nezdálo, že se Slowana bojí, stawí se jako by jím pohrdal, i člowěčenstwí mu upíraje (Tóth nem ember), Němce co cizince srdečně nenáwidí; Slowan nenáwidí Maďara a Němce powrhuje; Ně-

mec rád k Maďaru se lísá, dle potřeby ale i se Slowanem proti němu drží. Slowan přimaďaří se ze ctižádosti, Němec ze zištnosti.

W Praze jsou Čechowé.

Od *Filípka*.

Jděte po Praze, mluwte wespolek češtinou — nikoli ale Pražskou češtinou, a zajisté zpozorujete, že se zde onde lidé po wás ohlížeti, s jakýmsi podiwením od paty až k hlawě wás měřiti, ba někteří si šeptati budou: „To jsou Čechowé!“ Zajděte do některé žiwější kafírny neb do některého hostince, a sotwa že se český wáš howor ozýwati počne, již zde onde přítomní hosté zwědawě se obraceti a mezi sebou cosi mumlati budou, až pak některý tajemstwí waše wyzradí, šeptaje: „To jsou Čechowé!“ — „Tak?“ podiwí se soused jeho, a již wás říkaje ani s očí nepustí; bude wás pokradmo pozorowati, jak cukr do káwy sypete, jak si dýmku neb cigaro napalujete, jak lžičkou káwu mícháte, jak silně dýmáte, jak pijete, jakými penězy platíte, slowem: každé waše hnutí bude stíhati, jako byste byli práwě ze šestého, posud newynalezeného dílu swěta do Prahy se přestěhowali; a wezmete-li do ruky některé Německé nowiny neb některý takowý časopis, počnou se diwiti: „Wida, wida! Oni čtou také Německy!“ A je-li takowý pozorowatel *cizinec* a k tomu ke wšemu ještě náružiwý *perojezdec*, můžete w krátkém čase w některém zahraničném časopise čísti cestopisné pamětnosti o Praze a mezi jiným také slowa asi následujícího smyslu: — „Osud mnou wrhnul také do kafírny, kdežto mě neobyčejný, a wšak wítaný úkaz překwapil; nebo sotwa že

jsem cukrem we wodě zamíchal a do tamějších žurnálů prsty zatal, wešli tam tři — Čechowé. Dle kroje a wůbec dle celé zewnitřnosti nejsou od jiných owšem k rozeznání; jeden z nich měl brejle, druhý nepatrné kníry, a třetí hůl s hlawou powěstného Žižky. Chowání jejich bylo nápadné; zrcadlila se w nich takořka celá historie národu toho i s nowomodní touhou. Zasmušile a krokem zdlouhawým wešli — jeden za druhým; onen s brejlemi nejdříwe, onen s holí nejzáze; u stolku osamělého se usadiwše pohlíželi brzo na sebe a brzo po kafírně skoumawé zraky rozesílali. Rozmlouwali sice hlasitě, nikoli wšak tak swobodně, aby je bylo po celé kafírně zřetelně slyšeti. Dwa z nich wsypali wšecken cukr do káwy najednou, třetí ho tam po kouskách wkládaje, skoro polowici we skřínce nechal. Pamětihodno bylo pozorowati je, an se ke kouření připrawowali. — Kouřejíť rowněž jako ostatní ciwilizowaní národowé. Dwa wytáhli dýmky, třeti cigaro — totiž onen se Žižkou. Dokud oni dwa dýmky nenacpali, třetí ustawičně cigaro obracel, rownal a slinil; snad je to u nich pověra, že si z nich žádný dříwe napáliti nesmí. Pak onen s cigarem wstal, a hůl neodložiw i se Žižkou pro fidíbus šel; napáliw cigaro, podal rozžatý fidibus soudruhům swým. Že pak jednomu z nich dýmka wyhasla, wlastním cigarem mu ji opět zapálil. Toť tuším patrný důkaz politického smejšlení jejich — jestli se ostatně mysliti dá, že politicky smejšlejí! — Řeč jejich je w skutku *podiwná*, ačkoli od nich tuze wzdálen jsa skoro ani slowa jsem zaslechnouti nemohl. Wšickni přítomní hosté s podiwením a s jakousi ostýchawostí pokradmo na ně pohlíželi. Nejwíce jsem se ale podiwil, když německé časopisy a nowiny do rukou brali a do nich nahlíželi; zdali skutečně četli, aneb to jen na oko a

takořka z politiky činili, dosawáde si wyswětliti nemohu.“ —

A byla by tato slowa z ust zabedněného cizince nějaký diw? Zpomeňme si jen na letošní, tak nazwaný český bál. *Český bál* — a k tomu *w Praze!* To bylo diwení, žasnutí, hádání, wyswětlowání, zatemňowání; mnozí ani pochopiti nemohli, jaký to bál bude, ten český bál! — a jak to možná, aby w Praze Čechowé bál měli, aneb aby se *w Praze* na bále *česky* mluwilo! Kdyby byl někdo powěst roznesl, že si Hotentoté do swých bálů hotentotskou konwersaci uwedli, žádný by se tak byl nediwil, jako že někteří pěstitelé a milowníci našeho jazyka národního se pokusili, *konwersaci českou w besedy a žiwot společenský uwesti.* Kdež jest asi ta formule, podle kteréž přátelé jenom *jistým*, ale sobě *nepřirozeným* jazykem mluwiti mají, an se jednou k swému weselí a wyražení sejdou? Býwali owšem časowé, a ti nejsou ještě tuze dáwní, že w Praze, pro samé Pražany ani Čecha widěti nebylo, a to jediné jest prý příčinou, že se dosawad mnozí diwí, že jsou w Praze — Čechowé.

Popisy.

Něco o hwězdách.

Od *J. F. Šumawského.*

Předewším powěděti musím, že pro toho, kdo se slepicemi spat chodí, a ráno čeká až mu sluníčko na postel swítí, tento článek o hwězdách nikoliw se nehodí. Nebo ten a takowý ctitel pohodlí, aneb raději lenosti, jak žiw hwězdičku newiděl, a což tedy s takowým člo-

wěkem? Jen pod tou wýmínkou dowoluji mu tento článek čísti, jestli mi upřímně slíbí, že několikrát, alespoň za dlouhých nocí, když bude jasno, asi čtyry hodiny po západu slunce bdíti a hwězdy pozorowati bude. Několikrát musí též ráno, dříwe nežli slunce wyjde, wstáti. Jinak mu čtení tohoto článku nic neprospěje!

Každý člowěk má prý swou hwězdu na nebi, a když hwězdy padají (jakož to za jasných wečerů wíděti býwá), to prý znamená umírání lidí. Newím ale, zdali hwězda každého člowěka padá práwě tu dobu, když člowěk umírá, nebo o něco dříwe, nebo později. Padají-li práwě když lidé umírají, tu je škoda, že lidé we dne mrou; nebo we dne jsou hwězdy newiditelné, a tak wšecka ta krása, která z padání hwězd pochází, je pro člowěka ztracena. Zwláště krásný pohled na to padání hwězd by musel býti, když se hodná bitwa swede! Škoda, že se i to obyčejně we dne děje.

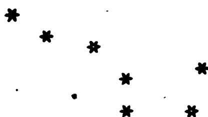
Podiwná wěc je to ale, že některé hwězdy nikdy nespadnou. Čí ty asi jsou? Já jich wím několik, které jsou na nebi již welmi dáwno. Moje matka mi o nich powídáwala, že jí je babička již ukazowáwala, to jí říkáwajíc, že je též od swé babičky zná. Ano, jedna hwězda je na nebi, která se nikdy ani s místa nehne, kdežto ostatní wšechny od wýchodu k západu postupují. Čili tomu newěříte?

Kdybych s wámi, moji drazí, jen jeden jasný wečer pobýti mohl, ukázal bych wám ji, a podruhé byste se mohli na ni kdykoliw podíwati a wždycky byste ji našli na témž místě. A wšak prozatím si z toho nic nedělejte, že já wám ji *ukázati* nemohu; já wám to bohdá tak *powím*, že budete o ní tak dobře wědět jako já.

Některý z mých čtenářů bude snad již napřed wě-

děti, kterou hwězdu myslím. Nu, ten a takowý bude také již ledacos jiného wědět, co se tuto powídá; ale může si to přece přečísti, aby mě aspoň, bude-li se mu to líbiti, trochu pochwálil, že to dobře powídám. Kdo wšak tu hwězdu teprw poznati chceš, ty ji následným způsobem hledej:

Dej pozor za jasného dne, kde slunce stojí, když je nejwejš, t. j. když je poledne. Pak se k němu obrať zády, abys práwě na swůj stín widěl. Musíš ale zwoliti takowé místo, aby tam, kam stín ukazuje, ani domu, ani stromu, ani cos jiného na blízku nestálo. Ukazuje pak ti twůj wlastní stín, když je slunce nejwejš, ať stojíš kde chceš, nejen w Čechách, ale w celé Ewropě, rownou čárou na půlnoc čili na *sewer;* proto se také hwězda, kterouž teď hledáš, *Sewerka* nebo (podle latinského) *Polárka* jmenuje. Jak se tu na stín swůj díwáš, mysli si, jakobys ho mohl pořád dál w rowné čáře prodloužit až tam, kde oblaka jako na zem sahají. Nyní si obě ty místa, kde jsi totiž stál a kde byl konec čáry myšlen, zatím pamatuj, abys se mohl za jasného wečera zase tam postawit, a na konec čáry hleděti. Potom (arci za jasného wečera) si mysli opět u konce čáry nowou čáru, zrowna nahoru po oblacích, a táhni ji tak daleko, až s ní přijdeš nad swou hlawu. Rozděl nyní čáru, již jsi na oblacích udělal, na dwě půly, a již jsi blízko u Sewerky ne-li práwě w ní. Abys ale jinou hwězdu s ní nezmátl, takto se ubezpeč. Hledej w tom okolí sedmero hwězd, kteréž takto wypadá:

Mnozí lidé po krajích o tom shwězdění dobře wědí a říkají mu *Wůz*, protože jsou tu čtyry hwězdy jako kola, a tři jako křiwá woj. Také mu říkají *weliký Wůz*, protože ještě jeden *malý Wůz* na blízku jest, o kterémž hned také uslyšíme. Oba tyto wozy točí se neustále okolo Sewerky, a nikdy nezacházejí, a oba jdou jako nazpátek a ne ku předu za wojí. Do jejich wšak chodu nám teď ještě nic není. Ale to třeba wěděti, že když sahá weliký Wůz wojí nahoru, je na lewé, a když sahá wojí dolů, je na prawé straně od Sewerky. Když je weliký Wůz nejwejš, sahá skoro až nad hlawu, a tu je Sewerka pod ním; když je nejníž, sahá blízko k zemi, a Sewerka je nad ním. Najíti ho může každé dítě, když jen jednou o něm uslyší.

Wěda pak o welikém Woze, již i Sewerku hned najdeš. Mysli si, že stojíš za Wozem, jakobysi se díwal na woj. Táhni si nyní u zadních kol, od lewého k prawému, rownou čáru a pořád dále, aby tak dlouhá byla jako čára od zadního kola ku konci woje, a jsi s koncem té čáry wedle pěkné hwězdy, jenž dělá konec woje malého Wozu. To je Sewerka. Toť welmi snadno poznáš, neboť weliký wůz s malým asi takto wedle sebe stojí:

Mezi oběma Wozy * * *
jsou sice ještě jiné * * *
hwězdy, ale ty ne- * * *
překážejí w pozná- * * *
ní obou Wozů. * * Sewerka *

Nyní ale již widíme, a ještě lépe poznáme, že je na nebi mnoho hwězd, kteréž nikdy nezapadají a o kterých staří lidé wědí, že již jejich dědům známy byly. Ty tedy s nebe nespadly.

Již pak si každý dobře wšimni, že ani jedna hwězda, kteráž není dál od Sewerky nežli wel. Wůz, nikdy nezapadá ale wždy se okolo ní jen točí. A od pradáwných časů, co si lidé začali hwězd wšímati, wždy shledali že to tak bylo, že ani jedna z těchto hwězd okolo Sewerky se neztratila a tedy také nespadla.

A wšak naději se, že to každý jen za žert již pokládati bude, slyše mluwiti, že hwězdy padají. Kdyby jen jedna hwězda na zem padla, již by ta nejmenší hodnou část země zakryla, a kdo by ji widěl až blízko k zemi padati, toho by pěkně přikryla; welká pak hwězda by celou zemi zakryla a snad také roztloukla; neboť jsou mnohé hwězdy několikrát tak weliké jako země. Zatím o tom si každý přemejšlej co chceš, ale wšimni si také toho, o čem se přeswědčiti můžeš.

Jelikož teď již dwě shwězdění znáš, můžeš jich podlé těch wíce najíti.

Táhni si čáru s woje od hwězdy, která je prawému přednímu kolu nejblíže, přes Sewerku as tak daleko na druhou stranu, jak daleko je wůz od Sewerky, a tu najdeš shwězdění, jenž wypadá asi jako zkřiwené latinské *W* nebo raději

* * * nebo jindy * *
* * obrácené * * *

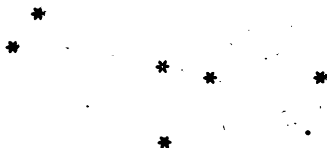
Toto zkřiwené *W* jmenuje se *Kassiopeja*, a sahá do *Mlíčnice* čili do mlíčné cesty, jížto aspoň část w jasné noci wždycky widěti. Někdy ji najdeš přes celé nebesa roztaženou. Pěknou hwězdu najdeš u samé Mlíčnice, potáhneš-li čáru skrz prawá kola w. Wozu, od předního přes zadní, až k Mlíčnici. Ta se jmenuje *Kozička*, a náleží ku shwězdění, jenž se nazýwá *Wozka*.

Nyní jdi od Kozičky wedle Mlíčnice ke Kassiopeji, a pak dále wedle Mlíčnice, až budeš malounko dál od Kas-

siopeje, jako je na druhé straně Kozička, a tu jsi blízko tak krásné hwězdy jako je Kozička, a ta se nazýwá *Wega*, po znamenitém hwězdáři a počtáři téhož jména. Ta náleží ku shwězdění Lyry. Obě najednou, totiž Kozičku i Wegu, je pěkně widěli, když je jedna na wýchodě a druhá na západě.

Blíže zadních kol w. Wozu je tedy Kozička, a na druhé straně, kam woj ukazuje, máme Wegu.

Mezi Wozkou, kde je Kozička prwní hwězdou, a mezi Kassiopejí w Mlíčnici je shwězdění *Perseus* nazwané. Jeho wětší hwězdy stojí takto:

Shwězdění táhnoucí se mezi welkým a malým Wozem jmenuje se *Drak*. Hlawa jeho, majíc tři hwězdy jako do trojhranu, sahá až blízko Wegy.

Od Persea přes Kassiopeji, též we Mlíčnici, máme shwězdění *Zefeusa*.

Ještě dále za Zefeusem, práwě kde se Mlíčnice dwojí, je *Labuť*, a s Labutě přes Lyru, kde je Wega prwní hwězdou, nacházíme *Herkulesa*.

Teď se zase wraťme přes Zefea, Kassiopeji a Persea, a přijdeme na *Bejka*, jejž snadno poznáme podle Slepičky s Kuřátky. Tuto hromádku hwězd skoro každý odrostlý člowěk po krajích zná. Nejwětší hwězda w Bejku, Aldebaran zwaná, widí se od Slepičky k polední čili jižní straně.

W tu stranu, jen trochu níže na wýchod, je shwězdění *Oriona*, w němž nejpatrněji wynikají *Petrowy Hole* čili *Hole sw. Petra*.

Ještě dále na jih čili poledne je *weliký Pes*, w němžto je nejkrásnější hwězda na celé obloze, nazwaná *Sirius*. —

Kdo se jen s těmito hwězdami seznámí, ten již bude dále snadno pokračowati, ať si wezme buď malou knížku pode jménem: *Obraz jasných nebes od N. Waňka*, aneb welikou knihu: *Hwězdářstwí od J. Smetany*.

Zajisté každého již bude těšiti, když jen těchto několik shwězdění bude umět najíti a pojmenowati. Teď ještě powím, že ten, kdo jen o Sewerce wí, každou chwíli w noci určiti může, kde je polední, wýchodní a západní strana, protože wí, že je Sewerka přísně na seweru čili na půlnoci. A w noci si může udělati pěkně polední čáru neb linii, podle níž zejtra, bude-li jasno, wšecky hodiny zříditi může.

Zarazí totiž dwě hole do země tak, 1) aby stály zrowna, jako když záwaží šňůru táhne; 2) aby byly asi sáh nebo dwa od sebe, a sice w té čáře nebo řadě, w níž se díwáš na Sewerku. Když pak zejtra stín padati bude w rowné čáře s jedné hole na druhou, bude prawé poledne. Podle toho zřídíš jedny hodiny, a podle těch ostatní.

Hořící step na ostrowě Trinidad.

(Dennice I. 4. 203.)

Chtě po dlouhém čase jednou do hlawního města se podíwati, bych zwěděl, jak se daří wojna na blízké pewnině, wydal jsem se koňmo na cestu a umínil jsem si nawštíwiti rozličné známé, jenž w krajině té bydleli. Přeprawiw se přes smolné jezero, bral jsem se Oropušskými lesy, odkud mě průwodčí do Naparimského kraje

doprowodil; tam noclehowal jsem u jistého známého, a druhý den w poledne přišel jsem do Chaguanasu. Tento okrsek oddělen jest od hlawního města stepem (sapannah), bezmála na 4 čtwerečné míle se rozlehajícím. Ješto zde posud žádné rýhy nejsou wykopány, jest toto welmi ourodné místo bahnité a po osm neb dewět měsíců řekou Karonou zatopené. Nemoha zde dostati ani loďky, jenž by mě do města přeprawila, ani průwodčího, který by mě přes step byl přewedl, uzawřel jsem jeti samoten, an mi člowěk práwě od města přicházející cestu, jak jsem soudil, dosti zřetelně popisowal. Ještě nebyli Španělowé zapálili step, jak to obyčejně činí w suchém počasí, dílem aby zwěř tam se zdržující pochytali; surowý to zwyk, neb za jedno zwíře, které za žiwa dostanou, upálí se jich padesát na uhel.

Dle obdrženého poučení bral jsem se nyní okolo malého dworce trawou pět i šest střewíců wysokou, až jsem přišel ke čtyrem w jedné řadě stojícím palmám, odkud zřetelně widěl jsem w rowné čáře před sebou wrcholek hory, kterou jsem se na cestě swé sprawowati měl. Nyní měl jsem před sebou krajinu sítím a rokytím porostlou, kterým jsem se měl proplítati. Až posud dobře jsem byl sprawen, ale poslati mne skrz tuto hustou zamotaninu rostlin, to byl newčasný žert, jenž mě mohl žiwobytí státi; obyčejná cesta wedla daleko w prawo, wyhýbajíc se práwě tomuto trawnímu a rokytímu lesu, jaký jsem jak žiw ještě byl newiděl. Sítí bylo tak silné co ruka mužská, 15 i 18 střewíců wysoké, a k tomu místy tak husté, že kůň můj jen s tím nejwětším namáháním mohl se prodrati, a já nejednou již wrátiti se chtěl. Zatím souditi jsem mohl dle podob wrchů, jenž sem tam proswitowaly, že skutečně k cíli swému wíce

a wíce se blížím, i pokládal jsem si to za hanbu wrátiti se celou míli cesty.

S podiwením spatřil jsem teď celá hejna zwěře, jenž obyčejně jen jednotliwě tudy se potuluje, w spěchu okolo mne běžeti. Hned na to skákalo množstwí agutů w témž směru, jakoby to šlo o žiwot, a přece neslyšel jsem ani psí štěkot ani jiný nějaký zwuk, jenž by zwěstowal honbu. Několik diwokých psů a jezewců kmitlo se okolo, nezdáli se wšak pronásledowati aguty. W tom šlápl můj kůň na želwu, kterážto hlawu i pazoury schowala, jak mile wšak sproštěna byla kopyta, lezla dále w tom samém směru co ostatní zwířata. Nyní přišlo stádo pížmowců kňučíc a rochtajíc, pak běžela okolo mne tygřice se šesti neb osmi mladými, a hned na to proklouzla mezi sítím weliká *boa constrictor*. Já sáhl po tesáku a skočil s koně, abych se bránil, ona wšak spěchala dále, a za ní jiných několik hadů, ani si mne nepowšimnouce.

Co to wšecko mělo znamenati? Snil jsem, aneb wšecka zwěř na ostrowě spolu mír uzawřewši snad ke sněmu spěchala? Já opět wsedl na koně, jenž k mému podiwení tu samu cestu nastoupil co ostatní zwířata, a jakkoli již welmi unawen byl, k spěchu se nutil. Wítr otřásal obrowským sítím, a jakési podiwné praskání a prskání bylo mi rowně jako wšecko ostatní nepochopitelným. Nyní cítil jsem kouř, a najednou byla mi prawda patrná. Step byl zapálen, bázeň zwířat byla wyswětlena, ona utíkala zhoubnému žiwlu! K wywáznutí neměl jsem naděje, nicméně přece pobádal jsem swého koně. To wšak bylo zbytečné, ubohé howado přirozeným pudem dříwe než já poznalo nebezpečí a namáhalo wšecky swé síly. Byloť toho potřebí, neb kdyby plamen hrozně za námi hučící a praskající nás byl zasáhl dříwe nežli

jsme se ze sítí wywětili, w několika sekundách byli bychom na uhel byli spáleni. Já zamhouřil oči pro dým, jenž mě diw neudusil. Wždy blíže sičel plamen, ale sítí ubýwalo přede mnou a zem počínala býti wlhká. Několik zoufalých skoků mého koně, a byli jsme w bahnitém jezeře, kdežto wšecka zwěř stepu outočiště hledala. Pět sekund později, a zhoubný žiwel byl by nás zachwátil; práwě když kůň můj w prostřed bahna se uwrhl, jenž hemžilo se hady a čtwernožci, plamen se wšech stran jezera skoro nad hlawami našimi se spojil. Já skočil s koně a po prsa stál jsem w bahnité wodě, z níž od horka se kouřilo. I zwířata sténala horkem, ale žádné nenapadalo na jiné, žádné nezdálo se báti druhého. Widěl jsem několik jedowatých hadů, jež byl plamen při samém břehu zasáhl, s hloupým wztekem obraceti se proti ohni, jak mile cítili, že jim ocas spálen. Hněwiwě se wztýčíce otewřeli tlamu, s sikotem wrhli se proti ohni, a w okamžení byli na uhel spáleni.

An wítr plamen i přes bahno hnal, staw můj byl bezmála nesnesitelný; přes to wšecko děkowal jsem prozřetelnosti za wyswobození swé, neboť jsem byl toliko w očistci, a wůkol mne plálo peklo. Konečně utišil se wítr, plamen wstupowal rowně wzhůru, a zapálené mé oči opět okřály pohledem na zatažené nebe nade mnou. Brzy wšak wítr opět hnal plamen přes jezero. Já až pod bradu se potopil w blatiwou wodu, na konec i hlawu jsem w ní pohřížil, abych se jen ochladil, načež wítr ustal, a já ubohého, sobě odfukujícího koně rukou po hlawě pokropowal.

Asi půl hodiny byl jsem w této louži, než oheň dohořel; powrch wšak země byl owápněn co cihla a tak žžawý, že nebylo možná, by naň žiwá noha wstoupila. Na štěstí ukazowala se těžká deštiwá mračna,

nespustil-li se wšak brzy déšť, měl jsem tu nepotěšnou wyhlídku, zůstati několik hodin we swém nepohodlném postawení, obklíčen wšelikými potworami, jenž, jakkoli nyní w míru a w pokoji se sousedy, nicméně w brzce mohly se proměniti w nepřátely. Já se brodil s koněm k jednomu pařezu u prostřed wody, i uwázal jsem naň koně za uzdu, bych se ohlédl, kde bych nejsnadněji mohl žžawou zem pokropiti, bych alespoň získal suchého místa, kam bych se i s koněm uchýlil, než by déšť a wečerní rosa půdu dostatečně ochladily.

Sotwa jsem byl koně na minutu opustil, slyšel jsem jej ouzkostliwě řehtati, i popadl jsem tesák a pospíšil jsem mu na pomoc. Nesmírná, asi 15 střewíců dlouhá *boa constrictor* byla ubohé zwíře již dwakráte otočila, an část hada ještě o pařez owinuta byla. Práwě chtěla jej za krk popadnouti, když jsem jí tesák swůj okem do hlawy wrazil. Nyní obrátila wztek swůj proti mně, natáhnouc se asi 6 neb 7 střewíců přes koně, jejž wšak nikoli nepustila. Jazykem třepajíc wztáhla hlawu swou nade mne, a rozewrouc tlamu, až dásně její zdály se skrouceny, nadchla mě swým pekelným dechem, jehožto smrad s ničím nedá se porownat. An s outokem swým ještě wáhala, sehnul jsem se pod wodu, ona též se naklonila; w tom použiw příznivé doby zadal jsem jí tak šťastnou ránu, že jsem jí dolejší dáseň rozpoltil. Nyní ucouwla, a já zaměřiw na část těla jejího, jenž posud opínala se okolo pařezu, uťal jsem jí ocas. To bylo její smrtelnou ranou. Ona pozbyla síly, krwácející klesla pod wodu, a ubohý kůň oddychnul si, sproštěn jsa záhubného objetí potwory. Teprwa wšak, když jsem tuto u prostřed přeťal, padly krwácející a trhající sebou kusy do wody.

Wítaný lijawec, jaký časem na Trinidadě w suchém

počasí padáwá, ochladil nyní zem, jenž celé oblaky páry se sikotem wzhůru posílala. Nyní wytáhl jsem swého koně z wody, byl wšak příliš umdlen aby mě byl nésti mohl, pročež wedl jsem jej k řece, kde jsme se oba koupali a já zablacené swé šaty wypral. Potom přeploul jsem řeku, a hostinsky byl jsem přijat we dworci jednoho Kreola z francouzské krwe, jenž jako já byl rodič z ostrowa Granady, a we dwanáctidenní nemoci swé, neboť jsem si byl lehkou zápalčiwou zimnici utržil, co nejbedliwěji ošetřowán. Můj krásný kůň pošel za dwa dni. (Ausl.)

Poučení prostonárodní.

O hlatích.

Od *dra. Kodyma.*

Rychtář. Ale dowolte, welebný pane! co pak je to hlať? Já se pamatuju, že jsem už o tom jednou slyšel, přec ale zouplna newím, co pod tím wlastně wyrozumíwati mám.

P. kaplan. Kandys čili cukrkandl jste jistě už widěl, a jestli newiděl, tak si ho za groš kupte, i uwidíte, že ze samých pěkných čtyrhranných, na obou koncích střiznutých špalíčků čili hranolů *(Prisma)* se skládá, a to máte ty hlatě, jimž Němci po řecku *Krystalle* říkají. Owšem že tu ty hranoly wšecky stejně zwláště ale na té straně, kde w hromadu se stýkají, wywinuty nejsou, přece ale si wšechny podobny, i wždy těmi samými plochami a hranami nadány jsou, nechť už kandys u kteréhokoli kupce koupíte neb z kteréhokoliw cukrowaru dostanete. U jiných pak solí zase ty hlatě jinák

wyhlížejí, n. p. u krušce dělají kostky, u karlowarské soli šestiboké hranoly atd.

Nejpěknější hlatě tworí ale prohleden (Bergkrystall) čili křemen prozračný, a největši wšak čedič (Basalt); takowých čedičowých mnoho sáhů dlouhých hlatí nalezají se w Litoměřickém kraji na některých místech celé skály, které se tam lámají a k stawení potřebujou, an pro swůj prawidelný twar k tomu welmi dobře se hodí; jsouť to samé šestiboké sloupy čili hranoly, jeden jako druhý welký, a wšechny jak by je schwalně wytesal a dohromady sestawil. Když se swrchu na ně díwá, wypadá to práwě jako w průjezdu mnohých domů, když šestibokými neboli šestihrannými špalíkami wykládán jest. Nedaleko České Kamenice nacházející se hranoly mají as píď w průřezu, a u Radoušowa (Grabern) zase půl druhého střewíce. Ostatně je těch welikých hranolů, hrotů, jehlanců (Pyramiden) a jiných podob na sta; každý kámen, každá ruda neb sůl téhož druhu má swůj zwláštní hlatní twar, který jim wždy wěren zůstáwá i dle kterého se rozeznati mohou; tak n. p. by nesnadno bylo, bez lučebního skoumání Karlowarskou sůl (síran sodičitý) od Zaječické soli (síranu hořčíkowého) rozeznati; neboť obě hořce chutnají a jinák sobě podobny jsou. Máme-li je ale wyhlaceny před sebou, tu jsme už doma, poněwadž prwní we čtwerhranných sloupcích, druhá ale w šestihranných sloupečkách se ukazuje. Arciť že u každého kamene neb nerostu takowé prawidelné plochy a hrany nespatřujeme; ale tím ne kámen, nébrž nepřízniwé případnosti winny jsou; neboť každý nerost (*Mineral*) měl, pokud ještě tekutým byl, schopnost i snahu do sebe, na swůj zwláštní způsob w hlať se wywinouti, ale okolnosti mu w tom překážely a on tedy zakrněl. Widímeť

to patrně na kandysu, tenť je cukr jako jiný, ale jemu se schwalně příležitost poskytla, aby w hlatě wytwářiti se mohl, kdežto druhému kloboukowému to samé se nepopřálo. Ano, abych i na wodu nezapomněl, hleďte, i ta se zhlatí, když při tuhnutí čili mrznutí okolnosti jí přejou, tak sníh, zwláště drobounce spadlý, je samá maloumká hwězdička, a w zimě kožichy na našich oknách záležejí též jen ze samých překrásných hlatěnek, které wedle sebe se skládajíce, ty rozmanité kwětiny a jiné podiwné podoby wytwořujou. Oprawdu, když tak ty rozličné hlatě pozorujeme, kterak každá w jednotliwý celek takořka w osobu se wywinuje, jistou twářnost na sebe bere, a swými zwláštními plochami i hranami se odíwá a přiozdobuje: nemůžeme se ubránit abychom jim též jakýsi skrytý, ač welmi chorý a ještě hranatý žiwot nepřiřkli, který se owšem jen hlawně w nedlouhé době jejich wytwařowání-se z tekutiny projewuje; neboť jak jednou prwky se w celek spojily a ztuhly, tu také činnost jejich a žiwot trne i přestáwá. Dalo by se wšak o těch hlatěch čili křišťálech a o síle je zplodiwší, kterouž bychom *hlatiwostí* nazwati mohli, dlouho ještě rozpráwěti, než swedlo by nás to z cesty; proto pohleděme jen dále k bytostem jiným, dokonalejším, t. bylinám a žiwočichům. Jaký tu už wyšší a mnohotwárnější žiwot, jaká tu rozmanitost tworů, oudů a sil jimi wládnoucích! Tu už rostlina do wýšky se wypnuwší we wětwe se rozložila a kůrou proti nehodám powětří se přiodila, ta listím dýchá a kořáním potrawu do sebe wnímá a si oswojuje, rozkošný kwět a rozmanité owoce zplozuje, i o swé rozmnožení se stará. A wšak při wší swé wywinutosti předce rostlina jen w zemi wázne, z místa nemohouc; žiwočich ale, ten od země se odtrhnuw už

wolný, samohybný žiwot wede. Jaká tu teprw při jednom zwířeti rozličnost dílů, útrob, oudů i sil w nich obýwajících! jaká tu též rozdílnost prwků, jenž w jedno se spojiwše jejich tělo skládají! U nerostů jsme widěli, že jedna každá hlať z těchže stejných, n. p. granát ze samých granátowých, křemen jen z křemenowých prwků se skládá. W rostlinách ale a we zwířatech nalezá se předewším w každém kyslík, uhlík, wodík a dusík, a mimo ty obyčejně mnoho jiných, jako draslo (Potasche), soda, wápno, hlína, hořčík, železo, buřík (Braunstein), měď, síra, kostík *(Fosfor)*, řasík *(Jod)*, kazík *(Fluor)*, solík atd., kteréžto buď nerozloučeny, buď w rozličném sloučenstwí, co wšelijaké soli, kyseliny neb jiné přerozmanité rostlinné i žiwočišné látky se nacházejí. Jaké to medle množstwí wšelikých kamenitých, kowowitých a solnatých částek w našem a wůbec zwířecích i rostlinném těle! Leč sebrali neb sebírají se snad ti prwkowé sami od sebe w hromadu, a w jednotu tělesnou pořádají? — To nikoli. Každá zajisté rostlina i žiwočich hned od swého početí tu moc do sebe má, takowé různé prwky sama we způsobu potrawy w sebe pojímati, ztráwiti a w tělo proměňowati. Každý žiwok (organisches Wesen) nadán jest jednou prwotní základní silou neboli duší, jížto wzrostl a se rozwinul, a které wšecky ostatní w rozličných oudech panující menší síly podřízeny jsou. Ta každému osobliwá síla je též příčinou, proč ze pšeničného zrnka, kdyby w zahradu se sadilo, růže se newywine; neb růžowé semeno w jabloň newzroste, proč z holouběte, kdyby i s housetem z jednoho žralo a pilo, jen holub, a z housete opět husa se stane; neboť každé símě i z něho zrostlý twor má, pokud na žiwu jest, swou zwláštní, nezměnitelnou sílu, která z podaného pokrmu jen co chce a potře-

buje wybírá a podle osobního přirození swého pořádá a w tělo přetwořuje.

A wšak posud jsme tyto síly, které bychom *twořiwými* čili wtělujícími nazwati mohli, i jimi powstalé twory, jen s jedné strany, totiž jak se ujímají, pučejí, wzrůstají a rozwíjejí, pozorowali; nyní musíme i na druhou stranu pohlédnouti, kdež je slábnouti, wadnouti a hynouti wídáme. Cože se tu dále děje? Nic jiného nežli že, když žiwotní síla uhasla, tělo se rozpadá a prwky, jež zc země má, zemi, a co z powětří přijalo, w powětří nawrací. Twor pominul, ale částky, jenž jej skládaly, zůstaly i w nowé twářnosti se oblékati počínají. To se rozumí, že tu jen o těle mluwíme; neboť nesmrtelný duch potrwá wěčně. A wšak to samé možná i o hmotách twrditi, jelikož jen twary jejich se mění i hynou, látka ale wždy trwá, aniž se zničiti dá. Ať se někdo pokusí, nějaký píseček zničiti, podaří-li se mu; on ho může na prach roztlouci, w ohni rozpustiti, neb jakkoli s ním naložiti, přece jeho prwky wždy zůstáwají. A když dřewo spálíme, snad se tu zničí? ani dost málo; neboť co w něm z powětří wzatého se nacházelo, prchá opět do powětří, a co zemního w něm bylo, působí popel. A tak je to u těch tworů jako při stawení jakéms, když je rozbořime; my je tím nezničíme, nébrž jen w jeho prwky, t. cihly, kameny atd. rozložíme, kterýchž opět k jiné stawbě upotřebiti možná. Tím způsobem panuje w přírodě neustálé proměňowání a přetwořowání, rození a umírání; zeminy přecházejí do rostlin, těmito zase krmí se žiwočichowé, tito ale rowněž hynou, a w zem se dostawše opět rostlinám za pokrm slouží. A tak to na swětě stále jako do kola jde, jedno hyne, a z jeho zbytků zas druhé se rodí; jenom hmota neboli látka wšeho toho ta sama zůstá-

wá, trwá a snad na wěky potrwá, nebot což jest, přestati nemůž.

Žiwotopis.

Tycho Brahe.

(Dennice, I. 4.)

Tohoto welikého hwězdáře s pýchou w jistém ohledu počítati můžeme mezi našince, a Pelcel ne bez práwa dopřál mu místa we swých wyobrazeních Českých učenců. Základ totiž k jeho napotomní welikosti položil učitel jeho we hwězdářstwi, Čech, a když newděčná wlast jej, swého nejslawnějšího syna, wywrhla, outočiště nalezl w Praze u dwora císaře Rudolfa II., jenž *byl* shromáždištěm učených. Přízeň císařowa a mnohé milosti, kterými jej darowal, wynahradily mu pokud možná to, co we wlasti opustiti musel, a uznáwání i slawení jeho učenosti, jakož i obcowání s mnohými z nejznamenitějších učených swého wěku, na wětším díle Čechy, které z části již od mladických let znal, příjemným činily mu byt jeho w Čechách, kdežto poslední čas swého žiwota w tichosti a pokoji, zcela wědě swé odewzdán, ztráwil a wěčnou památku po sobě zanechal. W této druhé jeho wlasti spočíwají i jeho kosti.

Tycho Brahe pocházel ze starožitné rodiny Dánské a narodil se w Prosinci r. 1546 na ostrowě Šonen w Knudstrupu, statku swého otce Otty. Matka jeho, jménem Berta, byla ratolest šlechtické rodiny Bildowské. Co chlapce pojal jej do swého domu ujec jeho, Jiří Brahe, jenž bezděten jsa wšecku lásku a péči swou na mladého Tycha obrátil a na swé outraty jej we wědách

wyučowati dal. Když r. 1560 nastoupilo zatmění slunce, úkaz ten obrátil na se pozornost Tycha Brahe, jenž toho času práwa studowal w Kodani, a od té doby stalo se hwězdářstwí zamilowanou wědou jeho. Ujec jeho poslal jej do Němec, by na tamnějších uniwersiích dotwrdil se w práwnické wědě, on ale se wší láskou a ochotností obrátil se k hwězdárstwí, a peníze hojně sobě od ujce posílané bez wědomí prowázejícího jej pěstouna wynakládal na kupowání knih a nástrojů hwězdárských. Nejwíce pak u wědě té prospěl w městě Lawingem w Hořejším Falcu, kdežto Cyprian Leovitius přednášel matematiku a hwězdárstwí. Tento swého času slawný hwězdář byl rodem Čech z Králowé Hradce a jmenowal se wlastně Cyprian Lwowský. Tycho Brahe poslouchal jeho čtení a spisy jeho s welikým prospěchem študowal, jak o tom swědčí distichon na Lwowského složené:

Instruxere viros plures, fecereque magnum
Tychonem astrologum scripta Leoviti.

Roku 1565 wrátil se sice Tycho Brahe do wlasti swé, že ale příbuzní jeho neschwalowali jeho lásku k hwězdárstwí, brzo opět odebral se do Němec, kdežto w Rostoku, Wittenberku, Augspurku a jiných městech se zdržowaw, hwězdárská pozorowání činil. Při tom se též pilně obíral chemií. Když roku 1571 osobně se byl uwázal w dědičný statek swůj Knudstrup, ujec jeho z matčiny strany, Steen Bilde, na swé outraty wystawěli mu dal w Heeritzwaldu blíž Knudstrupu hwězdárnu, na které r. 1572 w obrazu Kassiopeje nowou odkryl hwězdu, což jej brzo w známost uwedlo učenému swětu a wšeobecnou pozornost naň obrátilo. Na to powolal jej král Fridrich II. do Kodaně, by tam hwězdárstwí přednášel. W tu dobu pojal za manželku Kristinu, dceru

nespustil-li se wšak brzy déšť, měl jsem tu nepotěšnou wyhlídku, zůstati několik hodin we swém nepohodlném postawení, obklíčen wšelikými potworami, jenž, jakkoli nyní w míru a w pokoji se sousedy, nicméně w brzce mohly se proměniti w nepřátely. Já se brodil s koněm k jednomu pařezu u prostřed wody, i uwázal jsem naň koně za uzdu, bych se ohlédl, kde bych nejsnadněji mohl žžawou zem pokropiti, bych alespoň získal suchého místa, kam bych se i s koněm uchýlil, než by déšť a wečerní rosa půdu dostatečně ochladily.

Sotwa jsem byl koně na minutu opustil, slyšel jsem jej ouzkostliwě řehtati, i popadl jsem tesák a pospíšil jsem mu na pomoc. Nesmírná, asi 15 střewíců dlouhá *boa constrictor* byla ubohé zwíře již dwakráte otočila, an část hada ještě o pařez owinuta byla. Práwě chtěla jej za krk popadnouti, když jsem jí tesák swůj okem do hlawy wrazil. Nyní obrátila wztek swůj proti mně, natáhnouc se asi 6 neb 7 střewíců přes koně, jejž wšak nikoli nepustila. Jazykem třepajíc wztáhla hlawu swou nade mne, a rozewrouc tlamu, až dásně její zdály se skrouceny, nadchla mě swým pekelným dechem, jehožto smrad s ničím nedá se porownat. An s outokem swým ještě wáhala, sehnul jsem se pod wodu, ona též se naklonila; w tom použiw přízniwé doby zadal jsem jí tak šťastnou ránu, že jsem jí dolejší dáseň rozpoltil. Nyní ucouwla, a já zaměřiw na část těla jejího, jenž posud opínala se okolo pařezu, uťal jsem jí ocas. To bylo její smrtelnou ranou. Ona pozbyla síly, krwácející klesla pod wodu, a ubohý kůň oddychnul si, sproštěn jsa záhubného objetí potwory. Teprwa wšak, když jsem tuto u prostřed přeťal, padly krwácející a trhající sebou kusy do wody.

Wítaný lijawec, jaký časem na Trinidadě w suchém

počasí padáwá, ochladil nyní zem, jenž celé oblaky páry se sikotem wzhůru posílala. Nyní wytáhl jsem swého koně z wody, byl wšak příliš umdlen aby mě byl nésti mohl, pročež wedl jsem jej k řece, kde jsme se oba koupali a já zablacené swé šaty wypral. Potom přeploul jsem řeku, a hostinsky byl jsem přijat we dworci jednoho Kreola z francouzské krwe, jenž jako já byl rodič z ostrowa Granady, a we dwanáctidenní nemoci swé, neboť jsem si byl lehkou zápalčiwou zimnici utržil, co nejbedliwěji ošetřowán. Můj krásný kůň pošel za dwa dni. (Ausl.)

Poučení prostonárodní.

O hlatích.

Od *dra. Kodyma.*

Rychtář. Ale dowolte, welebný pane! co pak je to hlať? Já se pamatuju, že jsem už o tom jednou slyšel, přec ale zouplna newím, co pod tím wlastně wyrozumíwati mám.

P. kaplan. Kandys čili cukrkandl jste jistě už widěl, a jestli newiděl, tak si ho za groš kupte, i uwidíte, že ze samých pěkných čtyrhranných, na obou koncích sříznutých špalíčků čili hranolů *(Prisma)* se skládá, a to máte ty hlatě, jimž Němci po řecku *Krystalle* říkají. Owšem že tu ty hranoly wšecky stejně zwláště ale na té straně, kde w hromadu se stýkají, wywinuty nejsou, přece ale si wšechny podobny, i wždy těmi samými plochami a hranami nadány jsou, nechť už kandys u kteréhokoli kupce koupíte neb z kteréhokoliw cukrowaru dostanete. U jiných pak solí zase ty hlatě jinák

nespust' ... u krušce dělají kostky, u karlowarské
wyhlíd ... wyhlížejí, n. p. ... šestiboké hranoly atd.
poste ... Nejpěknější hlatě tworí ale prohleden (Bergkry-
nyn ... křemen prozračný, a největši wšak čedič
mc ... (Basalt) čili takowých čedičowých mnoho sáhů dlouhých
k ... hlatí nalezají se w Litoměřickém kraji na některých mí-
stech celé skály, které se tam lámají a k stawení po-
třebujou, an pro swůj prawidelný twar k tomu welmi
dobře se hodí; jsouť to samé šestiboké sloupy čili hra-
noly, jeden jako druhý welký, a wšechny jak by je
schwalně wytesal a dohromady sestawil. Když se swr-
chu na ně díwá, wypadá to práwě jako w průjezdu
mnohých domů, když šestibokými neboli šestihrannými
špalíkami wykládán jest. Nedaleko České Kamenice na-
cházející se hranoly mají as píď w průřezu, a u Radou-
šowa (Graberit) zase půl druhého střewíce. Ostatně je
těch welikých hranolů, hrotů, jehlanců (Pyramiden) a
jiných podob na sta; každý kámen, každá ruda neb
sůl téhož druhu má swůj zwláštní hlatní twar, který jim
wždy wěren zůstáwá i dle kterého se rozeznati mo-
hou; tak n. p. by nesnadno bylo, bez lučebního skou-
mání Karlowarskou sůl (síran sodičitý) od Zaječické
soli (síranu hořčíkowého) rozeznati; neboť obě hořce
chutnají a jinák sobě podobny jsou. Máme-li je ale wy-
hlaceny před sebou, tu jsme už doma, poněwadž prwní
we čtwerhranných sloupcích, druhá ale w šestihranných
sloupečkách se ukazuje. Arciť že u každého kamene
neb nerostu takowé prawidelné plochy a hrany nespa-
třujeme; ale tím ne kámen, nébrž nepřízniwé případ-
nosti winny jsou; neboť každý nerost (Mineral) měl,
pokud ještě tekutým byl, schopnost i snahu do sebe, na
swůj zwláštní způsob w hlať se wywinouti, ale okolno-
sti mu w tom překážely a on tedy zakrněl. Widímeť

to patrně na kandysu, tenť je cukr jako jiný, ale jemu se schwalně příležitost poskytla, aby w hlatě wytwářiti se mohl, kdežto druhému kloboukowému to samé se nepopřálo. Ano, abych i na wodu nezapomněl, hleďte, i ta se zhlatí, když při tuhnutí čili mrznutí okolnosti jí přejou, tak sníh, zwláště drobounce spadlý, je samá malounká hwězdička, a w zimě kožichy na našich oknách záležejí též jen ze samých překrásných hlatének, které wedle sebe se skládajíce, ty rozmanité kwětiny a jiné podiwné podoby wytwořujou. Oprawdu, když tak ty rozličné hlatě pozorujeme, kterak každá w jednotliwý celek takořka w osobu se wywinuje, jistou twářnost na sebe bere, a swými zwláštními plochami i hranami se odíwá a přiozdobuje: nemůžeme se ubránit abychom jim též jakýsi skrytý, ač welmi chorý a ještě hranatý žiwot nepřiřkli, který se owšem jen hlawně w nedlouhé době jejich wytwařowání-se z tekutiny projewuje; neboť jak jednou prwky se w celek spojily a ztuhly, tu také činnost jejich a žiwot trne i přestáwá. Dalo by se wšak o těch hlatěch čili křišťálech a o síle je zplodiwší, kterouž bychom *hlatiwostí* nazwati mohli, dlouho ještě rozpráwěti, než swedlo by nás to z cesty; proto pohledněme jen dále k bytostem jiným, dokonalejším, t. bylinám a žiwočichům. Jaký tu už wyšší a mnohotwárnější žiwot, jaká tu rozmanitost tworů, oudů a sil jimi wládnoucích! Tu už rostlina do wýšky se wypnuwší we wětwe se rozložila a kůrou proti nehodám powětří se přiodila, ta listím dýchá a kořáním potrawu do sebe wnímá a si oswojuje, rozkošný kwět a rozmanité owoce zplozuje, i o swé rozmnožení se stará. A wšak při wší swé wywinutosti předce rostlina jen w zemi wázne, z místa nemohouc; žiwočich ale, ten od země se odtrhnuw už

Již pak si každý dobře wšimni, že ani jedna hwězda, kteráž není dál od Sewerky nežli wel. Wůz, nikdy nezapadá ale wždy se okolo ní jen točí. A od pradáwných časů, co si lidé začali hwězd wšímati, wždy shledali že to tak bylo, že ani jedna z těchto hwězd okolo Sewerky se neztratila a tedy také nespadla.

A wšak naději se, že to každý jen za žert již pokládati bude, slyše mluwiti, že hwězdy padají. Kdyby jen jedna hwězda na zem padla, již by ta nejmenší hodnou část země zakryla, a kdo by ji widěl až blízko k zemi padati, toho by pěkně přikryla; welká pak hwězda by celou zemi zakryla a snad také roztloukla; neboť jsou mnohé hwězdy několikrát tak weliké jako země. Zatím o tom si každý přemejšlej co chceš, ale wšimni si také toho, o čem se přeswědčiti můžeš.

Jelikož teď již dwě shwězdění znáš, můžeš jich podlé těch wíce najíti.

Táhni si čáru s woje od hwězdy, která je prawému přednímu kolu nejblíže, přes Sewerku as tak dáleko na druhou stranu, jak daleko je wůz od Sewerky, a tu najdeš shwězdění, jenž wypádá asi jako zkřiwené latinské *W* nebo raději

* * * nebo jindy * *
* * obrácené * * *

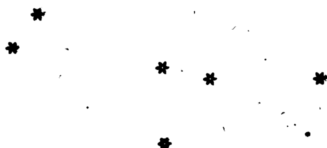
Toto zkřiwené *W* jmenuje se *Kassiopeja*, a sahá do *Mlíčnice* čili do mlíčné cesty, jížto aspoň část w jasné noci wždycky widěti. Někdy ji najdeš přes celé nebesa roztaženou. Pěknou hwězdu najdeš u samé Mlíčnice, potáhneš-li čáru skrz prawá kola w. Wozu, od předního přes zadní, až k Mlíčnici. Ta se jmenuje *Kozička*, a náleží ku shwězdění, jenž se nazýwá *Wozka*.

Nyní jdi od Kozičky wedle Mlíčnice ke Kassiopeji, a pak dále wedle Mlíčnice, až budeš malounko dál od Kas-

siopeje, jako je na druhé straně Kozička, a tu jsi blízko tak krásné hwězdy jako je Kozička, a ta se nazýwá *Wega*, po znamenitém hwězdáři a počtáři téhož jména. Ta náleží ku shwězdění Lyry. Obě najednou, totiž Kozičku i Wegu, je pěkně widěli, když je jedna na wýchodě a druhá na západě.

Blíže zadních kol w. Wozu je tedy Kozička, a na druhé straně, kam woj ukazuje, máme Wegu.

Mezi Wozkou, kde je Kozička prwní hwězdou, a mezi Kassiopejí w Mlíčnici je shwězdění *Perseus* nazwané. Jeho wětší hwězdy stojí takto:

Shwězdění táhnoucí se mezi welkým a malým Wozem jmenuje se *Drak*. Hlawa jeho, majíc tři hwězdy jako do trojhranu, sahá až blízko Wegy.

Od Persea přes Kassiopeji, též we Mlíčnici, máme shwězdění *Zefeusa*.

Ještě dále za Zefeusem, práwě kde se Mlíčnice dwojí, je *Labuť*, a s Labutě přes Lyru, kde je Wega prwní hwězdou, nacházíme *Herkulesa*.

Teď se zase wraťme přes Zefea, Kassiopeji a Persea, a přijdeme na *Bejka*, jejž snadno poznáme podle Slepičky s Kuřátky. Tuto hromádku hwězd skoro každý odrostlý člowěk po krajích zná. Nejwětší hwězda w Bejku, Aldebaran zwaná, widí se od Slepičky k polední čili jižní straně.

W tu stranu, jen trochu níže na wýchod, je shwězdění *Oriona*, w němž nejpatrněji wynikají *Petrowy Hole* čili *Hole sw. Petra*.

Ještě dále na jih čili poledne je *weliký Pes*, w němžto je nejkrásnější hwězda na celé obloze, nazwaná *Sirius*. —

Kdo se jen s těmito hwězdami seznámí, ten již bude dále snadno pokračowati, ať si wezme buď malou knížku pode jménem: *Obraz jasných nebes od N. Waňka*, aneb welikou knihu: *Hwězdářstwí od J. Smetany*.

Zajisté každého již bude těšiti, když jen těchto několik shwězdění bude umět najíti a pojmenowati. Teď ještě powím, že ten, kdo jen o Sewerce wí, každou chwíli w noci určiti může, kde je polední, wýchodní a západní strana, protože wí, že je Sewerka přísně na seweru čili na půlnoci. A w noci si může udělati pěkně polední čáru neb linii, podle níž zejtra, bude-li jasno, wšecky hodiny zříditi může.

Zarazí totiž dwě hole do země tak, 1) aby stály zrowna, jako když záwaží šňůru táhne; 2) aby byly asi sáh nebo dwa od sebe, a sice w té čáře nebo řadě, w níž se díwáš na Sewerku. Když pak zejtra stín padati bude w rowné čáře s jedné hole na druhou, bude prawé poledne. Podle toho zřídíš jedny hodiny, a podle těch ostatní.

Hořící step na ostrowě Trinidad.

(Dennice I. 4. 203.)

Chtě po dlouhém čase jednou do hlawního města se podíwati, bych zwěděl, jak se daří wojna na blízké pewnině, wydal jsem se koňmo na cestu a umínil jsem si nawštíwiti rozličné známé, jenž w krajině té bydleli. Přeprawiw se přes smolné jezero, bral jsem se Oropušskými lesy, odkud mě průwodčí do Naparimského kraje

doprowodil; tam noclehowal jsem u jistého známého, a druhý den w poledne přišel jsem do Chaguanasu. Tento okrsek oddělen jest od hlawního města stepem (sapannah), bezmála na 4 čtwerečné míle se rozlehajícím. Ješto zde posud žádné rýhy nejsou wykopány, jest to to welmi ourodné místo bahnité a po osm neb dewět měsíců řekou Karonou zatopené. Nemoha zde dostati ani lodky, jenž by mě do města přeprawila, ani průwodčího, který by mě přes step byl přewedl, uzawřel jsem jeti samoten, an mi člowěk práwě od města přicházející cestu, jak jsem soudil, dosti zřetelně popisowal. Ještě nebyli Španělowé zapálili step, jak to obyčejně činí w suchém počasí, dílem aby zwěř tam se zdržující pochytali; surowý to zwyk, neb za jedno zwíře, které za žiwa dostanou, upálí se jich padesát na uhel.

Dle obdrženého poučení bral jsem se nyní okolo malého dworce trawou pět i šest střewíců wysokou, až jsem přišel ke čtyrem w jedné řadě stojícím palmám, odkud zřetelně widěl jsem w rowné čáře před sebou wrcholek hory, kterou jsem se na cestě swé sprawowati měl. Nyní měl jsem před sebou krajinu sítím a rokytím porostlou, kterým jsem se měl proplítati. Až posud dobře jsem byl sprawen, ale poslati mne skrz tuto hustou zamotaninu rostlin, to byl newčasný žert, jenž mě mohl žiwobytí státi; obyčejná cesta wedla daleko w prawo, wyhýbajíc se práwě tomuto trawnímu a rokytímu lesu, jaký jsem jak žiw ještě byl newiděl. Sítí bylo tak silné co ruka mužská, 15 i 18 střewíců wysoké, a k tomu místy tak husté, že kůň můj jen s tím nejwětším namáháním mohl se prodrati, a já nejednou již wrátiti se chtěl. Zatím souditi jsem mohl dle podob wrchů, jenž sem tam proswitowaly, že skutečně k cíli swému wíce

a wíce se blížím, i pokládal jsem si to za hanbu wrátiti se celou míli cesty.

S podiwením spatřil jsem teď celá hejna zwěře, jenž obyčejně jen jednotliwě tudy se potuluje, w spěchu okolo mne běžeti. Hned na to skákalo množstwí agutů w témž směru, jakoby to šlo o žiwot, a přece neslyšel jsem ani psí štěkot ani jiný nějaký zwuk, jenž by zwěstowal honbu. Několik diwokých psů a jezewců kmitlo se okolo, nezdáli se wšak pronásledowati aguty. W tom šlápl můj kůň na želwu, kterážto hlawu i pazoury schowala, jak mile wšak sproštěna byla kopyta, lezla dále w tom samém směru co ostatní zwířata. Nyní přišlo stádo pížmowců kňučíc a rochtajíc, pak běžela okolo mne tygřice se šesti neb osmi mladými, a hned na to proklouzla mezi sítím weliká *boa constrictor*. Já sáhl po tesáku a skočil s koně, abych se bránil, ona wšak spěchala dále, a za ní jiných několik hadů, ani si mne nepowšimnouce.

Co to wšecko mělo znamenati? Snil jsem, aneb wšecka zwěř na ostrowě spolu mír uzawřewši snad ke sněmu spěchala? Já opět wsedl na koně, jenž k mému podiwení tu samu cestu nastoupil co ostatní zwířata, a jakkoli již welmi unawen byl, k spěchu se nutil. Wítr otřásal obrowským sítím, a jakési podiwné praskání a prskání bylo mi rowně jako wšecko ostatní nepochopitelným. Nyní cítil jsem kouř, a najednou byla mi prawda patrná. Step byl zapálen, bázeň zwířat byla wyswětlena, ona utíkala zhoubnému žiwlu! K wywáznutí neměl jsem naděje, nicméně přece pobádal jsem swého koně. To wšak bylo zbytečné, ubohé howado přirozeným pudem dříwe než já poznalo nebezpečí a namáhalo wšecky swé síly. Byloť toho potřebí, neb kdyby plamen hrozně za námi hučící a praskající nás byl zasáhl dříwe nežli

jsme se ze sítí wywětili, w několika sekundách byli bychom na uhel byli spáleni. Já zamhouřil oči pro dým, jenž mě diw neudusil. Wždy blíže sičel plamen, ale sítí ubýwalo přede mnou a zem počínala býti wlhká. Několik zoufalých skoků mého koně, a byli jsme w bahnitém jezeře, kdežto wšecka zwěř stepu outočiště hledala. Pět sekund později, a zhoubný žiwel byl by nás zachwátil; práwě když kůň můj w prostřed bahna se uwrhl, jenž hemžilo se hady a čtwernožci, plamen se wšech stran jezera skoro nad hlawami našimi se spojil. Já skočil s koně a po prsa stál jsem w bahnité wodě, z níž od horka se kouřilo. I zwířata sténala horkem, ale žádné nenapadalo na jiné, žádné nezdálo se báti druhého. Widěl jsem několik jedowatých hadů, jež byl plamen při samém břehu zasáhl, s hloupým wztekem obraceti se proti ohni, jak mile cítili, že jim ocas spálen. Hněwiwě se wztýčíce otewřeli tlamu, s sikotem wrhli se proti ohni, a w okamžení byli na uhel spáleni.

An wítr plamen i přes bahno hnal, staw můj byl bezmála nesnesitelný; přes to wšecko děkowal jsem prozřetelnosti za wyswobození swé, neboť jsem byl toliko w očistci, a wůkol mne plálo peklo. Konečně utišil se wítr, plamen wstupowal rowně wzhůru, a zapálené mé oči opět okřály pohledem na zatažené nebe nade mnou. Brzy wšak wítr opět hnal plamen přes jezero. Já až pod bradu se potopil w blatiwou wodu, na konec i hlawu jsem w ní pohřížil, abych se jen ochladil, načež wítr ustal, a já ubohého, sobě odfukujícího koně rukou po hlawě pokropowal.

Asi půl hodiny byl jsem w této louži, než oheň dohořel; powrch wšak země byl owápněn co cihla a tak žžawý, že nebylo možná, by naň žiwá noha wstoupila. Na štěstí ukazowala se těžká deštiwá mračna,

nespustil-li se wšak brzy déšť, měl jsem tu nepotěšnou wyhlídku, zůstati několik hodin we swém nepohodlném postawení, obklíčen wšelikými potworami, jenž, jakkoli nyní w míru a w pokoji se sousedy, nicméně w brzce mohly se proměniti w nepřátely. Já se brodil s koněm k jednomu pařezu u prostřed wody, i uwázal jsem naň koně za uzdu, bych se ohlédl, kde bych nejsnadněji mohl žžawou zem pokropiti, bych alespoň získal suchého místa, kam bych se i s koněm uchýlil, než by déšť a wečerní rosa půdu dostatečně ochladily.

Sotwa jsem byl koně na minutu opustil, slyšel jsem jej ouzkostliwě řehtati, i popadl jsem tesák a pospíšil jsem mu na pomoc. Nesmírná, asi 15 střewíců dlouhá *boa constrictor* byla ubohé zwíře již dwakráte otočila, an část hada ještě o pařez owinuta byla. Práwě chtěla jej za krk popadnouti, když jsem jí tesák swůj okem do hlawy wrazil. Nyní obrátila wztek swůj proti mně, natáhnouc se asi 6 neb 7 střewíců přes koně, jejž wšak nikoli nepustila. Jazykem třepajíc wztáhla hlawu swou nade mne, a rozewrouc tlamu, až dásně její zdály se skrouceny, nadchla mě swým pekelným dechem, jehožto smrad s ničím nedá se porownat. An s outokem swým ještě wáhala, sehnul jsem se pod wodu, ona též se naklonila; w tom použiw příznivé doby zadal jsem jí tak šťastnou ránu, že jsem jí dolejší dáseň rozpoltil. Nyní ucouwla, a já zaměřiw na část těla jejího, jenž posud opínala se okolo pařezu, uťal jsem jí ocas. To bylo její smrtelnou ranou. Ona pozbyla síly, krwácející klesla pod wodu, a ubohý kůň oddychnul si, sproštěn jsa záhubného objetí potwory. Teprwa wšak, když jsem tuto u prostřed přeťal, padly krwácející a trhající sebou kusy do wody.

Wítaný lijawec, jaký časem na Trinidadě w suchém

počasí padáwá, ochladil nyní zem, jenž celé oblaky páry se sikotem wzhůru posílala. Nyní wytáhl jsem swého koně z wody, byl wšak příliš umdlen aby mě byl nésti mohl, pročež wedl jsem jej k řece, kde jsme se oba koupali a já zablacené swé šaty wypral. Potom přeploul jsem řeku, a hostinsky byl jsem přijat we dworci jednoho Kreola z francouzské krwe, jenž jako já byl rodič z ostrowa Granady, a we dwanáctidenní nemoci swé, neboť jsem si byl lehkou zápalčiwou zimnici utržil, co nejhedliwěji ošetřowán. Můj krásný kůň pošel za dwa dni. (Ausl.)

Poučení prostonárodní.

O hlatích.

Od *dra. Kodyma.*

Rychtář. Ale dowolte, welebný pane! co pak je to hlať? Já se pamatuju, že jsem už o tom jednou slyšel, přec ale zouplna newím, co pod tím wlastně wyrozumíwati mám.

P. kaplan. Kandys čili cukrkandl jste jistě už widěl, a jestli newiděl, tak si ho za groš kupte, i uwidíte, že ze samých pěkných čtyrhranných, na obou koncích sříznutých špalíčků čili hranolů (*Prisma*) se skládá, a to máte ty hlatě, jimž Němci po řecku *Krystalle* říkají. Owšem že tu ty hranoly wšecky stejně zwláště ale na té straně, kde w hromadu se stýkají, wywinuty nejsou, přece ale si wšechny podobny, i wždy těmi samými plochami a hranami nadány jsou, nechť už kandys u kteréhokoli kupce koupíte neb z kteréhokoliw cukrowaru dostanete. U jiných pak solí zase ty hlatě jinák

wyhlížejí, n. p. u krušce dělají kostky, u karlowarské soli šestiboké hranoly atd.

Nejpěknější hlatě tvoří ale prohleděň (Bergkrystall) čili křemen prozračný, a největši wšak čedič (Basalt); takowých čedičowých mnoho sáhů dlouhých hlatí nalezají se w Litoměřickém kraji na některých místech celé skály, které se tam lámají a k stawení potřebujou, an pro swůj prawidelný twar k tomu welmi dobře se hodí; jsouť to samé šestiboké sloupy čili hranoly, jeden jako druhý welký, a wšechny jak by je schwalně wytesal a dohromady sestawil. Když se swrchu na ně díwá, wypadá to práwě jako w průjezdu mnohých domů, když šestibokými neboli šestihrannými špalíkami wykládán jest. Nedaleko České Kamenice nacházející se hranoly mají as píď w průřezu, a u Radoušowa (Grabern) zase půl druhého střewíce. Ostatně je těch welikých hranolů, hrotů, jehlanců (Pyramiden) a jiných podob na sta; každý kámen, každá ruda neb sůl téhož druhu má swůj zwláštní hlatní twar, který jim wždy wěren zůstáwá i dle kterého se rozeznati mohou; tak n. p. by nesnadno bylo, bez lučebního skoumání Karlowarskou sůl (síran sodíčitý) od Zaječické soli (síranu hořčíkowého) rozeznati; neboť obě hořce chutnají a jinák sobě podobny jsou. Máme-li je ale wyhlaceny před sebou, tu jsme už doma, poněwadž prwní we čtwerhranných sloupcích, druhá ale w šestihranných sloupečkách se ukazuje. Arciť že u každého kamene neb nerostu takowé prawidelné plochy a hrany nespatřujeme; ale tím ne kámen, nébrž nepřízniwé případnosti winny jsou; neboť každý nerost (*Mineral*) měl, pokud ještě tekutým byl, schopnost i snahu do sebe, na swůj zwláštní způsob w hlať se wywinouti, ale okolnosti mu w tom překážely a on tedy zakrněl. Widímeť

to patrně na kandysu, tenť je cukr jako jiný, ale jemu se schwalně příležitost poskytla, aby w hlatě wytwářiti se mohl, kdežto druhému kloboukowému to samé se nepopřálo. Ano, abych i na wodu nezapomněl, hleďte, i ta se zhlatí, když při tuhnutí čili mrznutí okolnosti jí přejou, tak sníh, zwláště drobounce spadlý, je samá maloumká hwězdička, a w zimě kožichy na našich oknách záležejí též jen ze samých překrásných hlatěnek, které wedle sebe se skládajíce, ty rozmanité kwětiny a jiné podiwné podoby wytwořujou. Oprawdu, když tak ty rozličné hlatě pozorujeme, kterak každá w jednotliwý celek takořka w osobu se wywinuje, jistou twářnost na sebe bere, a swými zwláštními plochami i hranami se odíwá a přiozdobuje: nemůžeme se ubránit abychom jim též jakýsi skrytý, ač welmi chorý a ještě hranatý žiwot nepřiřkli, který se owšem jen hlawně w nedlouhé době jejich wytwařowání-se z tekutiny projewuje; neboť jak jednou prwky se w celek spojily a ztuhly, tu také činnost jejich a žiwot trne i přestáwá. Dalo by se wšak o těch hlatěch čili křišťálech a o síle je zplodiwší, kterouž bychom *hlatiwostí* nazwati mohli, dlouho ještě rozpráwěti, než swedlo by nás to z cesty; proto pohledněme jen dále k bytostem jiným, dokonalejším, t. bylinám a žiwočichům. Jaký tu už wyšší a mnohotwárnější žiwot, jaká tu rozmanitost tworů, oudů a sil jimi wládnoucích! Tu už rostlina do wýšky se wypnuwší we wětwe se rozložila a kůrou proti nehodám powětří se přiodila, ta listím dýchá a kořáním potrawu do sebe wnímá a si oswojuje, rozkošný kwět a rozmanité owoce zplozuje, i o swé rozmnožení se stará. A wšak při wší swé wywinutosti předce rostlina jen w zemi wázne, z místa nemohouc; žiwočich ale, ten od země se odtrhnuw už

wolný, samohybný žiwot wede. Jaká tu teprw při jednom zwířeti rozličnost dílů, útrob, oudů i sil w nich obýwajících! jaká tu též rozdílnost prwků, jenž w jedno se spojiwše jejich tělo skládají! U nerostů jsme widěli, že jedna každá hlať z těchže stejných, n. p. granát ze samých granátowých, křemen jen z křemenowých prwků se skládá. W rostlinách ale a we zwířatech naleza se předewším w každém kyslík, uhlík, wodík a dusík, a mimo ty obyčejně mnoho jiných, jako draslo (Potasche), soda, wápno, hlína, hořčík, železo, buřík (Braunstein), měď, síra, kostík *(Fosfor)*, řasík *(Jod)*, kazík *(Fluor)*, solík atd., kteréžto buď nerozloučeny, buď w rozličném sloučenstwí, co wšelijaké soli, kyseliny neb jiné přerozmanité rostlinné i žiwočišné látky se nacházejí. Jaké to medle množstwí wšelikých kamenitých, kowowitých a solnatých částek w našem a wůbec zwířecích i rostlinném těle! Leč sebrali neb sebírají se snad ti prwkowé sami od sebe w hromadu, a w jednotu tělesnou pořádají? — To nikoli. Každá zajisté rostlina i žiwočich hned od swého početí tu moc do sebe má, takowé různé prwky sama we způsobu potrawy w sebe pojímati, ztráwiti a w tělo proměňowati. Každý žiwok (organisches Wesen) nadán jest jednou prwotní základní silou neboli duší, jížto wzrostl a se rozwinul, a které wšecky ostatní w rozličných oudech panující menší síly podřízeny jsou. Ta každému osobliwá síla je též příčinou, proč ze pšeničného zrnka, kdyby w zahradu se sadilo, růže se newywine; neb růžowé semeno w jabloň newzroste, proč z holouběte, kdyby i s housetem z jednoho žralo a pilo, jen holub, a z housete opět husa se stane; neboť každé símě i z něho zrostlý twor má, pokud na žiwu jest, swou zwláštní, nezměnitelnou sílu, která z podaného pokrmu jen co chce a potře-

buje wybírá a podle osobního přirození swého pořádá a w tělo přetwořuje.

A wšak posud jsme tyto síly, které bychom *twořiwými* čili wtělujícími nazwati mohli, i jimi powstalé twory, jen s jedné strany, totiž jak se ujímají, pučejí, wzrůstají a rozwíjejí, pozorowali; nyní musíme i na druhou stranu pohlédnouti, kdež je slábnouti, wadnouti a hynouti wídáme. Cože se tu dále děje? Nic jiného nežli že, když žiwotní síla uhasla, tělo se rozpadá a prwky, jež ze země má, zemi, a co z powětří přijalo, w powětří nawrací. Twor pominul, ale částky, jenž jej skládaly, zůstaly i w nowé twářnosti se oblékati počínají. To se rozumí, že tu jen o těle mluwíme; neboť nesmrtelný duch potrwá wěčně. A wšak to samé možná i o hmotách twrditi, jelikož jen twary jejich se mění i hynou, látka ale wždy trwá, aniž se zničiti dá. Ať se někdo pokusí, nějaký píseček zničiti, podaří-li se mu; on ho může na prach roztlouci, w ohni rozpustiti, neb jakkoli s ním naložiti, přece jeho prwky wždy zůstáwají. A když dřewo spálíme, snad se tu zničí? ani dost málo; neboť co w něm z powětří wzatého se nacházelo, prchá opět do powětří, a co zemního w něm bylo, působí popel. A tak je to u těch tworů jako při stawení jakéms, když je rozbořímé; my je tím neznićíme, nébrž jen w jeho prwky, t. cihly, kameny atd. rozložíme, kterýchž opět k jiné stawbě upotřebiti možná. Tím způsobem panuje w přírodě neustálé proměňowání a přetwořowání, rození a umírání; zeminy přecházejí do rostlin, těmito zase krmí se žiwočichowé, tito ale rowněž hynou, a w zem se dostawše opět rostlinám za pokrm slouží. A tak to na swětě stále jako do kola jde, jedno hyne, a z jeho zbytků zas druhé se rodí; jenom hmota neboli látka wšeho toho ta sama zůstá-

wá, trwá a snad na wěky potrwá, neboť což jest, přestati nemůž.

Žiwotopis.

Tycho Brahe.

(Dennice, I. 4.)

Tohoto welikého hwězdáře s pýchou w jistém ohledu počítati můžeme mezi našince, a Pelcel ne bez práwa dopřál mu místa we swých wyobrazeních Českých učenců. Základ totiž k jeho napotomní welikosti položil učitel jeho we hwězdářstwi, Čech, a když newděčná wlast jej, swého nejslawnějšího syna, wywrhla, outočiště nalezl w Praze u dwora císaře Rudolfa II., jenž byl shromáždištěm učených. Přízeň císařowa a mnohé milosti, kterými jej darowal, wynahradily mu pokud možná to, co we wlasti opustiti musel, a uznáwání i slawení jeho učenosti, jakož i obcowání s mnohými z nejznamenitějších učených swého wěku, na wětším díle Čechy, které z části již od mladických let zna[1], příjemným činily mu byt jeho w Čechách, kdežto poslední čas swého žiwota w tichosti a pokoji, zcela wědě swé odewzdán, ztráwil a wěčnou památku po sobě zanechal. W této druhé jeho wlasti spočíwají i jeho kosti.

Tycho Brahe pocházel ze starožitné rodiny Dánské a narodil se w Prosinci r. 1546 na ostrowě Šonen w Knudstrupu, statku swého otce Otty. Matka jeho, jménem Berta, byla ratolest šlechtické rodiny Bildowské. Co chlapce pojal jej do swého domu ujec jeho, Jiří Brahe, jenž bezděten jsa wšecku lásku a péči swou na mladého Tycha obrátil a na swé outraty jej we wědách

wyučowati dal. Když r. 1560 nastoupilo zatmění slunce, úkaz ten obrátil na se pozornost Tycha Brahe, jenž toho času práwa studowal w Kodani, a od té doby stalo se hwězdářstwí zamilowanou wědou jeho. Ujec jeho poslal jej do Němec, by na tamnějších uniwersiích dotwrdil se w práwnické wědě, on ale se wší láskou a ochotností obrátil se k hwězdárstwí, a peníze hojně sobě od ujce posílané bez wědomí prowázejícího jej pěstouna wynakládal na kupowání knih a nástrojů hwězdárských. Nejwíce pak u wědě té prospěl w městě Lawingem w Hořejším Falcu, kdežto Cyprian Leovitius přednášel matematiku a hwězdárstwí. Tento swého času slawný hwězdář byl rodem Čech z Králowé Hradce a jmenowal se wlastně Cyprian Lwowský. Tycho Brahe poslouchal jeho čtení a spisy jeho s welikým prospěchem študowal, jak o tom swědčí distichon na Lwowského složené:

Instruxere viros plures, fecereque magnum
Tychonem astrologum scripta Leoviti.

Roku 1565 wrátil se sice Tycho Brahe do wlasti swé, že ale příbuzní jeho neschwalowali jeho lásku k hwězdárstwí, brzo opět odebral se do Němec, kdežto w Rostoku, Wittenberku, Augspurku a jiných městech se zdržowaw, hwězdárská pozorowání činil. Při tom se též pilně obíral chemií. Když roku 1571 osobně se był uwázal w dědičný statek swůj Knudstrup, ujec jeho z matčiny strany, Steen Bilde, na swé outraty wystawěti mu dal w Heeritzwaldu blíž Knudstrupu hwězdárnu, na které r. 1572 w obrazu Kassiopeje nowou odkryl hwězdu, což jej brzo w známost uwedlo učenému swětu a wšeobecnou pozornost naň obrátilo. Na to powolal jej král Fridrich II. do Kodaně, by tam hwězdárstwí přednášel. W tu dobu pojal za manželku Kristinu, dceru

sprostého sedláka ze swého statku. Jakkoli skutek ten swědčí o powrhowání nízkých předsudků a swětlé mysli Tycho Brahowě, wšak u jeho méně oswícených příbuzných zjednal mu tím wětší nepřízeň.

Roku 1575 wydal se na cesty po Němcích, Šwejcarech a hořejších Wlaších. W Hesích chowal jej u sebe nějaký čas landkrabě Wilém IV., weliký milowník hwězdářstwí, i činili spolu rozličná astronomická pozorowání. Wraceje se z Benátek Wlaských nawštíwil Tycho Brahe Řezno, kde tehdáž císař Rudolf II., později jeho přízniwec, dworem byl. Zde seznámil se s učeným krajanem naším, Tadyášem Hájkem z Hájku, a w důwěrné s ním wešel přátelstwí, jenž wedlo k stálému sobě dopisowání obou mužů. Po Tychowu nawrácení se do wlasti obdařil jej král Fridrich IV. na wychwálení a poručení landkrabě Heského obzwláštní swou přízní. Wykázal mu roční plat 2000 tolarů a později ještě znamenitější příjmy a darowal ostrow Hveen, kdežto mu s welikým nákladem wystawěti dal zámek s hwězdárnou a welikou chemickou kuchyní. Toto sídlo wěd nazwal náš Tycho Uranienburg. On opatřil ostrow swůj wšemi potřebami wzdělaného města, ano i tiskárnu zde založil. Zde přežil 21 let w neustálém wědeckém pozorowání a zpytowání, wynalezl a zhotowil rozličné nástroje hwězdářské, a wyučowal mládež w této wědě. Netoliko učení Ewropští, nobrž i knížata a králowé nawštěwowali jej, by poznali tak slawného muže a ohledali hwězdárnu, jaké nebylo rowné na swětě.

Zatím wšak umřel Fridrich II. jeho welkomyslný přízniwec, a za maloletstwí Kristiana IV. Tycho Brahe mnohá pronásledowání snášeti musel od swých nepřátel, jenž i mladého krále proti němu zaujali, který mu konečně netoliko zapowěděl obírati se hwězdárstwím, no-

brž i wšecka obdarowání odwolal, kterými jej byl Fridrich II. někdy obmyslil, a to wše pod záminkou, že zanedbáwal kostely na statcích od krále sobě udělených.

Mezi tím co tyto wěci se kwasily, nawštíwil jej r. 1594 Jakub Kurcius ze Senftenowa, kanclíř císaře Rudolfa II. a weliký milówník hwězdárstwí, s kterým i sám w Praze se obíral. I stýskal si mu Tycho na nepřátely swé u dwora, jenž o jeho wypowězení z wlasti usilují. Kurcius slíbil na to připrawiti císaře, by u něho outočiště nalezti mohl, a wšak nawrátiwšího se do Čech smrt zachwátila. Nyní wšak ujal se té wěci Tychůw dáwný přítel Tadyáš Hájek a wymohl na císaři, že wyslal kanclíře swého Korraducia, by učeného Dána we jménu jeho do Prahy pozwal. Když tedy Tycho Brahe opustiti musel swou wlast, s celou swou rodinou do Prahy se odstěhowal, kamž i hwězdárské nástroje swé z Uranienburgu přewezti dal. Přijelť do Prahy r. 1599 hned po welikonoci, a od císaře welmi wlídně a laskawě jest přijat, kterýžto mu hned 2,000 dukátů darem obětowal, ročně dwakrát tolik wykázal, a k obýwání weliký dům na Hradčanech darowal. Zde wšak wytrhowaly jej ze studií jeho časté náwštěwy, hluk dworu a nejwíce sousedé jeho Kapucíni, jenž swé noční pobožnosti častým zwoněním a klinkáním zwěstowáwali. Císař ponawrhl mu tedy, wywoliti si jeden ze tří zámků, Brandejský, Lisský aneb Benátský, kterýžto poslední se mu tak zalíbil, že se tam s celou rodinou swou přestěhowal. I zřídil toto sídlo swé tak příhodné a pohodlné k swým pozorowáním a pracem, že se mu zdálo býti druhým Uranienburgem. Benátky wšak byly příliš wzdáleny od Prahy, císař Rudolf nemohl s ním podle wůle obcowati, a jeho wyrostlým dětem bylo místo to osamělým a mrtwým. Odstěhowal se tedy podruhé

do swého předešlého domu na Hradčanech, a císař rozkázal Kapucínům, aby wečer před wyjitím hwězd do sboru chodili.

Tycho Brahe zabral se opět do swých studií, s ním pracowali Kepler, Longomontanus, Mollerus, Barvitius, Hájek, Bachatius, Stehlík a jiní, a mnoho studujících, mezi nimiž jmenowitě mnoho Dánů, učilo se u něho hwězdárstwí. Pohříchu wšak tato jeho blahost netrwala dlouho. Pozwán jsa od pana z Rožmberka k tabuli pro welikou stydlawost násilí činil swému žiwotu, z čehož do těžké a bolestné upadl nemoci a w desíti dnech z tohoto swěta sešel. Umřel dne 24. Října r. 1601, wěku swého w 55. roce. Tělo jeho slawně pochowáno bylo w chrámě matky boží pod Tejnem, kdežto podnes pomník jeho se ukazuje. Jan Jesenský, professor pitwy na wysokých školách Pražských, měl pochwalnou řeč při jeho pohřbu.

Po smrti Tychowě podáwal císař dědicům jeho 20,000 tolarů za pozůstalé po něm hwězdárské nástroje, nesmluwil se wšak s nimi. Složeny jsouce w domě od zemřelého druhdy obýwaném, při dobytí a drancowání Prahy po bitwě Bělohorské přišly ke zkažení. Knihowna wšak jeho dostala se císaři, a později připojena byla k Wídenské dworské knihowně.

Co učenec byl Tycho Brahe jeden z nejznamenitějších mužů wšech wěků. On powznesl hwězdárstwí na takowý stupeň jistoty a obsáhlosti, na kterém se wěda tato před ním nikdy nenacházela. Roku 1582 wynalezl swou soustawu hwězdní, která, ač chybná, nicméně pro tehdejší wěk wýborně se hodila, činíc přechod od staré Ptolemejské k wšeobecnému uznání a přijetí soustawy Koperníkowy. Tycho Brahe byl učitelem Keplera a tento Newtona, tak že směle twrditi můžeme,

by jeho nebylo, že by nebylo i obou těchto. Při tom k nemalé chloubě slouží naší wlasti, že opět Tycho Brahe welikost swou děkowati má rodilému Čechu Lwowskému, jak o tom swrchu uwedené současné distichon swědčí, a patřít tedy tomuto krajanu našemu prwní sláwa obnoweného w 16. wěku a zdokonaleného později umění hwězdárského. De la Lande nazýwá Tychona největším hwězdářem wšech wěků a Bailly oprawowatelem Koperníka, jenž zouplnil poznamenání stálic, nastínil theorii o měsíci, nejprwé poznal oučinek lámání se paprsků, a základ položil k theorii o kometách. Kromě toho znal se Tycho Brahe wýborně w chemii a lékarstwí. Co člowěka zdobily jej mnohé a wzácné cnosti, a prost weškerých předsudků daleko přestihl wěk swůj prawou oswíceností.

Zanechal po sobě dwa syny a čtyry dcery, jenž od otce swého obdrželi wýborné wědecké wychowání. Manželka jeho, již sobě byl ze selského stawu wywolil, přežila jej o tři léta, a po smrti swé pochowána podle něho w Tejnském chrámě.

Anekdoty.

Bedřich Weliký w Chrudími.

Když na jaře roku 1742 pruský král Bedřich II. s wojskem swým u Chrudímě se položil, přihodilo se, že w městě tom starý jeden mládenec, jménem Jan Marwan, jinak Guttman, zemřel. Když mrtwola jeho na hřbitow nešena býti měla a walný počet sousedů ji do kostela pohřebního sw. Michala doprowázel, král Bedřich, jenž byl w domě od starodáwna Sochorad řečeném a na

náměstí ležícím se ubytowal, žádostiw jsa s obřady katolického pohřbu se seznámiti, připojil se k dawu lidu a jda sám nejposlednější průwod až do kostela doprowázel. Když pak tam mrtwola před oltář postawena byla a církewní obřady nad ní se konaly, stál král u prostřed kostela wše pilně pozoruje, a neodešel dříwe, až rakew do hrobu puštěna a zakopána byla. Nepomyslil sobě jistě mládenec tento za žiwobytí swého, že se mu té cti dostane, býti jedním z nejwětších panowníků k hrobu doprowázen, rowně asi jako chuďas onen, jehožto osamělou rakew císař František potkal a sám jediný k hrobu doprowázeti se jal.

I přihodilo se brzo na to, že král s bratřími swými děkanský chrám Chrudimský nawštíwil, poznati chtěje powěstný diwotworný obraz sw. Salwátora tam se nacházející. Dowěděw se o tom tehdejší děkan rytíř z Wlkánowa pospíšil tam, aby krále přiwítal. Tento dada se s ním do řeči rozličné otázky a mezi jinými i tuto naň učinil, co od pohřebního průwodu za plat dostáwá? Načež, když děkan jistou sumu udal a ta se králi snad trochu welikou býti zdála, otázal se ho kwapně: „A což by pak králowi patřilo, když mrtwolu nějakou k hrobu doprowodí?“ I byltě děkan otázkou tou welmi překwapen a chtěl se nějak wymlouwati. Bedřich ale slowy: „Ist schon recht“ řeč mu přejaw tázal se dále, zdali obraz Salwátorský na oltáři wystawený ten samý jest, k němuž lid takowou důwěru má? Otázkou tou byl ale děkan do nowé a wětší nežli prwé nesnáze uweden, neboť byl z bázně před Prusy prawý obraz odstranil a jiný, jemu podobný, wystawil. Wyznaltě wšak hnedle prawdu i příčinu, proč tak byl učinil, načež jemu král nařídil, aby hned prawý obraz, a to ještě u přítomnosti jeho, na oltář postawil; když pak se to bylo stalo, do-

brou chwíli se naň díwal a potom z chrámu pryč se odebral. W malé chwilce na to ale položena k rozkazu králowu stráž ke dweřím chrámowým, by žádný tam nemohl násilně něco wzíti, a ponechána tam tak dlouho, pokud wojsko pruské w městě ležeti zůstalo.

Josef II.

Když cestowal Josef we Francouzích, přijel na štaci, kde poštmistr žádných koní neměl, poněwadž byl wšechny rozeslal. Císař šel tedy po městečku, nežli se koně zjednají. Tu ho potká chudobný muž a prosí, aby mu šel za kmotra, že prý mu nechce nikdo jiný jít a nemluwně má být práwě křtěno. Císař hned ochotně šel, držel chlapce na rukou a po křtu byl zápis kmotrů. Duchowní se ptá kmotra na jméno a ten odpowí: „Josef.“ — „Příjmení?“ ptá se zas duchowní. — „Což není Josefa dost?“ usměje se mocnář; „nuže tedy Druhý.“ — „Druhý? to je podiwné jméno! A wáš staw?“ — „Císař.“— Jaké to asi bylo ustrnutí! Blažený otec padl císařowi k nohoum, tento ale slíbil, že se o swého kmotříčka postará, a že mu do wínku několik pěkných dukátů dal, to se rozumí.

Jistá žena byla by se ráda s mužem dala rozwésti, i šla k císaři a prosila jej o dowolení k tomu, žalujíc na muže, jak zle s ní nakládá. „To je zle,“ prawil mocnář, „ale mně do toho nic není, obraťte se ku konsistoři.“ Žena doufala že to chytře nawlékne a prozradila císaři, že jeho nejwyšší osobu muž její kdysi tupil. Jósef pokrčil rameny řka lhostejně: „To je také zle,

do toho ale zas wám nic není!“ a propustil zahanbenou ženu.

Sloh historický.

Císař Karel IV. (1346 — 1378).

Od *J. F. Smetany*.

S Karlem, synem Janowým, wynikly Čechy w čelo ewropských států. Král Český byl také císařem Římským, ozdoben tedy prwním důstojenstwím politického swěta. Za něho země Česká dosáhla nejwyššího stupně oswěty a blaženosti, za něho panowal w Čechách wěk zlatý, pročež wšem Čechům zůstane w nesmrtelné památce. Němečtí spisowatelé naň horlí, že prý co císař málo o říši dbal, jen o rozmnožení domu swého maje péči, pročež nám předewším sluší dohlédnouti, zdali stížnost tato jest prawá a jak se Karel k říši měl.

Odpor domu Baworského proti domu Lucemburskému s Ludwíkem císařem nezemřel. Karla za krále Německého nechtíc uznati, strana baworská podáwala korunu nejprwé Edwardowi králi Anglickému, a když ji nepřijal, Fridrichowi markrabí Míšenskému. Ani wšak markrabí z rukou jejích nechtěl wzíti ji, a nesnadno konečně pohnula k tomu hraběte Günthera ze Šwarcburku, aby se proti Karlowi co král dal postawiti. Karel wšak wolence znal a wěděl, kterak nejsnáze zwítěziti. Krew česká byla mu dražší nad zlato a stříbro české; kdož jej tedy za to může tupiti, že raději zbrojí zlatou bojowal? A sotwa se s ní proti lakotným Bawořům wytasil, opustili pokrewní příbuzní Günthera krále swého ano obrátili zbroj proti němu. Rudolfa wolence Falckého

získal Karel tím, že po smrti prwní manželky swé, francouzské Blanky, dceru jeho Annu pojal w manželstwí. S ním odstoupili také mladší wéwodowé Baworští od Günthera, prosili, platili, aby korunu německou složil, ano když se zpěčowal, dokonce jej otráwili, tak že se stal málomocným. Ode všech, i od Ludwíka Brandenburského, opuštěn, odřekl se Günther císařstwí za 20,000 hřiwen stříbra, a umřel (1349), načež se Karel, aby žádné pochybnosti o práwu jeho nezůstalo, ještě jednou na králowstwí Německé dal korunowati. Ludwík markrabě zkrocen zwláštní události. Wyskytl se totiž w Brandenburku jistý muž, který se wydáwal za Waldemara, předešlého markrabí, prawě, že se wrací z pouti Jerusalemské. Mnozí jej uznali za prawého Waldemara a jeho se přidrželi, wlády baworské nenáwidíce, a Karla žádali o dosazení jeho, tak že Ludwík powděčen býti musil, když smířiw se sám Brandenburk od Karla obdržel w léno.

Upokojiw německé odpůrce táhl Karel do Říma pro korunu císařskou. Bez odporu přijat w Milaně, ano od viscontů zde panujících pozwán a korunowán korunou Lombardůw; Pisa i Florenc otewřely mu brány swé, slibujíce platy a poddanost. We středu po welikonoci léta 1355 přitáhl do Říma, kdežto se po tři swaté dni z pokory jen w oděwu poutnickém zdržowal, pobožná místa nawštěwuje. W neděli welikonoční i s manželkou swou Annou Swidnickou korunowán, a téhož dne ještě ze Říma se odebral. Pět tisíc jezdců českých a německých a 10,000 Wlachů Karla prowázelo, pročež ne strachem před Římany se to stalo, že tak rychle odtáhl, nébrž dle smlouwy, kterou již dříwe o to byl učinil s papežem. Papežowé totiž, sídlíce we Francii, obáwali se, aby w nepřítomnosti jejich wláda nad Římem

a dědictwím swatého Petra nepřišla we ztrátu, pročež na to před potwrzením každého císaře míwali zřetel, aby se wojsko cizí co nejrychleji od Říma wzdálilo, a z ohledu toho každému nowému císaři určité články předkládali. Že Karel články takowými se zawázal, nebylo nic nowého; nebo byl každý předchůdce jeho podobně učinil, a že po dosažení účelu swého ze zrádné Italie pospíchal domů, učinil moudře a prozřetelně. Neb již dáwno byla wláda Němců w Italii pominula; císařstwí Římské pokleslo w pouhou zewnitřní podobu: korunowání, stwrzowání lén někdy císařských, ustanowowání místodržících a j. Karel toto wšecko také pokojně beze wšeho krweprolití wykonal; což mu tedy bylo dále w Italii činiti? Měl snad nasaditi krew a tuk zemí swých na obnowení wlády císařské w několika wrtkawých krajinách wlaských? Jaký prospěch měla říše Německá ze wšeho namáhání, ze wšech drahých a krwawých wálek, které wedli Hohenštaufowé a posledně Jindřich VII. o zwelebení moci císařské w Italii? Příliš drahá je sláwa hrdinská, kterou mocnářowé blažeností národů sobě swěřených kupují! Po takowé sláwě Karel nebažil; on si wážil wíce wěci nežli jména, hledaje trwanliwější nesmrtelnost w upokojení, oswětě, zwelebení a oblažení zemí swých.

Největší wada říše Německé býwala neswornost u wolení králů. Bylo sice od starodáwna nařízeno, že král Německý ustanowen býti má wětšinou hlasů sedmi wolenců, tří duchowních a čtyr swětských knížat říšských; práwo wšak wolení mezi knížaty swětskými již dáwno bylo pomateno a nejisté rozdrobením rodů jejich we mnohé wětwe postranní, ješto si každá wolenstwí osobowala. Tím se stáwalo, že mohlo woleno býti wíce králů najednou, když každý dost wolenců nalezl pro

sebe. Odtud rozbroje a wálky občanské, odtud přewážný wplyw moci papežské, která si osobowala práwo rozhodnutí w rozporu, slowem odtud w říši Německé nejwětší zlé pocházelo. Zlému tomuto učinil Karel přítrž swou powěstnou „zlatou bullou", kterouž základ říše poznowu wystawen a utwrzen. Ustanoweno totiž bullou touto poznowu sedm řížských wolenců (Churfürsten); tři knížata duchowní, totiž arcibiskupowé: Mohučský, Kolinský a Trierský, a čtyři ze swětských: král Český a knížata Falcký, Brandenburský a Saso-Wittenberský, tak sice, aby wolenstwí wždy nepromĕnitelně se zeměmi bylo spojeno a na jiné osoby kromě těch, kterým by země tyto náležely, nepřecházelo. Přednosti a práwa wolenců, jejich rozliční úřadowé při dwoře a sněmích říšských byli w bulle zlaté též ustanoweni, pořádek wolení předepsán, Frankobrod ustanowen k wolení nowého krále, Cáchy ku korunowání. Na sněmu Normberském byla tato bulla uwážena, a w Metzu slawně co základ pořádku říšského prohlášena (1356).

Nemalá musila býti rozšafnost Karlowa a znamenitá wážnost jeho w říši, když, čemu se soběctwí a zištnost tolika knížat protiwila, mohl dokázati a w pořádek uwésti. Říše Německá byla by zajisté mohla býti šťastna, kdyby jen každý král tolik co Karel pro wšeobecné dobré byl učinil. Že wšak o prospěch dědičných zemí swých ještě mnohem bedliwěji se staral, owšem prawda jest; a že zwláště králowstwí České hleděl zwelebiti a rozmnožiti, uznáwáme s wděčností. Čechům náleží činnost ducha císaře Karla přede wším, českým dějinám obraz otcowského obličeje zbožného krále tohoto.

Již jako k pacholeti jewila se k němu náklonnost Čechů, co ke wzácné jedinké letorosti kmene Přemy-

slowa se strany matčiny, a trpký osud mládí jeho podněcowal lásku národu k nejstaršímu králowci swému ještě wíce outrpností. Král Jan na lásku tuto žárliwý a podzírawý, nejprwé jej wěziw, léta 1323 pojal jej s sebou do Paříže ke dworu Karla krále Francouzského, strýce jeho, na cwičení. Prwním wychowatelem jeho byl tu Petr Roger, benediktin Limousinský, později co papež Kliment VI.; pak Burian Kaplíř ze Sulewic a Beneš Krabice z Weitmile, Čechowé.

Léta 1331 byl ustanowen patnáctiletý Karel od otce swého za místodržícího w Italii, kdežto s nespokojenými wrtkawými Wlachy dwě léta se potýkal, a když se tam wláda Janowa déle neudržela, nawrátil se do Čech, powýšen byw od otce za markrabí Morawského a místodržícího králowského w Čechách. Konečně tedy dáwno želaný čekanec koruny Čechům byl nawrácen, a s ním wracela se blahost do wlasti naší. Dne 30. Října 1333 držel slawný wjezd do Prahy. Celé město wyšlo mu daleko naproti; u wšeobecném plesu příwětiwý králowec uwítán. Sedmnáct let byl wzdálen ze wlasti, a již byl mateřskou řeč swou zapomněl, jížto se wšak brzy zase naučil.

Prwní péče Karlowa byla o jistotu a pořádek w Čechách. Tedy bořil loupežnické zámky, po zemi jezdě hájil sprawedlnost, statky komorní otcem swým pánům zastawené wyměňowal, odpírající držitele trestal. Nejwětší pak zásluhy o wlast swou získal si Karel powýšením biskupstwí pražského za metropoli a založením pražské uniwersity. Léta 1344 wymohl u papeže Klimenta, býwalého pěstouna swého, aby biskupstwí pražské powýšeno bylo za arcibiskupstwí. Příčiny byly, že biskupstwí české a morawské od swé metropole, totiž Mohuče, příliš jest wzdáleno a řeč česká od německé

rozdílná, což Karel stwrditi musil přísahou. Tím zjednána byla králowstwí Českému neodwislost i w ohledu církewním, a Arnošt z Pardubic powýšen za prwního arcibiskupa. Léta 1346 wywolen byw přispěním téhož papeže za Německého krále, následowal otce swého do Franska ku pomoci proti Angličanům, kdežto hrdinský Jan u Kreščak padl a Karel těžce poraněn.

Uléčiw rány swé táhl do Bonnu, dal se tam ozdobiti německou korunou a nawrátil se do Čech (1347). Čechům a Morawanům, plesajícím nad slawným příchodem krále swého wšecky swobody potwrdil, slíbil wšecku péči o jejich dobré, a dne 2. Září léta 1347 od Arnošta arcibiskupa pražského i s Blankou manželkou swou u weliké sláwě na králowstwí České jest korunowán.

Mezi nejznamenitější činy Karlowy a největší dobrodiní, která Čechům prokázal, náleží dále založení pražské university (1348). Byly sice již dáwno před Karlem wysoké školy w Praze; učilo se filosofii, lékařstwí i bohomluwectwí, wšecko ale jen soukromně, bez zewnitřní pewné soustawy. Karel pak zřídil universitu weřejnou, prawidelnou dle způsobu pařížské a bononské, powolaw mistry učené a žáky ze wšech okolních zemí do Prahy, nadaw je wšemi swobodami, jichž požíwali we Fransku a w Italii. Sám určil řádné učitele, wykázaw jim králowské statky a weliké odměny. Prwní řádní professorowé byli: Hermann Ghesink z Winteršwika Sas; Fridmann z Prahy Čech; Wigtold z Osnabruku; Jindřich ze Sušic Čech; Jan z Prahy Čech; Mikuláš Jewický Morawan; Ditrich z Wiedenu a Jindřich Voliere de Novoponte Francouz. Skoro wšickni byli študowali w Paříži a tam obdrželi mistrowstwí aneb doktorstwí. Prwní dwa učili bohoslowí, druzí dwa práwům; Mikuláš

Jewička, jemuž brzy Baltazar z Domažlic připojen, lékařstwí, tři ostatní filosofii. Celá universita rozdělena byla na čtyry fakulty, jako nyní, každá fakulta pod swým děkanem, wšickni učitelowé a žáci pod rektorem. Arcibiskupowé pražští ustanoweni od Karla za stálé kancléře. Z ohledu študentů rozdělil Karel universitu na čtyry národy: český, baworský, polský a saský. K českému náleželi Čechowé, Morawané, Slowáci a Uhři; k baworskému Rakušané, Šwábowé, Frankowé; k polskému Poláci, Slezané, Litwané a Rusowé; k saskému Mišňané, Durynkowé, Dánowé a Šwédowé. Každý národ měl swůj hlas při wolení rektora a jiných wětších záležitostech školních. — Tím se Čechowé mohou honositi, že nejen mezi Slowany, ale i mezi Němci měli prwní universitu. —

Přítomnost dworu císařského w Praze, schůzka študentů ze wšech okolních zemí a walný w ty časy obchod pražský rozmnožily obywatelstwo tak, že dwě města pražská wíce nepostačowala. Karel založil proto Nowé město pražské (1348), nadal je wšemi swobodami Starého města, sprostil nowé měšťany na dwanáct let wšech daní a přikázal, aby hřmotnější řemesla tam se přestěhowala. Díla tohoto se zwláštní pilností pečliw jsa, hleděl Nowé město dle nábožného ducha tehdejších časů zwláště ústawy duchowními opatřiti, založiw w něm sedm klášterů a kostelů: Karmelitánský na Písku, nyní u Matky Boží Sněžné; sw. Jeronyma, nyní Emaus, s kněžími slowanskými, kteří slowanského jazyka w liturgii užíwali a písmem glagolitským česky psali; Karlow s řeholními kanowníky sw. Augustina; klášter sw. Ambrože, již dáwno zrušený, u sw. Kateřiny pro panny řádu poustewnického; klášter u panny Marie na Trá-

wníčku pod Wyšehradem, sw. Apollinářiše na Wětrné hoře a kostel sw. Jindřicha.

O wzdělání a zwelebení půdy, o rozmnožení úrody a přirozeného bohatstwí Karel též snažně pečowal, jezdiw sám po wšech krajinách, wzbuzujíc a poučujíc, kterak by se kde lepšího užitku dalo docíliti. U Mělníka wštěpil burgundské réwí, okolo Prahy též hojné winice dal zakládati, jinde chmelnice wzdělávati, rybníky kopati; kowů dobýwati. Nejznamenitější staweni w Čechách, chrám sw. Wíta na hradě pražském, pražský most, hrad Karlštein, Karlow, wšecka wedena Matějem z Arrasu wýborným stawitelem, sláwu Karlowu potud hlásají. Za něho země česká byla we swé největší sláwě. Praha byla stanowiště wšeho umění a wědění, Čechowé zastáwali nejwyšší úřady u dwora w kanceláři říšské, i kromě Čech některá důstojenstwí biskupská; posíláni wyslanstwím k cizím dworům, wodili wojska, dobýwali sláwy, byli národ nejučenější, mající největší muže státské, slowem, byli panující národ w Ewropě. Sousední knížata kupowali nebo stawěli domy w Praze, chtějíce mezi Čechy obýwati. Wšecko se do Čech hrnulo ke sdělení štěstí. Odtud lidnatost nejen Prahy nade wšecka města německá, ale i wší země, kteráž počítala tehdáž sto měst hrazených, kolikož jich sotwa w celých Němcích počítáno, tři sta městysů, 260 hradů a twrzí, 13,360 wesnic, 20 kostelů kollegialních, 2033 far. Bohatstwí bylo nadobyčejné. Jeden měšťan pražský darowal Karlowi 100,000 dukátů; neboť obchod byl wšestranný, kupčeno do Rus, do Polska, do Benátek, do Říše, kdež kupci čeští cla byli swobodni. Praha byla skladem ewropského zboží. Sama příroda zdála se napomáhati, neb zlaté hory jílowské a stříbrné kutnohorské i jiné welmi byly wýnosné. Nábožensťwí bylo u weliké uctiwosti,

duchowní staw we wážnosti; Karel sám zde příkladem národ předcházel; arcibiskupům Pražským zjednal hodnost wyslanců papežských (legatus natus) w dioecesích Řezenské, Bamberské a Míšenské. Nikdy osoby soukromé nečinily tolik nadání pobožných jako za Karla. Muže učené měl Karel u weliké wážnosti a štědře je podporowal.

Petrarku, wlaských básníků krále, s nímž se byl při tažení římském seznámil, zwal do Prahy, jemuž wšak okolnosti přijíti zabránily. Spisowatelstwí bylo ctěno. Sám Karel, arcibiskup pražský Arnošt a nejwyšší kancléř dworský Jan z Neumarku neměli spisowání knih pod swou důstojností, jichžto díla se až do dneška zachowala. S historií zanášeli se Neplach, Beneš z Weitmile, kanowník pražský, Pulkawa a Marignola. Konrád Waldhauser a Milič slynuli w duchowním řečnictwí; Karel wydal nowé práwo pod jménem Majestas Carolina a uwedl w Čechách práwní přátely. Prwní weřejná učitelská stolice německého zemského práwa w Praze založena, z níž wycházeli práwowědci.

Tolik památek malířstwí z onoho wěku nemůže žádný národ, jako český, ukázati. Karel měl čtyry dworské malíře, Mutinu, Wurmsera, Dětřicha z Prahy a Kunce. Zbyšek z Trotiny ku podiwu krásné památky malby na pergameně zanechal. Skwostné památky malířstwí, sochařstwí, litectwí a ozdobného wykládání drahými kameny, jako zwláště w kapli sw. Wáclawa na Karlšteině pozůstalé, posud umělců podiw wzbuzují.

Neméně než o zwelebení wlasti pečliw byl Karel o její rozmnožení. Smlouwami a koupěmi získal Čechům Slezko, Lužici, Kladsko, Brandenburk. S třetí manželkou swou Annou Swidnickou zdědil Swidnici a Jawor; po Rudolfowi Falckém, tchánu swém, obdržel část

Falce horní. Čtwrtá manželka Alžběta, dcera Boleslawa wéwody Štětinského, synowkyně Kazimíra krále Polského a sestřenice Ludwíka Uherského, zjednala mu přízeň a pokoj s mocnáři těmito, proti Čechům se spojiwšími. Kateřinou dcerou Karlowou, prowdanou wéwodowi Rudolfowi Rakouskému, získáno přátelstwí tohoto domu a uzawřena dědičná smlouwa, dle které jeden rod po druhém měly státy swé děditi. Brandenburk od markraběte Otty Karel za 400,000 zlatých koupil a koruně České přiwtělil, takže ku konci wlády Karlowy patřily ku králowstwí českému mimo Morawu Slezsko celé, horní i dolní Lužice, Brandenburk celý, Falc horní až ku branám Normberským, w Míšni Königštein a Perno, a mnohá léna česká w říši Německé.

Ještě jednou táhl Karel do Italie (1367) ku pomoci Urbanu V. papeži, který se z Avignonu přestěhowal do Říma, aby ztrátu zemí papežských a wážnost stolice apoštolské zase naprawil. Wojsko české, sestáwající ze 3000 jezdců a přiměřené pěchoty, wedl Petr z Michalowic, s nímž se w Italii wojsko papežské a neapolská pomoc spojila, tak že hrdé visconti Karel brzy přinutil ku pokoji a k upuštění od krajin papeži odňatých, načež nawštíwiw papeže w Římě, zase domů se odebral.

Wnitř i zewnitř stála tedy Karlowa moc a welebnost upewněna; k úplnosti její nescházelo ničeho, než aby císařstwí w rodu swém učinil dědičné. I o to se Karel pokusil a šťastně toho dosáhl, že nejstarší syn Wáclaw ještě za dnů jeho za krále Českého korunowán a za krále Německého i budoucího císaře Římského zwolen byl. Že Karel k tomu účelu hlasy wolenců koupil, darowaw každému 100,000 zlatých a za ně wšeliká zboží a města říšská zastawiw, wyprawuje Aeneas Sylvius a po něm dějeslowci němečtí časů nowějších. Le-

topisci, kteří toho času žiwi byli, owšem píší, že to wolení Wáclawowo císaře Karla welmi mnoho peněz stálo; žeby wšak byl Karel zboží říšské wolencům zastawil, o tom žádné zmínky nečiní.

Dočkaw se tedy naplnění wšech swých žádostí, zemřel Karel zásluhami nesmrtelnými owěnčen na hradě pražském w 63. roce wěku a 30. panowání swého dne 29. Listopadu 1378. Čechowé po dlouhý čas jako otce wlasti jej oplakáwali, a podnes památce jeho každý Čech sprostý i wznešený žehná co wzoru býwalé wznešenosti, sláwy a blaženosti.

C e s t o p i s.

Obrazy z cesty ze Šťáwnice do Holomouce.

(Kwěty 1846.)

Rozloučiw se s milými přátely ubíral jsem se w myšlénkách pohřížen k půlnoci přes lesy a hojné wrchole okolí šťáwnického, až Sklenná Teplice přede mnou skromně ležící z nich mne wytrhla. Jsou totiž w okolí šťáwnickém přirozeně teplé lázně, ne ale tak wyhlášené jako n. p. naše české; jest w nich za času zimy prázdno a w letě jen porůznu tam několik hostů spatříš, obzwláště lonského roku lázně dolnouherské za příčinou sněmu prešpurského málo nawštěwowány byly. Newím také, co by pospolitost do těchto míst lákati mohlo, kromě jediné té léčné, blahodějné wody, a to se odjakžiwa wí, že „Maďar fúsatý“ pro swé tělo wodu nemiluje, nýbrž jiným nápojem dušičku zalíwá a po jinších radowánkách se shání, což wše jakož i strawu wůbec w těchto lázních

dráze platiti musí, a nad to jest u něho wětší dým než pečeně. Příroda sice štědře swých darů w oněch místech poskytla, a wšak ruka lidská ničím tu nápomocna není.

Bez dlouhého meškání hodil jsem wak přes rameno a ubíral se k Swatému Kříži, městečku k biskupstwí bystřickému přináležícímu a na prawém břehu řeky Hronu ležícímu. Zwonění polední souzwukem welmi duchajemným na mne melancholicky oučinkowało. Tu zaslechnu zpěw a widím při žetí děwčata wesele sobě počínati, i sedl jsem si za křowí na měkký drn a newiděn milé zpěwačky jsem pozorowal. Pamatowal jsem si následující, což jsem i hned zaznamenal:

„Už som sa wydala, už je darmo, —
Wzala som si na swé hrdlo ťažké jarmo,
Které musím nosit až do smrti —
Na swobodné časy zabudnúti (zapomenouti).
Keď widím pár s párom sem tam chodit,
Něwiem od žalosti, co mám robit;
Ach ty Bože, Bože sprawedliwý,
Co je každý pár tak neščastliwý!?“

„Kebysi sa ai ty Marka zpochabila! Len prozrete děučence, ako ma ta pochabá se srpom do nohy usiekla. Kebysi tak pekně nezpíwala, weru bysom od teba utekla!“ Ubohá Maruška chtěla snad prudce odpowědít, ale tato poklonka, že dobře zpíwá, jí ostrý jazejček trochu otupila, tak že po kratičkém hašteření ona raněná na krwawý kotníček zapomněla.

Tak bawily se tyto pilné žnečky, zpíwaly, dowáděly, káraly se, newinné wýčitky si dělaly, šwítořily a smály se — wše to tak newinně a idyllicky, až mílo bylo se díwati; při tom wšak w pilném žetí bujných klásků neochábly a srpy se jen kmitaly.

Za Sw. Křížem stojí na lewém břehu Hronu zříceniny starého zámku, o němž lid rozličné powěsti wyprawuje. Z Kremničky u Sw. Kříže až ku Kremnici kráčíš as tři hodiny cesty hlubokým ouwalem čili úzkým údolím mezi wysokými skalami ležícím, a tu tě ještě přiwábí k swé peleši cikánská rodina, kdež otcowé cikáni klinčoky čili hřebíky a drobné kowářské wýtwory kují, ženy napolo nahé měchem oheň rozdmychují a děti pomazané žebrawě tě obskakují, „kolesa lámají“ a rozličné skoky prowádějí.

Blížícímu se ku Kremnici pohled utěšený mnoho slibuje. Tu hned dědičná štola, z kteréž woda walně tekoucí žlutěnku na břehy usazuje, pozornost twou wzbuzuje; tam zas z kraje města wěčné kotouče sirného dýmu z wysokých hutí se walí, nad nimiž hora Kalwarie se skromnou kaplí co strážce města strmí; wedle hutí wyhlášená tam papírna hrdě se nese; tam zas na náměstí krásný, uwnitř malebně ozdobený kostel tě wábí. Kremnice jest až posud znamenité báňské město, kdež mincowna a hornický místní ouřad se nachází. S wěže starého zámku na pahorku ležícího jest čarowný pohled na město a wůkolní rozmanitě oděné wrchole. Slawomilné duše tam bohužel snad ani we dne s pochodní nenalezneš. Nawštíwil jsem tamního kapelního mistra, rodáka ze Solnice z Králowéhradecka, který mou češtinu němčinou přiwítal a pak jen bezděky slowenčinu slyšeti dal, řka, že již od dětinstwí z domowa wzdálen wíce Němcem než Čechem jest, a to tím wíce, an w Kremnici wíc německý než slowanský žiwel panuje.

Od Kremnice jsme kráčeli proti wrchu mezi samými rudnými stupy a nahromaděným hluhým kamením. Překročiwše poslední wrch wstoupili jsme do Turčanské stolice, do této sice malé, ale dosti dobře zřízené,

úrodné a snad i dost mohowité krajinky, jejížto pomezí wysokými horami přirozeně wyznačeno jest a kteroužto řeka Turčan, táhnoucí se po celé stoličné dýlce, zúrodňuje a zwlažuje. Cesta nás wedla do lázní stubenských, kteréžto, an práwě neděle byla, dost hojně nawštíweny byly, takže jsme w lázních již ani noclehu neobdrželi, nýbrž nazpět do soujmenné wesnice se odebrati museli, kdež hostinný Slowák s noclehem se nám nabídl a zwědawě na naši další cestu se tázal. „I weru, mladí panowie, keď se lubí, muožete se mnou w noci na wozíku do Sw. Martina cestuwať; na jarmok tam s daskami pojedem.“ I wkročili jsme do jeho příbytku, kdež manželka jeho práwě na krb třísky kladla a podpalowala, což pro teplo i pro swětlo sloužilo. Stydliwě nás uwítala a hned chléb a pálenku přinesla a s ochotným: „nach sa lubí!“ nás k jídlu pobídla. Diwí se tu gazda, že pálenky tak důwěrně a hostinsky nám podané (gazdyní samou pálené) nepřijímáme; my ale poukázali na zkázu, kterou nápoj ten lidu přináší, a když se w malé chwíli několik sousedů gazdowých sešlo, wyprawowali jsme o blahodějnosti spolků střídmosti, w Polsku, we Slezku a jinde hojně se množících, a srownali zmalátnělost tělesní i duševní lidů, jmenowitě dolnouherského hawírstwa a tamějších wesničanů, pálence nakloněných — s čilostí a zdrawím lidu této wášně prázdného. Po skončeném přeswědčowání, kteréž jakkoli improvisowané, nicméně od srdcí k srdcím — a to k srdcím klamem a lstí neporušeným šlo, zwolal celý wyjewený gazda sedlák: „Co sudíš, starka moja? zanechajme toho palenia! Nach súsede robia čo chcú, a bars ai každý pil a pálil, ja ani pít ani warit niebudem?“ A zdálo se, že i ostatní sedláci jeho mínění byli; neb pokud tam ještě setrwajíce dále o tom moru jsme howo-

řili, žádnému gazdyňa toho nápoje nenalíwala, neboť nikdo ho wíce nežádal.

O půl noci jsme se měli wydat na cestu, a teď již dewátá hodina; awšak kam se na odpočinutí odebrat? kam to ubohé, ztrmácené tělo položit? w jizbě mnoho dýmu z krbu a z kouře tabákowého (sousedé při našem rokowání hodně prášili a jakoby hluboce pohřížení w přemýšlení husté chumáče dýmu z úst pouštěli) tedy s chutí wen pod šíré nebe, a tam jsme také — srownawše nocleh swůj s noclehem patriarcha Jakuba, který wšak pod hlawou měl kámen a nad sebou anděly po mečíkách a příčkách žebříkowých wstupující, my pak prosaickou slámu pod a nad sebou nebesná swětýlka — sobě blahé odpočinutí přáli a usnuli.

Zdálo se mi, že jsem sotwa do rájů laskawých snů se zabral — aj tu wrčí psík wedle hrabající a blíží se gazda sedlák: „hore, hore — čas tu," a tak z libého na slámě spánku do žiwota skutečnosti nás uwedl. Nuže tedy, s Pánem Bohem: my na wůz, sedlák s dlouhým bičištětem na koně, jichž měl 5 zapřažených, a již to šlo při měsíčku hlučně a rachotiwě dále a dále, jak by deset stád uherských wepřů hnal, až jsme zrána hodně rozdrnkáni do Sw. Martina dorazili, kde již hlučno a žiwo — židé boudy stawěli, cikání po kořisti slídili a i mého psíka, spíš snad ale jeho obojek si oblíbili, neb za kratičký čas byl při wší opatrnosti wěrný psík i s obojkem tentam.

W hostinci sešli se tamější pánowé k obědu. Newím, očekáwal-li jsem z úst jejich slowenčinu čili maďarštinu, neb snad nějakou kuchynskou latinku — ale doufal jsem něčeho nowého se dowěděti; a wšak proti mému nadání rozpráwěli o práwní záležitosti jedné tamější rodiny, a sice we wšech třech řečích — byl to

prawý chameleon jazykowý. „Ai weru — was glauben Sie — dedit ipsi pater totam possessionem, istenuczi — ako že Boh nad nami! totam possessionem za polowic peniazi.“ Známoť wůbec, že již zesnulý Č. tento diwný poměr společností k řečem tamějším třefně udal, že jen mezi poddanými slowenský jazyk čistě se mluwí; neboť powýšení nad sedláky, jestli zcela po latinsku nerokují aneb nasbíranými hromy maďarskými neplýskají, tedy aspoň polowic z těch řečí k slowenčině směšně přilepují. Obyčejně ale do slowensko-latinské míchanice plewy maďarské, zwlášť slowa urputná, proklínající a wzdělané třídy nehodná házejí.

Odtud záhy dorazili jsme na poříčí šumné řeky, jenž táhne se mezi kolmými skalami, s jichžto wrcholů smělé zříceniny starých hradů we wlnách hlučných se zhlížejí. Cesta tu wede směle proraženým skalním poboČím k městu Žilině, jenž jest dosti ouhledné místo, které mi skromná domácká Slowačka wychwalowala řkouc: „To je to nejkrajše mesto, co som len widela.“ Dalekých cest asi nedělala. Ze Žiliny cestuješ mezi neúrodnými, sem tam jehličím oděnými wrchy přes městys Čaču, odkud jsme toužebně na hranice pospíchali. Wykročiwše konečně z krajin uherských na pomezí slezké pozastawili jsme na chwíli kroků swých, usedli do chládku pod zelenou lípu a pohlíželi na krajinu před námi utěšeně rozloženou, rozmanitým myšlénkám se oddáwajíce.

Ještě jeden a poslední wzhled na ty hory a lesiny slowanské — ještě jedno wroucné zniku a zdaru přání bratrům Slowanům; ještě jednou wřelé „zdařbůh“ soudruhům šťáwnickým — a obrátili jsme zrak a kroky k jiným předmětům.

U celního ouřadu na Mostech poukázali jsme prů-

wodní listy a zaprawili clo — z dýmek šťáwnických, kteréž tam welmi oblíbené býti se zdají, neboť jeden pán pomezní stráže na naše wyjádření, že jiného nic nemáme, z čeho se clo platí, než několik dýmek, welmi laskawě žádal, bychom mu tyto proslulé okázali, dokládaje, že mnoho chwalného o jich cnosti slyšel. I wykramařili jsme se s nimi, na něž on jaksi zamilowaně hleděl, snad jistou prosbu tím wyjewiti chtěje. Já wšak zúmyslně w oku mu to čísti nechtěl, pročež swou prosbu wyslowiti newáhal, kterouž jsem mu i neodepřel, on pak obdržením jedné hliněnky welmi oblažen se býti zdál, neboť při obchodu welmi powinnowaným se býti dokládal a hluboce uctiwý kompliment složiti newáhal.

W Jablunkowě nás nowé zwuky, líbezné hlaholy nářečí polského uwítaly.

Blíže Jablunkowa seznal jsem we skromné dědince muže zámyslů nejšlechetnějších, wlastence w prawém slowa smyslu.* Tento wlastimil oučinkuje blahodějně w celém okolí i w samém Těšíně. Co pastýř duchowní pečuje o wěrné owčičky osady swé, stará se wšemožně o dobré wychowání, o zdrawé a náležité wyučowání školní mládeže, pěstuje wlastenskou rukou tyto sláwské kwětinky a stará se wšemožně, rodu swému je wěrné zachowati. Dle jeho nákresu jest oltář w tamější modlitebnici wkusně zhotowen a wnitřní srownalost kostelní dosti příjemně překwapí. Přečetl mi několik krásných dopisů od našeho Šembery, od Slobody a Martinka mu zaslaných, s kterýmžto posledním, tehdáž professorem na ev. lyceum we Šťáwnici, nowého zpěwníka (kancional) se týkající dopisowání započal. Tento prawý wlastenec, jenž co otec, co pastýř duchowní, co člowěk nelíčenou chwálu wším práwem zasluhuje, jesti dwojíctihodný pan Winkler, čtenářům tohoto časopisu dobře

známý. Rozloučiw se s ním krátce awšak srdečně ubíral jsem se přes Bystřici a Wendryn pořičím Elsy do Trzince, železné huti Jeho cís. Wýs. arciwéwody Karla.

Po dwoudenním meškání w Trzinecké huti ubírali jsme se do malebného Těšína. Ano malebný pohled poskytuje toto krajské a hlawní město wéwodstwí, arciwéwodowi Karlowi patřícího, ze krásného, sady a zahradami okrášleného oudolí. Co oko cizince nejprwé wábí, jest podiwný kroj ženský; dlouhé spletené wlasy stužkami upewněné po kabátkách (kamizolkách) poletují, u starších hlawu způsobně kryje twrdě škrobený, nad sníh bělejší šátek, a krátké sukénky obnažují zwláštní druh punčoch — prawé to punčochy, jenž mnohou hebkou nožku zohyzďují; jsouť čerwené barwy á nesčíslnými záhyby noha w nich neohebná a welmi silná se býti zdá; bez záhybů rozprostřená tato — s dowolením — punčocha i přes šest střewíců dlouhá jest.

Hlawní těšínské náměstí jest dosti pěkný, prawidelný čtwerhran, hrdou radnicí zdobený, jejž každý pátek týdenní trh oživuje. Farní, jakož i evangelický kostel jsou wážné, staré budowy, na kterýž poslední as přes 30 osad poukázáno jest. Těšín jest sídlo zemského soudu, jest tu evangelické i katolické gymnasium s bohatou knihownou, pak nemocnice Milosrdných bratří a Alžbětinek. Město má dost bohatých pramenů k dobré wýžiwě ourodným okolím, průmyslem a zwlášť přízniwým položením, an zdejší obchod s koží, suknem, wlnou a j. mezi Olomúcí, Lwowem, Krakowem a Uherskem dosti znamenitý jest. Zde se zhotowují pěkné ručnice, tak zwané „těšníky.“ Arciwéwodský hrad líbeznou poskytuje wyhlídku na rozkošné procházky a půwabnou krajinu. I hwězda wlastenectwí počíná wy-

cházeti nad Těšínem a okolím jeho, horliwou péčí zwlášť wyššího evangelictwa.

Mraw a obyčej našich bratrů Morawanů, ku kterým jsme se z Těšína ubírali, má powahu práwě slowanskou, zpěwy rázné, kroj něžný a lahodný — národní hrdost wětší než u nás. Tak Hanák ani w cizině nezapomene swé: „Me sme me!“ na mnoha místech wyráží již doutnající jiskra národnosti, budí se lid ze spánku klamného, zde onde již i probuzen kráčí po luhách národního snažení; tu i tam nalezneš w hostincích Kwěty a Wčelu; maně sejdeš se s mnohým wlastimilem, kdež bysi se ho ani nenadál; zwláště pak mládež nejkrásnější poskytuje naději. A hle! kdo wštípil ourodné símě této lásky k wlasti do prsou mladých Morawanů? Tažme se těch čilých, wěci wlastenecké zcela oddaných jinochů morawských, kdo prwní jiskru tuto rozžal. Opětně a wděčně uslyšíš tu od mnohých ctěná jména našeho Klácela a Šembery? — A wšak proč u weřejnost newystoupí tužby a přání, radostné city a žaly wašeho mladistwého ducha? proč mlčíte, morawští wlastimilowé? Powzneste hlasů swých, hlasů radostných nad wzbuzenou národností, jež ozwěna do wšech uhlů morawských zanese a ostatní we snění pohřížené krajany wzbudí.

Náhlili jsme přes žiwý Fridek, kdež pěkný zámek a kostel náwštěwy cizince zasluhuje, a přes Mostek na pohodlném krakowském dostawníku do Nowého Jičína, kdež rekowský Loudon přes 56 roky pozemskou sláwu opustil, prohlídli tu starý zámek, kostel děkanský a obé předměstí, spatřili zde četných soukenníků a barwířů; na zříceniny bohaté okolí čarowně oku lahodí a ducha w minulost uwádí.

Odtud přes Starý Jičín, kde na osamělé skále šediwý hrad ční, do Hranic, druhdy krajského města kraje

Přerowského. Na blízku jsou lázně „Teplice" se znamenitou propastí, do nížto pohodlně po stupních kráčeti lze k malému rybníčku s nakyslou wodou; syčící wodné perličky, jež neustále woda wyhazuje, prozrazují hustý uhlík. Z Drahotuše do Lipníka wede rowná silnice, z kteréž oko na ohromný hrad, w lewo na wysoké skále stojící, rádo zalétá. W Lipníku neopomiň nawštíwiti lože mrtwých — krásný hřbitow, a pak těžká-li již k chůzi noha twá a náhlíš-li k pewné Olomouci: rychlý parostroj přenese tě wětrným letem přes weselý Přerow do staroslawného města.

Básnictwí.

Hymnus.

Buď wůle twá.

Buď wůle twá! Ty, jenžto přesahuješ
 S nadhwězdných stanů swěta končiny,
A lásky okem po nich obžiwuješ
 I walnou šíř, i tajné hlubiny;
Ty, jenž přebýwáš w moci neskonalé
 Opásaw swých se slunci jasností,
Ty, jenž tworů wšech řady dokonalé
 Swatou, nestihlou řídíš moudrostí,
  Buď wěčně wůle twá!

Buď wůle twá! ta wůle, jíž se koří
 Nebeské dworstwo swětlem oděné,
Ta wůle, nebe která nebem tworí
 A blahem plní duchy zwýšené,

Jak anděly a silomi tam wšemi
W žádoucí říši twé jest slawena,
Tak, otče, zde od dítek twých na zemi
Jen poznána a wroucně plněna
Buď wěčně wůle twá.

Buď wůle twá, kdy záře twých milostí
A twých darů žiwot náš ostkwíwá,
W našem kdy srdci ples a mír se hostí
A blaženostmi duše oplýwá:
Wšak i kdy bouře nad námi se sbíhá,
Bolest a nouze nám dni podkalí,
Kdy zlý nepřítel cesty naše stíhá
A w truchlost mysl naši zahalí,
Buď wěčně wůle twá.

Buď wůle twá! když nad hrobem stojíce
Utěch se zhošťujeme nejblažších,
Kdy sewřeným želem nám blednou líce
Nad ztrátou pokladů těch nejdražších:
Ó dej, w té smutné době, by se sneslo,
Kdy před sebou swět pustý spatřujem,
W duch náš, jej sílíc, ono sladké heslo:
Twůj, Pane, dar zde tobě wracujem,
Buď wěčně wůle twá.

Buď wůle twá! a zákonů twých símě
W srdcích našich se stále rozmáhej!
Buď od tebe nám milé každé břímě,
Je nésti twá milost nám pomáhej;
Slabíť jsme; ty rač dáti setrwání,
Ty w pádu kroky naše podchycuj,
A tak w žiwotu, tak i we skonání
Děj, slitowníče náš, se rozkaz twůj,
Buď wěčně wůle twá.

Čelakowský.

Ody.

Wyučenec Řekůw.

Kdož we swých rodinách od Genia, s milým
  Usmáním oka poswěcen,
Kdo twou z mládi druží, Fébe Anakreon,
  Báječnou, holubičkami
Básnickými olítán, we skolií hluku
  Méonské na ucho hlasem
Líbezným uwrkán, a perutím, žeby
  Wrásek dáwnobylosti jich
Nezřel, záhy byl ostíněn a kryt: tomu
  Darmo podmanitel, hrdý
Wěncem, jenž uwadá od prokletí lidu,
  Kýwá wůceliwé pole,
Kdež žádné mateří zasmucených wzdechy,
  Posledním u políbení,
Mroucích tobě synů wyrwati nestačí
  Ukrutná, storuká smrti.
Nech králům že třebas jej přibočí osud,
  Nezwyklý bojowým hřmotům,
W soudné ustrnulý prawdě, widí němá,
  Bezdušná, swalená těla,
Žehná odprchajícího ducha, w kraje,
  Kde wrah lidstwa newítězí.
Chladněť pochwalu on dobrotiwou slyší,
  Chladně plýtwače oslawou
A blázna, kdo wodit jej na odiw pilen
  Brklým w obdiwu přátelům:
Nedbá odrodilých soudu oněch Čechů,
  Jimž w písních Jaroslaw temen,
Žádost pochwaly lepší, jemu bezsmrtí,
  Pěwců před wěky bezsmrtí.

Jichž hodnost trwalá, rowně co proudowé
Rostouc, wše století plní,
Objedná, i prawé odplatě jej, o níž
Pyšným snilo se, poswětí.
On, štěstí-li mu, což řídko jenom činí,
Dá přítelkyni mysliwou,
Má w každé slze, písní dobyté, slzí
Příštích zwěstowatelkyni.

Jungmann.

Na smělost.

Aj, můž-li dražších býti co pod nebem
Cen, můž-li krašší skwíti se ozdobou
Z wěci kterákoliw pozemských,
Muž jako ten, ty jemužs, smělosti,

Silnou rukou ráz swůj na čelo wryla,
Božskou jemužs hned srdce zanítila
Jiskrou mladistwé, líčením by
Zhrdalo chwály mužůw nedošlých.

Ohněm šlechetný twým zahořew Kolom,
W pusté lodí swých někdy wehnal moře ;
Stežnům jejich umdléwajícím
Swítila twá pochodeň, nowou wždy

Cestu k břehům, kde ještě nekráčela
Dřiw ewropejská, ač zločinná noha,
Jewíc. Kdo drsnou slávy cestou
Sílil a wedl hrdinných mužůw krok?

W morském welí kdo wíru potápěči
Se s žiwly hroznou potkati odwahou?
Horníka skalním wstříc jedům zde
Kdo zoceliw mu prsou učí jít ?

Tenkrát tisíc k twé chwále ať ozwe se
Wroucích hlasůw, když často nepoznalé
Swé sestře odtrhnout nehodnou
Záclonu, prawdě se jmeš, nebeské.

Hlasůw tisíc ať ozwe mu hláholem
Walným se, prawdě k wůli co proskočil
Plamen; smělosti též chowanci —
Chwála, oběť newinnou mstěcímu.

Otcůw našich, ach, rozpalowal mysl
Duch někdy twůj též, dříwe než whnízdilo
W šťastné, samostatné obydlí
Plémě cizích se loží — bojácné.

Čelakowský.

Písně.

Wlastenec.

Wlast — jaké to sladké jméno,
Ústy lásky wysloweno!
To swaté slowíčko: Wlast!
Heslo mé a má je slast.

Wlasti má! drahá ty máti!
Tím jmenem chci já tě zwáti;
Wlasti! matkou již mi sluj;
Matka má jsi, já syn twůj!

Twým synem chlubím se slouti,
K tobě chci — co k matce lnouti;
Láska mě s tebou pojí,
Rány osudné hojí.

Tou chci láskou wěčně pláti,
K tobě před swětem se znáti,
Wšude tebe zastati,
Tobě wěrný zůstati.

K tobě chci co syn se míti
A co mátku swou tě ctíti,
Pro tě horlit, o tě dbát,
Wše co mám w oběť ti dát:

Krew, co mé probíhá žíly,
Duševní, tělesné síly
Tobě dám, i čela pot,
Swé zdrawí a swůj život!

Přijmi pak i syna swého,
Tobě do smrti wěrného,
Někdy w klín materský swůj —
Chciť i w hrobě býti twůj.

Kamenický.

Spokojený harfeník.

Harfa má a wůle dobrodružná,
Zpěwu dar a wždy radostný wzhled,
Bodrá mysl krasawicem slušná,
K tomu široširý swět —
To je wšecko, čím mne wyprawili
Osudowé na pouť diwokou;
To je wšecko, čím mě podělili
Pod oblohou wysokou.

Já jsem chud, a přece tobě, kníže,
Nezáwidím, buď jak bohaté;
Wolnost mou žádný člowěk newíže,
Ani chtíče rozpiaté.
Bázeň o peníze z pokojného
Sna mě půlnocí neburcuje,
Aniž čerw pro bratra olstěného
Swědomí mé sužuje.

Jako pták se stromu na strom slídí,
O dnešek jenom se staraje,
Tak má hwězda w byt mě dobrých lidí
Wodí z kraje do kraje.

Při mém zpěwu wesel starostliwý,
  Radost w každé twáři zaswitne;
Kdo co má, a je-li přiwětiwý,
  S radostí mi poskytne.

Rád opustiw z jara městské hradby,
  Kde pod zákonem i weselí,
Wenku, kde se swětí hody, swatby,
  Harfeník se přiwtělí:
A we swátek, hlučné radowánky
  Práce pot kde chase nahradí,
Tu kde zdrawé plesí wesničanky,
  Harfeník rád zawadí.

Sám přec nejraděj se s harfou bawím,
  Howě smutku w stinné křowině;
Nebo Twůrce w swaté hrůze slawím
  Při wečerní tišině.
A když přestane již slunce páliti,
  Wše když blaží snů lehounká moc,
Spěším s harfou nejmilejší wzdáti
  Sladkou, blahou, dobrou noc.

Čelakowský.

Společná píseň.

Za dnů mladosti kdo radostné
  Modlám cizím se nekoříš;
Kdo k dceři newinné milostné
  Z rodu českého zahoříš,
Hotow s ní žiwotem se bráti,
Daň zdárných dítek wlasti přáti:
  Tys bratr náš, tys bratr náš,
  Ty w blahu swém se nesklamáš.

Kdo pamětliw praotců slawných
  Čechem se býti honosíš;
Zwyků a práw jsa přítel dáwných,
  Znak porobenců nenosíš;

Kdo Mělnické a Žernosecké
Nad wlaské ctíš a nad německé,
Tys bratr náš, tys bratr náš;
Ty w lásce naší potrwáš.

Kdo jazyk ten, jenž mocně hřímá,
Nebeskou dýše swobodou,
A spolu sluch i srdce jímá,
Že rozplýwá se lahodou,
Kdo jazyk český od mladictwí
Wážíš za nejdražší dědictwí:
Tys bratr náš, tys bratr náš,
Ty čistým ohněm plápoláš.

Kdo předků zápasy hrdinské
Zpěwem potomkům zwěstuješ,
A w sady nehleděě cizinské,
Domácí krásy pěstuješ;
Radost a žel a sladkau tíseň
Kdo znáš wylíti w českau píseň:
Tys bratr náš, tys bratr náš,
Prawý ty poklad w duši máš.

Kdo swých darů, kdo síly, statku
Přinášíš hojně w oběti,
By ozdobil drahau tu matku,
Ji zwěčnil w lidstwa paměti;
Kdo české louky, české háje
Za žádné nesměnil bys ráje:
Tys bratr náš, tys wlastenec,
Sem tobě kwítí na wěnec.

Čelakowský.

Elegie.

Na smrt Stanislawa Wydry.

Co tak smutně, jako hrana, zwučí
Přes ty zimní rowiny?
Proč ten wítr úpěnliwý hučí
Tam od Pražské doliny? —

Zwuk to smrti! Wydry wíce není!
Zarmaucená wlast to lká,
Wydry není! Ach, to w bolestění
Opětuje duše má.

Těžce, žalostiwě stará wzdychá
Máti Akademie:
Shaslať její sláwy čásť nelichá,
Wydra její nežije.

Smutkem kryté, ději, spolu stojí
Božské její podoby;
W chrámu Páně tkwí ten Janus dwojí,
Čtyry řádů způsoby.

Teskná, wzácná, opět wystawená
Pocto muže welkého,
Od přátelské lásky poswěcená,
Dcero žele prawého!

Swědkyně ty proudů wýmluwnosti,
Slzy's téci spatřila,
W něžto Wydru plná klopotnosti
Láska k mistru wylila.

Dnes zas pláčem obor ušlechtilý
Poléwá tě žalostným;
Neb co Wydrowi byl Šteplink milý,
To byl Wydra milým swým.

Wydry není! Zamklo ticho losné
Ústa prawdy hájící;
Nebije to srdce nebenosné,
Spí ta hlawa myslící.

Wydry není! ustal k nebeskému
Rozpalowat umění,
W němž se krásná muži srdnatému
Stkwěla hwězda spasení.

O wy, jenž jste od úst k ústům z něho
Božské prawdy píjeli,
Prawte, také-li jste podobného
Učitele widěli?

Wy, jimž srdce k srdci jeho lnula
Užším poutem milosti:
Dobré duše! Wás-tě neminula
Střela trpké žalosti! —

Otec žákům, dobrý pastýř stádu,
Wlasti žil, ne sobě sám;
Odpusť hano, žil i swému řádu,
Bohu žil, i Uměnám.

Bez lichwy wšem swětlo učenosti
Jako slunce wanécowal;
A kdy statkem přispět nemoh' dosti,
Srdce s chudým sdělowal.

Šťastný w práci, staw se kmetem čjny,
Zůstal dítě celostí;
Nic mu od ohně, nic od newiny
Neubylo starostí.

Swéwolnému swětské zloby rohu
Ctnostné prsy w odpor dal;
Mládež wodil ku prawdě a Bohu,
Které w srdci schowáwal.

Již ho není! Wětre, wěj to k Hradu
Osiřelé králowé;
Uswadnul štěp plodný z toho sadu,
Kde se rodí Čechowé.

Wěj to k Brnu, Praslowanů sídlu,
Toť ho ctnosti krmilo,
Wěj to k města Klatowského bydlu,
Jenž ho Musám swětilo.

Tam kde Jičín u hor zasněžený,
Dones tento truchlý žel,
Kwěl, že umřel jeho druhdy ctěný
Prwotinný učitel.

Ale na te pole Jeníkowa
Úpěj žele klopotem,
Jemuť swatá láska jinochowa
Byla w smrti žiwotem.

Strašný mor swé wztřásl křídlo černé
Nad tou smutnou planinou;
Pastýř padl, mřelo stádo wěrné,
Zbírala smrt kořisť swau.

Kdo se ujme stáda zsiřalého,
Kdo ty mrtwé pochowá?
Který Kurcij nedbaw žití swého
W jámu smrti žiwot dá? —

Wydra k stádu hrdinsky se wáží,
Chce se ztratit za jiné,
A wšak dobrý anděl jemu stráží,
Wydra w smrti nezhyne.

Jemu nehlodený řetěz zlatý
Strojí akademie;
Praha kanownický plamen swatý
O čelo mu owije.

Zdeť půl wěku slawně od úst jeho
Plynul prawdy libý zwuk,
Jinocha jej, muže, starce ctného
Slyšel otec, syn i wnuk.

Dlouho střídmost muže ocelila,
Neznal literátů mdlob:
Až přec starost sílu olomila,
Byltˊ mu, ach! též cílem hrob.

Jednak prwé píti jemu dána
Číše trpká zkoušení:
Zawřína jest jemu jedna brána
Lahodného patření.

Třikrát našla zima kormautliwá
Starce polouslepého,
Ale odpírala duše žiwá
Moci losu hrozného.

W sobě osten žele nenadějný
Taje stařec wýtečný,
Wždycky ještě učitel byl stejný,
Horliwý a srdečný.

Takto owocem se ušlechťuje
Polou rozštípený břek:
Takto u Trafalgar swítězuje
Jednoruký Anglů rek.

Než, ach! pitá číše přehluboko
Znowa jewí trpkost swau,
Černý pawouk druhé starci oko
Zatkal wěčnau mrákotou.

Neuzří wíc lahodného kwítí,
Ani krásnou dennici,
Jen to wnitřní swětlo jemu swítí
W nezměřené temnici.

Ještě, slepý stařec, wystupuje
Na Parnasskau wrcholi,
Eyler český, míry wyjewuje
Wlastenskými hlaholy.

Záwidělo však ho nebe swětu,
Do dna číši trápen duch:
Druhý smysl lidský zawřín kmetu,
Wzat jest jemu drahý sluch.

Již w něm jen ten božský plamen hoří,
Jímž se dějem člowěky;
Ach, i ten již ukrutná smrt moří,
Ten i zhasnul na wěky.

Teď tam leží s smysly zawřenými,
Podobizna přesmutná,
Nač nám w swětě losy nezměnnými
Wšechněm lidem přijít má.

Wčera hwězdy nebe prostranného
W hlawě nosil spočtené:
Dnes jej zaobejme weškerého
Lůžko prstem změřené.

Co jest člowěk, ten twor welebený?
Prachu bydlitel a prach!
Učený buď, nebo neučený,
Smrt jest jeho jistý wrah.

W tomto zimou nyní ztuhlém těle
Pěkný oheň bydlíwal,
W této lepence duch skaumatele
Nesmrtelný myslíwal.

Již je tam, kde w lepší jistotnosti
Tycho swěty zpytuje;
Kde Klein měří nebes prostrannosti;
Kde můj Strnad obcuje.

Již ho ten, jenž nade wšecky jiné
Byl mu jména swatého,
Již ho welký Šteplink k srdci wine,
Mistr žáka wděčného.

Wstaupil, kam ho silná z země wíra
Za žiwota wzpínala,
Tam se k Stwořiteli wšeho míra
Duše jeho ubrala.

Sčítá slunce, skoumá diwné twory
Nedohledných tuto hwězd,
Štaupá na planétů nowých zbory,
Diwů nowých swědkem jest.

Widí nebe jinák obmezené,
Než si je tu končí snář;
Widí žiwlů swazky utwrzené,
Widí Boha twáří w twář.

Wy, jenž učitele ztraceného
Jinochowé kwílíte,
Wy ten obal ducha zjasněného
Matce zemi wrátíte.

Neste k hrobu srdce, jehož schrány
Wás w swé kryly milosti;
Wzhlédne Wydra od nebeské brány
Na ten skutek wděčnosti.

Dokonejte službu lásky wřelé,
Spusťte tělo w tmawý hrob,
Potom rakew swého učitele
Slzou horkou každý skrop.

)(

Každý lkaje nasyp chladné prsti
W smutném počtu duchowi,
Muži, wlastenci dwě wěnuj hrsti,
Třetí učitelowi.

Čest ta králům chybí, ač že w žití
Krwe pro zem nešetří,
Nedostane jim se w zemi bytí,
Práchniwějí w powětří.

Nepláče ho sice smutná wdowa,
Nekwílí ho wnukowé,
Pláče hodna wšak smrt panicowa;
Plačte wy ho žákowé.

Plačte wy, jimž sladké příbuzenstwí
W srdci budí citelnost,
Plač ho každý ctitel člowěčenstwí,
Plač ho, komu milá cnost.

A ty, muži swatý, do wzkříšení
Odpočíwej blahého,
Jehož čáka žiwotu i mření
Učila tě šťastného.

Tamo někdy, Wolšan pomíjeje,
Wzdechne Čechůw posledek:
Ach, že také muže, bez naděje,
Wšepotraucí zhubil wěk!

A když k hrobkám zajde citem hnaný,
Snad ten nápis najít může:
„Od powděčných žáků pochowaný
Leží tuto welký muž.

Linial a circin prawí tobě
Jeho umění a cnost;
Jewilť měrou, pronášel i w sobě
Dokonalost, upřímnost.

Umřel, ale paměť jeho kwete
Po weškeren časů běh,
Bylť jest dobrý, jakž jich málo w swětě,
Člowěk, pěstoun, kněz a Čech.“

Jungmann.

Poslání.

Léta mladosti naší.

Chtěl bych teď se s tebou procházeti,
  Příteli můj! w lůně wlasti swé!
Chtěl bych město, domow přehlížeti,
  Potoky a pole w ruce twé.
Jak by wše, co naši sličnou mladost
  Medem rajským opojowalo,
Každou naši liliowau radost
  Wěrně čerstwě připomínalo!

Wytrhni nás z ruky osudowy,
  Fantasie rychle letící!
Čiň, ať uzříme zdi Josefowy,
  Co se Labe pojí s Orlicí!
Hle! tam již se we swé slávě skwěje
  Do nebes se pnoucí bílá wěž;
Hle! již z luk a lesů wůně wěje;
  Kraji, tys wlast naše, ty to jseš!

Waňko roztomilý! wiz tam dole
  Zbytek Rožumberka slawného!
Tam, co piščité to skwí se pole,
  Tam je základ swazku našeho.
Dříw již hry a žerty wykopaly
  Pro přátelstwí místo hluboké,
Wšak je wždycky zase zahrabaly
  Wášně naše w mládí diwoké.

Až pak naše srdce, naše žíly
  Nad diwokých wášní zlostí wší
Switězily z sjednocené síly,
  Kámen sazen a my byli swí.
Ó jak potom rostlo naše dílo!
  Jak se láska w srdcích pewnila!
Plynuly pak naše dny až mílo,
  W radostech mladost se tratila.

Ó jak nás tu wojsko papírowé,
  Pewnost, ležení z knih těšilo!
Byli jsme tu w duchu hrdinowé;
  Bez bitwy tu nikdy nebylo.
Nebyloť nám na stolích míst dosti
  K tomu wálčení tak krutému,
Tam, kde Kuklen, w říčky hlubokosti
  Být se chtělo srdci našemu.

Hnedle pustili jsme na pláň wody
  Proti sobě lodi kůrowé;
Ó jak hrozné činily tu škody
  Wojsku, lodím kusy bezowé! —
Dnes jsme kolili, a zítra byli
  Kněží z nás, i stály oltáře,
Swíčky hořely, my Boha ctili,
  Zpíwajíc mu k chwále žaltáře.

Tam, co u Plotišť ten sedlák seče,
  Widíš, jak tam skrze wolšiny,
Lískowí a wrby Náhon teče?
  Pamatuješ na ty hodiny,
Co jsme w řečišti se jeho jistém
  Ty a já a Franěk brodili,
Pobrodiwše w proudě jeho čistém
  W stínu stromowí se sušili?

Pamatuješ, jak tam po silnici
  Z Kuklen Rabnera jsme čítali,
Nebo mrak-li hrozil, we swětnici
  Knihownu twou w pořád rownali?
Wíš-li, jak jsme, hrajíc Brixiady,
  S Thalií se milou těšili?
Pamatuješ, jak jsme Kuriady
  Český, Čechowé již, básnili?

Waňko, Waňko! toť nám hlas byl s nebe,
  Hlas, jenž lásku k wlasti wzbuzuje:
„Miluj wlast a pracuj“ mne i tebe
  Zwlášť-li hlas ten nezawazuje?

Mne a tebe, na něž w wěku časném
  Wlastenské swé swětlo pustil den,
Kdežto, ó žel! o polední jasném
  Tisíc Čechů hrubý tlačí sen?

Jiskru tu, již w srdce twé zde skládám,
  Rozněť wicher lásky ke mně twé!
Splň, co od tebe co přítel žádám,
  Splň, co žádám z lásky k wlasti swé!
Nepřetrhni spolku přátelského,
  Zawřeného w kwětu mladosti!
Pozastaw se u obrazu mého
  Často okem wěrné milosti!

Potom, příteli můj! wtipu swého
  Nechtějž s sebou, nechtěj w zemi wzít!
Dej ho wlasti! ať jí ducha twého
  Dílo na hance můž zbraní být.
Wiš i, wšech že žádost, žiti wěčně
  Na tom krásném swětě w dětech swých.
Staw twůj toho nedá: wlast wšak wděčně
  Tobě dá tu wěčnost w pracech twých.

Puchmayer.

Znělky.

Těžké wybrání.

Díwky dwě můj žiwot sladit wolí,
  Popohnulo jich mé wzdychání,
  Sladké, wšak jak těžké wybrání!
Obou nelze, jednu wzíti bolí.

Rusá, jako zlatá síje w rolí,
  Lila jemně hoří k líbání;
  Prudkým hřeje ohněm k kochání
Pěkná, žiwá, černooká Lolí.

Zwolím prudkou lásku Lolinu,
Čili jemný oheň modrých očí?
Prudkýmť se i jemným rozplynu.

Slepě, wztáhna ruce, když mne zočí,
Která dříwe k horkým prsům skočí,
K prsům horkým slepě přiwinu.

Jungmann.

W swatém darmo lásky nadechnutí
Bohyni swou welebil bych uměle;
Darmo nad sličností její žitele
Až z Olympu wolal k užasnutí;

Očí modrých, k pokoře co nutí,
Úst a ňader, těla nacele
W zmar by bylo, milí přátelé!
Popisowat pohledy a hnutí.

O zjewných a tajných umlkejte
Ústá krásách této swětice,
Raděj diwy její zpomínejte:

Jak skrz ni se žiwot můj omájil,
Ducha jak se wznesly letice,
A jak swět se okolo mne zrájil.

Čelakowský.

Naučné básně.

I.

Jestiť jedna welká hlawa
W oboru nebeských těl,
My widíme její diwy,
Ji wšak nikdo newiděl.

Jestiť jedno jasné oko
W oboru nebeských těl,

My to wíme, že nás widí,
Je wšak nikdo newiděl.

Jestiť jedno bystré ucho
W oboru nebeských těl,
My tušíme, že nás slyší,
Je wšak nikdo newiděl.

Jsoutě jedna moudrá ústa
W oboru nebeských těl,
My slyšíme, že k nám mluwí,
Je wšak nikdo newiděl.

Jestiť jedno mocné rámě
W oboru nebeských těl,
Mý cítíme, že nás wodí,
Je wšak nikdo newiděl.

Jestiť jedno welké srdce
W oboru nebeských těl,
My slyšíme jeho tlukot,
Je wšak nikdo newiděl.

Jestiť jedna swatá noha
W oboru nebeských těl,
My widíme její stopy,
Ji wšak nikdo newiděl.

Jestiť jeden weškerenstwem
Swobodně wanoucí duch,
My cítíme jeho wládu
A nazýwáme jej — Bůh.

II.

Co jest Bůh, ó synu milý,
Nepowí ti rozum kusý;
Ti wšak, jenž to pochopili,
W prachu se mu kořit musí.

Co jest Bůh, ó synu milý,
Newí, sám kdo nezakusí;
Ti wšak, jenž to pocítili,
Nad wše milowat jej musí.

III.

Synu! mnoho již w tom swětě
Ode wšech zawrženo,
Co kdys od mudrců slawných,
Za prawdu jest drženo.

Mnoho w knihách temných wěků
Za cnost bylo wydáno,
Co we swětle jasných časů
Hříchem býti shledáno.

Jest wšak jedna stará kniha,
Jenžto ještě nelhala,
Kniha, w níž neznámá ruka
Wěčné prawdy napsala.

Sláwa této moudré knihy
I odpůrce přeswědčí;
Kdo w ní dobře čísti umí,
Ten jest mudrc nejwětší.

Jestiť jedna welká kniha
Bez omylu, bez wady,
A ta welká, swatá kniha
Jesti — kniha přírody.

Čítej pilně w knize této,
Máš-li srdce citelné;
Písmo její jesti těžké,
Ale přece čitelné.

IV.

Mnohé knihy, synu milý,
Zawedly již národy,
Když se drze oddálili
Od praknihy přírody.

Newěř wše, co z péra wyjde,
K přírody rtům nakloň sluch;
W knihách mluwí jenom lidé,
W přírodě wšak mluwí Bůh.

V.

Krásná, slawná, wěčně nowá
Jesti mluwa swěta báně,
Ne wšak každý slyší slowa,
Jež w ní mluwí ústa Páně.

Jasně-li chceš slyšet zníti
Slowa ta w jich libém zwuku,
Musíš, Synu, zdálen býti
Od marného swěta hluku.

VI.

Synu! dříw než počneš žíti —
Nechceš-li se někdy dočkat
Stáří čestné bez wrásky —
Rozwaž wěrně na swé mysli,
Wřele pak i w srdci pocíť
Tyto slušné otázky:

Co jest jaro beze kwítí?
Co jest léto bez klasů —
Matka bez dcer, bez synů?
Co jest jeseň bez owoce?
Co jest zima beze sněhu?
Co jest žiwot — bez činů!

Co jest kwítí beze krásy?
Co jsou klasy beze zrna —
Dítky ducha zbaweny?
Což owoce beze chuti?
Což i sníh jest bez bělosti?
Co jsou činy — bez ceny?

VII.

Synu! wzezři k wýši nebe,
Sklop swé oči k země báni,
Pobruž oko wnitřní w sebe,
A pak klekni w děkowání.

Příroda, ta mocná paní,
Příroda, ta máti milá,
Při swých skwostů rozdáwání
Wše matersky obmyslila.

Nebi dala hwězdy jasné,
Zemi dala kwítí skwostné,
Moři dala perly krásné —
Tobě dala — srdce cnostné.

VIII.

Synu můj! wše žiwobytí
Láska moje zaswětila,
By jen mohla docíliti,
Cnost by se ti zalíbila.

Zákonů ti nechci dáti,
Nad ně mohu tebe wznésti,
Možno-li jen ukázati,
Šlechetnost jak krásná jesti.

Wůle wůli podrobená
Nehodna jest šlechty cnosti;
Wůle s cností spřátelená —
Tato nezná powinnosti.

Kdo jen proto k cnosti čelí,
Že k tomu kdos ponabízí,
Aneb že to kdosi welí,
Otrokem jest wůle cizí.

Kdo wšak to, co rozum chwálí,
Z lásky, ne wšak z powinnosti
Chce, a od zlého se dálí,
Milencem ten sluje cnosti.

Cnost jest anjel, jehož kráse
Nic nemůž se wyrownati;
Kdo ji poznal w její spáse,
Ten ji musí milowati!

Cnost jest krásy tak mohoucí,
Že ji musí rozum ctíti,
Že jí musí srdce tlouci,
Že ji musí wůle — chtíti.

IX.

Wiz tu jabloň w šírém poli,
Již sám Twůrce pěstuje;
Každému, kdo přijde koli,
Owoce swé wěnuje.

Žádný ale, kdož oplýwá
Tím, co jemu podáwá,
Žádný jabloň nezaliwá,
Žádný neokopáwá.

A tak ty swé lásky plody
Hojně, synu, rozdáwej,
Oblažuj jimi wše rody;
Dík wšak neočekáwej.

X.

Jak tu, synu, klidně stojí
Jabloň ta w swé hojnosti!
Jak každého wlídně wítá
K důkazům swé štědrosti!

Tu přichází člowěk diwý,
Zbraní swou ji ztrýzňuje;
Ona pak mu za wše rány
Plod swé lásky wěnuje.

Budiž jako strom, ó synu,
Jímž tě Bůh twůj učit chce;
Kdo jej tepe, kamenuje,
Tomu dáwá owoce.

Jablonský.

Básně průpowědní.

Violka.

Jsem violinka tichá, w šumném swětě dítko neznámé,
W soukromných jen dech můj lze najíti dolech.
Wém, Wšudybylky, to dím; neb očím, samowolně co najdou,
Jedno milé, ne wšak co do očí se stawí.

Růže.

Krásou a zdrawotou w twářích když díwka oplýwá,
Říkáwá se, že jí růže na líci kwětou.
Já twé lístky jenom dwa tu wídám, nejspanilejší!
Tak bohatá jsi a tak, růže, welebnolepá!

Chudobka.

Skrowná jsem chudobinka, rokem prwní i poslední:
Hospodyně moudrá, takto ty k lůžku se měj.

Piwoňka.

K wěncům se snaubným nehodím, oltáře a cesty
Páně jen ozdobuji: kněžstwo piwoňku miluj.

Tulipány.

Ó blažený, nehynoucí rod měňawých tulipánků!
W zahradě jen z jara wás, jindy na městě widět.

Dobrá mysl.

Ne w městských sadech úprawných tě kwésti widěl jsem,
Dobrá mysli, abrž leckde při wísce malé.

Čelakowský.

Na Jetřicha.

Bezchutné a nebásnické dals pochwalu písni,
Básnická se ti pak chwály nehodna widí:
Jest sfyrinx, lyra je zde také, je tu Pan, je Apollo:
Sejmi klobouk, Midas, Jetřichu, též tu bude.

Jungmann.

Jazyk.

Tento we wýparu powětrném stíhá jeho půwod,
W křišťálcích ledowých zas zpytují ho jiní:
On wšak, krásu břehůw odrážeje swém po zrcadle,
Před nimi beztwárná jak wlna šumně letí.

Hlawní doby w českých dějinách.

Prwní od wyjití Bojůw aneb Baworůw,
Druhá od wyrojení se Táborůw,
Třetí ode Staroměstských tamborůw,
Čtwrtá od přiwezení k nám bramborůw.'

Na jisté básně.

Ach, krásné, husté doubí!
Ach, arkadická loubí!
Škoda wás, že pastýřowé
Tady na mráz troubí.

Kdo wí radu pro tu wadu?

Jichž nám wyčítají cizozemci řady,
Chtěl bych zastáwati snadno mnohé wady:
Jedné ale nelze, aniž wím zde rady —
Opilstwí! an widím, k dowršení zlotý
Mnohý Slowan jak se opil do němoty.

Wenkowští cestopisci o Čechách.

Ai, ai! již pánowé ti bystři,
Ženouce k nám se klopotem,
Haní, tupí swým štěkotem,
I w čem nám sami byli mistři. —
Tak často českým za plotem
Mnohý teprw tu zwěř lowíwá,
Kterou z tewtonských hájů přinášiwá.

Lidé.

Zwuk prázdný si lidé sami jsou a kwítky po různu:
S lidmi lidé jemný souzwuk a kytka wonná.

Jungmannůw slowník.

Wšecky naše potoky i řeky
— Wěčné buďte jemu za to děky! —
W moře jedno snahou swedl ohromnou.
Směle prosopisci již se potápějte,
Perly a korály z něho wynášějte;
A wy zpěwní Argonautowé,
Šťastným wětrem po něm dále plujte,
Wlasti zlaté rouno wybojujte.

Čelakowský.

Báseň jinotajná.

Zaswěcenec.

(Wnitřek bywalého chrámu; u zdi sochy rozličné, dílem porušené a zporážené.)

Mladý pastýř.

Parnem tíží slunce wypoledňělé,
Jen swěžiwý se s těchto klenutí
Pochládeček na údy zemdlené
Mé schwiwá. Wábiwou chutí
Proč ale sem jen luzně wozen býwám?
Proč k chrámu wezdy owčiček milých
I proti wůli otce pást wodiwám?
Mně často říkáwá: Těch rumů zpustilých
Střezi synáčku se; pohanští bohowé
Tropíwají posud tam diwné kouzly;
Jich wnuknutím mnozí wšetečkowé,
Pobywše tam, již s prawé cesty sklouzli.
Mně wšak zde nejlíběji, ani wlas
Mně zde dotknout swéwolností nebýwá;
Ba z těchto zdí se na mne ještě usmíwá
Jakýsi pěkný, uplynulý čas.
Tichými ke mně sochy mluwí wýznamy,
Jejich ač zdobu rámě časů sňalo,
A mnohé z nich nelidstwo stroskotalo,
Zowoucí je mrtwými hrudami.

Zde sobě rád howím; sedáwaje
Pod tímto sloupem a okem bedliwým
Po mých owčičkách pozor dáwaje,
Buď píšťaly řezám, buď kroutiwým
Břečtanem opletám posochy;
Anebo nahledaným kwítím,
Jedno k druhému spojiw sítím,
Otáčím kolem rozmilé sochy;
Ó, což tu hned pěknější se zdají!
Ty sličná tam u prostřed s tím uwadlým, —
Dnes tebe čerstwé wínky ozdobit mají.
Hned zjitra jsem si pokoje nedal,
Až jsem něžnějších kwítků nahledal:
Nejdřiw ty modré wpletu — potom
Ty červené — a hned — ty nad sníh padlý — bílé —
(začínaje wěnec plésti usne.)

Musa s Charitkami, potom Fona.

Musa.

Konečně přišla doba blaha twého,
Schowanče náš, zde kleslý w náručí
Lehounkých snů! Co dáwno tušeného
W twém srdci, w kwět se z něho wypučí.
Ojasněna buď mysl twá newinná,
Otewřen slowům; činům zrak i sluch,
Twé kroky dráha již powede jiná,
Twůj jiné krásy stíhat bude duch;
Neb jak kterého člowěk boha ctitel,
Ten takowý zas jemu odměnitel.

(Mezi tím Charitky wezmouce pastýři s rukou wěnec jej uwíjejí.)

Powabné sídlo kwětných snů mladosti,
Domácí luhy, tiché doliny,
Ty zde opustiw, w šeré dalekosti

Potáhneš, w cizí srdci končiny.
Tam mnohá města, mnohé prošed dwory,
Byw dlouho lidstwa pilný skoumatel,
A zkrotiw krásy protiwníků wzdory,
Jemného lidstwa budeš hlasatel:
Jen na haluzce wlastní zkušenosti
Wyzráwá plod nebeské wýtečnosti.

Charitky.

Blah rozenec ten,
Kdo ráj mladosti swé
W obět přinášeje
Nám se zaswěcowal;
Třikrát blaženější
Zpěwec w spanilosti,
Jehož wěnce
Něžně se dotýkají
Prsty Charitek.
Koho my milujem,
Komu se na čele
Námi dané wděky
Zaskwíwají,
Nikde nebýwá host
Štěstí s sebou wodě;
Wšude blaženci
Naproti přízeň
A láska chodí.

Musa.

Zde lyra tato twou buď srdečnící,
Dej duším klid a duše rozbuřuj —
K žiwotu hlahol její lahodící,
I ducha twého k míru uwozuj.
Mnohé zámutky, mnohé hnětliwosti
Majetnost tato k tobě připojí,
A jenom odblesk cizí blaženosti
Twá rozdmutá zas ňádra ukojí;
Tuť blahost bohů pěwci zaslíbenou
Dosíci lze jen utrpení cenou.

ɔsání.

Poučení týká se swěta

skutečného (žiwota), a sice

ich, jednánim { weřejným, tajným.

h, písemnosti { od wlády k občanům, od občanů k wládě.

ouřadů,

uřadům.

sc

idealního (wědy), a děje se prostředkem

poznání (wědy domyslné),

ci.

í.

: { *nerostopis*; žiwokopis { *rostlinopis*; *žiwočichopis*; *člowěkopis* { *pitwa, pathologie*; *dušeslowí*.

názoru (wědy zkusné),

ho: { *krajinopis, místopis*; *státopis*.

ozpyt.

n, stawů, míst: *monografie*;

s;

obecný dějepis.

bec;

ástí, wěd a umění.

ch sepsání.

nadsmyslného: *hymnus*;

člowěčenstwa: *oda*.

poživání: *píseň*;

Lyrické hříčky. Kantata.

nestálosti: *elegie*.

aučné básnictwí);

učné bá snictwí). Jeho druhý: *gnomus*, *epigram*.

básnictwí).

é básnictwí). Jinotaj jest patrný, obrazem jest člowěk, *parabole*; bytost wůle prázdná, která se jako samostatně jednající wystawuje, *bájka*; příroda, *paramythion*.

Jinotaj jest záhadný, pohádka *prostá*, *slabičná*, *literní*.

wystawuje řadu dějů: *epos*; děj jediný: *zpěw bohatýrský*.

wystawuje řadu dějů: *román*; děj jednotliwý. Je-li forma odpolu lyrická, powstáwá *lada* a *romance*; jinak dělí se na *legendu*, *powěst* a *nowelu*.

t. k idei nadsmyslnosti a k idei člowěčenstwa: *smutnohra*;

t. k žiwotu, a sice wážných: *činohra*; *zpěwohra*, *melodrama*. weselých: *weselohra*, *fraška*, *šprým*.

HW 8673 /

WID-LC
PG4410 .M34x 1848
Soustawni nastin slowesnosti, zwlas
Widener
AFA6300
3 2044 003 249 588